

FRISINSKÉ PAMÁTKY

JICH VZNIK A VÝZNAM V SLOVANSKÉM PÍSEMnictví.

PODÁVÁ

DR. VÁCLAV VONDRÁK.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1896.

Frisinské památky, počtem tři, byly objeveny r. 1803 v latinském kodexu, který se choval až do oné doby v klášteře Frisinském.¹⁾ Tenkrát dán byl totiž rozkaz, aby se snesly poklady z knihoven všech bavorských klášterů a aby byly prozkoumány, při kteréžto příležitosti uho-
dili na slovanský text. Od oné doby uložen je rukopis se třemi slovanskými památkami v král.
veřejné knihovně mnichovské.²⁾ Oznámeny byly poprvé Aretinem³⁾ v »Neuer literarischer An-
zeiger« r. 1807 č. 12 na str. 190 v Mnichově a později Dobrovským r. 1814 v »Slovance«
(I. 249—252).⁴⁾

V latinském onom rukopise, psaném na blánce, nalézá se první památka na l. 78 (na
první straně 24 řádky, na druhé 11) a počíná se vyzváním lidu od kněze, slovy: »Glagolite
po naz redka zlouesa«. Vyzvání toto týče se následující potom všeobecné (veřejné) formule
zpovědní, jež se má odříkati. Začátek její zní: »Bose gozpodi miloztiuvi, otce bose, tebe izpo-
vuede vuez moi greh.« Na konci této formule připsáno je hned latinské rozhršení: »Confi-
tentibus tibi, domine, famulis ac famulabus tuis remitte peccata« ... atd.

Dvě ostatní památky jsou teprv na l. 158b—161b po sobě. První z nich (na l. 158b—160a)
jest jakési rozjímání (homilie) neb poučení o zpovědi, jež, jak uvidíme, úzce souvisí se vše-
obecnými formulami zpovědními. Obsahuje 113 řádků vždy po dvou sloupcích na stránce a po-
číná se slovy: Ecce bi detd nas nezegresil, te v ueki gemu be siti.

Třetí památka jest zpovědní modlitba, která počátkem svým připomíná formule o vyznání
víry. Obnáší 74 řádky též ve dvou sloupcích a počíná se takto: Jaz ze zaglagolo zlodeiu, i uzem
iego delom (na l. 160b—161b).

Dobrovský, který byl J. Grimmem upozorněn na ono objevení, oznámil během r. 1812,
jak doleji seznáme, Kopitarovi text našich památek. Tento obdržel přičiněním Humboldtovým
téhož roku též snímky a později podrobný popis celého latinského kodexu od kustoda mni-
chovské knihovny, J. B. Bernharta.

Z korespondence mezi Dobrovským a Kopitarem seznáváme, jak velice jim o to šlo,
aby se původ a význam oněch památek vysvětlily. Takměř stále a stále vracejí se ve svých

¹⁾ Frisinky (Freising, Freisingen), město v Bavořích u řeky Isary, s klášteřem sv. Korbiniana.

²⁾ Dříve pod sign. Fris. 226, nyní 6426.

³⁾ Aretin, jemuž tedy přináležejí zásluha objevení Frisinských památek, zemřel v Mnichově dne
24. prosince 1824. O něm se píše v »Gelehrtes Teutschland« (od J. G. Meusla) IX, 32. XI, 19 a XIII,
29—31. Viz též Hall. Lit. Ztg. 1825, č. 44.

⁴⁾ Tato dvě oznámení jsou též na konci tohoto vydání otištěna.

dopisech k těmto tak starodávným, ano můžeme říci, nejstarším památkám slovanského písemnictví latinkou psaným. Při tom ovšem vidíme, jak i zde často rozhoduje vůdčí hlas Dobrovského.

Kopitar chtěl památky ty vydati, k čemuž jej Dobrovský povzbuzoval, poukazuje k tomu, že by mu to jakožto Slovinci spíše přináleželo. Slovinský ráz památek těchto poznal se celkem dosti záhy. Kopitar však prozatím přestal na tom, že vydal první ze tří památek r. 1822 v »Jahrbücher der Literatur« (sv. XVII na str. 102—103) ve Vídni. Co jej k tomuto pohnulo, vypravuje takto (l. c. str. 102): »Referent (rozuměj Kopitar) besitzt durch die Güte des Freyherrn W. v. Humboldt Exc. ein Fac simile dieser 9 Seiten, um sie, als das älteste Denkmal nicht nur der karantanischen Mundart, sondern als die ältesten slawischen Aufsätze überhaupt, seiner Zeit, mit den nöthigen historischen und sprachlichen Erläuterungen herauszugeben, und kann sich nicht versagen, hier vorläufig wenigstens den kürzesten derselben, als eine kleine Gegenleistung südlicher Slawisten für Herrn Wostokows nördlichen Ostromir, mitzutheilen.« Památku tuto uveřejnil v »Nachschrift« k recenzi o Dobrovského »Institutiones l. S. d. v.« Zajímavo je, že Kopitar nedovedl si tenkrát ještě vysvětliti tvar »izpovuude« (v l. ř. 2, předpokládal zde buď *исповѣдо* neb *исповѣдем* l. c. str. 103. pozn.).

K příslušným místům uvedené korespondence jest nám ovšem též i zde přihlížeti, neboť v nich obsaženo je mnoho cenného materiálu, bez něhož těžko by se obešel, kdo chce památky blíže seznati. Obmezíme se arcí jen na nejdůležitější věci.

Poprvé zmiňuje se Dobrovský o Frisinských památkách ve svém listě ke Kopitarovi ze dne 22. července 1811 a píše o nich toto: »Eine neue Entdeckung im Fache der krainisch-windischen Literatur muss Ihnen willkommen sein. Aber vielleicht wissen Sie es schon, was im neuen liter. Anzeiger von 1807 hierüber steht. Zu Freysingen fand man eine Handschrift, worin einige liturgische Fragmente im illyrischen kärntnerischen Dialekte, wie es dort heisst, vorkommen. Der Einsender der Notiz setzt die Handschrift in's 10te Säculum (Jagić, *Письма Добровскаго и Копитара*, str. 210). Dobrovský oznámil zároveň Kopitaru začátek první památky (prvních 9 řádků).

Úplný a správný přepis byl Dobrovskému teprv slíben. Kopitar odpověděl listem psaným dne 10. srpna 1811, že jmenovaný »Anzeiger« nikdy neviděl.

Na cestě, kterou Kopitar po té konal, doufal, že v Mnichově spatří památky, avšak tenkrát nemohly býti nalezeny (l. c. str. 220). Dne 2. srpna 1812 jich Kopitar ještě neměl (str. 279). I Dobrovský přišel r. 1812 do Mnichova a teprve po dlouhém hledání byly nalezeny (str. 281). V témž roce poslal Kopitaru text druhé památky a text první baronu Zoisovi skrze Kopitara, tak že Kopitar seznal tímto způsobem obě první památky (str. 281—284).

Dobrovský píše zde o věci této: »Das 2te, nämlich die Homilie unterscheidet sich vom ersten Stücke merklicher als vom 3ten in Rücksicht der Schrift. Doch ist die Interpunction nur in diesem 2ten ganz vernachlässigt worden.« Dobrovský jest pro to, aby se i Vodnik účastnil ve výkladu památek těchto.

Dne 26. září 1812 píše Kopitar Dobrovskému: »Mein Plan mit diesen Fragmenten wäre der: 1. Sie geben sie, als Entdecker und bester Erläuterer heraus, unter Ihrem Namen. (str. 286). V dopisu daném dne 19. října 1812 oznámil Dobrovský Kopitaru i text třetí památky (str. 292—294). Kopitar naléhal na vydání a ukazoval, že by ovšem i sám rád tak učinil. Píše takto: »Also werden Sie die Fragmente herausgeben? Am besten wäre dies freilich für die Fragmente selbst. Indessen wenn Sie nicht Zeit haben, so helfen Sie mir dazu, wie Müllern beim Nestor.« (Dne 27. listopadu 1812, str. 297.) Dobrovský odpovídá (dne 30. listopadu 1812): »Es geziemt sich besser, dass (sich) geborne Krainer mit der Bekanntmachung des ältesten Fragments ihrer Literatur sich befassen, als dass ich Böhme es thäte« (str. 300, srovn. též str. 310—311).

Dne 5. pros. 1812 píše Kopitar, že obdržel z Mnichova dokonale snímky devíti (tedy všech) stran se slovanským textem (str. 302).

Zajímavo je, že Dobrovský nechtěl nížádného vlivu církevní slovanštiny na Frisinské památky uznati: »Ich finde in diesen Fragmenten kein wahrhaft cyrillisches (griechisch-slav.) Wort, woraus ich auf das Alter schliesse« 13. ledna 1813 (str. 314). Nyní ovšem, když již známe důkladněji církevní slovanštinu, musíme jinak věc posuzovati, jak doleji uvidíme. Vodnikovu práci týkající se výkladu památek přiložil Kopitar ku svému listu psanému dne 14. června r. 1813. Avšak s vydáním pořád otálel, až konečně se dověděl, že Köppen sám chce vydati památky. Píše o tom: »Köppen trägt mir an, meine Erläuterungen der Münchener Slavica mit ihm dort herauszugeben« (21. listopadu 1824, str. 508). Köppenovi psal ovšem takto (dne 27. dubna 1825): »Ihr bratr ist mir unschätzbar, wiewohl ich selbst noch nicht sicher bin, dass die münchener Fragmente gerade uns gehören« (str. 633). V témž listě podotýká, jak se zdá, dosti skromně: »Meine Freisingensia sind noch ganz unangegänzt (pas encore entamés), mit Ausnahme des in der Recension behandelten. Auch habe ich jetzt nicht Zeit, sie zu bearbeiten. Lieber will ich Ihnen den Ruhm der Edition gönnen, und Sie noch obendrein anzeigen, und allenfalls bekritteln.« Konečně se vzmuzil a psal Dobrovskému: »Ich muss und will endlich die Münchener Fragmente, die die Russen schlecht genug lithographiert, aber nicht erklärt haben, ediren« (12. listop. 1826, str. 563).

V témž listě, v němž též některé domnělé bohemismy vytýká (vygnan, modlim se, i nam se modliti, vsedli, bratřia, myslite, račite), pokračuje: »Dann, hatten die Freisinger Pfarren diesseits der Donau in Karantanien, Oesterreich und Istrien: und nicht genug, auch in Krems und Enzersdorf: also dürften drei Slaven um die Fragmente raufen: Karantaner, Serben(-Kroaten), und — Böhmen« (str. 563).

Dobrovský toho ovšem nemůže připustiti, nýbrž píše (dne 17. listop. 1826): »Wir Böhmen dürfen keinen Anspruch darauf machen, ungeachtet der scheinbaren Bohemismen... »Auch ton (Böhm. Poln. ten) ist nur bei den Lausitzern jetzt zu finden und doch sind die Fragmente nicht lausitzisch-serbisch« (str. 565). Dobrovský povzbuzuje Kopitara, aby neváhal s vydáním, jinak prý ho někdo jiný předejde (str. 567). Dne 21. listop. 1826 zaslal konečně svému příteli delší dopis, v němž se hlavně s Frisinskými památkami obírá. Píšeť takto:

...ich kam zur Ueberzeugung, dass sie nothwendig so zu ordnen sind, dass Jaz ze zaglag. als das älteste zuerst stehe, glagolite darauf folge, weil eins das andere erklärt, und endlich das wirklich bohemisirende ecce bi für sich als andern Ursprungs zuletzt vorgenommen werde. Es scheint, das dritte, aus der Lausitz, Meissen (von den Merseburger Slaven) zuerst durch den h. Adalbert um 990 nach Böhmen und etwas später aus Böhmen nach Kärnten gekommen zu sein. Und warum dürfte man nicht annehmen, dass es ein Concept des *B. Bos* um 970 sei, von welchem Ditmar sagt: *slavonica scripserat verba*.¹⁾ Der Böhme hat es nach seiner Mundart und der Winde wieder nach seiner, wie es ihm nothwendig schien geändert. Die Böhmen oder Lausitzer haben also insofern Anspruch darauf zu machen, als es von ihnen weiter verbreitet worden. Nach der Schrift zu urtheilen, kommt es dem X. Jhd. nahe, wenn es auch erst 1020, also immer früher als die böhmischen zwei Sätze in Spithněvs Urkunde um 1058, geschrieben sein sollte. Die zwei windisch-kroatischen Stücke mögen der Abfassung

¹⁾ I o jiném merzeburském biskupu, — Verneru, — máme zprávu, že »libros sclavonicae linguae sibi fieri jussit« (do r. 1111) a o aldenburském biskupu Brunovi (1156): »habuit sermones conscriptos verbis sclavicis, quos populo pronunciarere opportune«. Musilo by se ovšem předpokládati, že psali latinským písmem; nezachovalo se nám však nic po nich, co by bylo slovanské. (Viz Dobrovský, Geschichte der böhm. Sprache u. ältern Lit. Prag 1818, str. 43—44, zpráva o Verneru zachována je v kronice meziborských biskupů, o Brunovi u Helmonda, Chron. Slav. II, c. 83.)

nach wohl schon 950 od. gar 900 vorhanden gewesen sein. Doch sind, aller Ähnlichkeit ungeachtet zwei verschiedene Verfasser nicht zu verkennen. Der Verf. von Jaz ze übersetzt die Beichtiger *zaconnik*, der Vf. von *Glagolite* aber *vuernik*, *fidelis*. Des zweiten *nudmi ili lubmi* gibt der erste *ili vuolu ili nevuolu*. Für *bde* setzte er *nespe*, für *vtatbinah* nur *tatbe* ohne *z*. *Postedisi* (die 2. Pers. auf *si*, und die Pronominalausgänge des gen. *go* für *ga* bürgen für das höhere Alter der Formel *Jaz se*)« (str. 568—569).

Dále vykládá Kopitaru: »Izpowede steht für *izpowem* und ist kein Schreibfehler des unslavischen Concipienten, *izpowedo* ist ein Unding (Kopitar si totiž dotčený tvar tak vykládal, viz na str. 2.), und der erste Concipient war gewiss kein Unslave. cf. Gramm. slav. p. 565 — zuetemu creztu würde ich lieber *sancto Johanni Baptistae* übersetzen, weil es so im *Confiteor* steht. Wegen der verkehrten Stelle hat es nichts auf sich.«

Avšak poslední poznámka není případná, neboť v tomto pořádku nevyskytují se nikde svatí v zpovědních formulích a modlitbách jmenovaní. Tak čteme ku př. v *Denkmäler* (Müllenhoff u. Scherer na str. 267. 25): *Dara nâh hilf mir durh die diga sancte Mariun euuiger magidi jouh durh di diga sancti Michaelis unta alles himilischen hêris unta durh die diga sancti Johannis baptistae, et sancti Petri, Pauli, Andree, Jacobi, Johannis et omnium apost. tuorum unta durh aller dero... Stephani, sancti Laurentii, Viti.*« Musilo i každému přepisovači na tom záležitosti, aby se vyhnul takovému nedopatření a aby neměnil tak zásadně uvedený pořádek.

Vedle díky za tak vydatnou pomoc mohl Kopitar dne 29. listop. 1826 oznámiti, že právě z listu Köppenova ze září seznal, že Vostokov zadal něco o našich památkách u ruské censury v Petrohradě; že však sám ještě může přijíti v čas, a podotýká dále: »Sed hoc unum me angit, ne Tu his barbaris opem tuleris in explicandis nostris rebus. Praeter te timeo neminem« (str. 573). Dobrovský odpověděl a chlácholil Kopitara (dne 2. pros. 1826), že se jen povrchně dotkl některých věcí ve svém listu ku Köppenovi: »Bedeutendes hat Köppen von mir nicht erfahren.« Dále píše: »Der Unterschied zwischen den zwei letzten und dem ersten Aufsätze ist aus Köppens Facsimile sichtbar genug.« Co se doby týče, do které by se měly klásti památky, podotýká dále: »Wenn man das erste in's X. Jhd. versetzen kann, so dürften die zwei letzteren doch in's XI. Jhd. (und zwar vor 1050) gehören.«

Na žádost Kopitarovu vykládá Dobrovský opět celou řadu tvarů z Frisinských památek a upozorňuje Kopitara, že *bozzekacho* II 49 není odvozeno od *iskati*, jak se Kopitar domníval, nýbrž že je to *praet. od posětiti*. Taktéž i *bozcekachu* II 55. Ton II 91 je prý ten. Jen Lužičané že prý tak mluví; zůstalo prý to tedy nezměněno. O homilii (druhé to památce) vykládá: »Diese Homilie kann wohl von Bamberg, wo es Sorben in der Gegend gab, aus nach Kärnthen gekommen sein. Das Hochstift Bamberg hatte Besitzungen da.« Z celého způsobu o tonu homilie že prý vychází na jevo, že jiné zemi přináležela (původně než byla přepracována), nežli ostatní dvě památky, kteréž jsou si prý více příbuzny.

Dne 15. prosince 1826 měl již Dobrovský Köppenovy snímky ve svých rukou (str. 678).

Konečně vydal r. 1827 památku P. J. Köppen v »Сборникъ Словенскихъ памятниковъ, находящихся въ Россіи«, v Petrohradě, když si byl v prosinci 1824 opatřil snímky v Mnichově. Rozbor památek po jazykové jich stránce v tomto vydání pochází od Vostokova (str. 21—86). Zároveň byl slovanský prolog na sv. Marka (dne 25. dubna) dle čtyř rukopisů uveřejněn (str. 22—23), poněvadž se některé věty v něm úplně shodovaly s textem druhé Frisinské památky; v případech těchto bývá ovšem slovosled někdy změněn. O slohu slovanského prologu praví Vostokov: »Слогъ и манеръ въ ономъ кажутся не Греческіе«. Jak by se dala uvedená shoda vysvětliti, o tom se ovšem Vostokov nijak nezmiňuje; za to však podotýká, že příbuznost našich památek se staroněmeckými formulemi zpovědními není příliš nápadná, poněvadž německá eparchie jihozápadní hraničila s jihovýchodní. Z formulí těchto uvádí též dvě dle Goldasta (*Rerum Alemanicarum*. Tom. II, pars 2, pag. 134, 135). Později a sice r. 1840 nalezl

Undolskij uvedenou homilii na sv. Marka ještě v jiném rukopisu z XII.—XIII. stol. v Troické lavři. Byla v rukopise uprostřed mezi homiliemi sv. Klementa, dle čehož se mohlo souditi, že i tato homilie připisati se může onomu pěstiteli církevněslovanského písemnictví v říši bulharské za času cara Symeona. Otázka, co se mu připisati má, není ovšem ještě rozhodnuta.

Vostokov věděl tenkrát, že Kopitar též zamýšlí vydati památky ty, a proto podotknul, že bude tomu rád, když jeho vlastní práce nějak prospěje Kopitarovi, od něhož prý se vůbec jen může očekávati, že památky ty správně posoudí a vyloží. Podal též text památek v ruské graždance a připojil nad to opravený cyrillský text. Připomenouti sluší, že v Köppenově vydání nejdou památky po sobě tak, jak jsou do kodexu vepsány, nýbrž třetí následuje hned po první a sice pro přibuznost v obsahu. Pořádku toho přidržel se i Srezněvskij ve svém vydání r. 1865. Po těchto textech následoval článek, v němž Vostokov vyložil, jakými literami označují se jednotlivé hlásky ve Frisinských památkách, při čemž upozorňuje na to, že se první památka, která je prý vůbec psána i jiným písmem, částečně liší svým pravopisem od obou ostatních, což prý již i Kopitar vytkl. Zajímavé je, že Vostokov srovnává pravopis Frisinských památek s pravopisem českým v XIII. a XIV. stol. Při výkladu hlásek vychází od cyrillských liter a vedle nich uvádí, co jim odpovídá ve Frisinských památkách. Potom následoval index všech slov vyskytujících se v našich památkách (str. 47—84). Ke konci vyložil ještě nejdůležitější grammatické tvary (str. 85—86).

Tím se ovšem předešlo Kopitarovi, který nyní se svým vydáním čekati musil. Konečně se mu naskytla příležitost k tomu, když r. 1836 vydal památku »Glagolita Clozianus«. V díle tomto, jež obsahovalo vedle staré hlaholské památky i jiné různé články, ano i mluvnický církevního jazyka slovanského, vyšly tedy podruhé Frisinské zlomky pod názvem »Specimen dialecti carantanicae sec. X. (XXXIII—XLVII)«. Po důkladném vydání Köppenově (Vostokova) bylo ovšem velmi těžko podati ještě něco znamenitějšího. Nicméně očekávali bychom přece lepší práci od Kopitara, než s jakou tenkrát oblažil slovanský a vědecký svět vůbec. Celkem přispěl velmi málo k výkladu Frisinských památek. On se nerozpakuje uznati za pravdu, že byl kodex, v němž obsaženy jsou Frisinské památky, psán biskupem Abrahamem, Korutancem, který od r. 957—994 spravoval biskupství Frisinské, na což bylo již poukázáno ve vydání Köppenově. První památka alespoň že prý souhlasí co do písma dle úsudku kustoda J. B. Bernharta s poznámkou v kodexu obsaženou o údělu (»breve recordationis de curte nostra Godigo« atd. a »quantum mihi pertinet« v kodexu na l. 152b v druhém sloupci a na l. 153a v prvním sloupci, u Köppena str. 18), kterážto poznámka může, býti prý jen Abrahamovi připsána. Celkem rozeznával Bernhart v kodexu trojí po různu se jevící písmo, kteréž by vesměs z 10. století pocházeti mělo (Glag. Cloz. XXXIV). Kopitar myslí ovšem i na písaře, kterýžto prý napodobil písmo Abrahama jakožto svého pána. Tomuto připisoval by Kopitar poznámku o údělu, potom tak zvanou »Constitutio« a konečně druhou a třetí památku Frisinskou. Podotýká, že prý se dle způsobu německého mate *b* s *p*, jak v »Constituci« tak i v druhé a třetí (?) památce (l. c. XLII). Kopitar hleděl dosti přesvědčivě vyložiti, že památky mohly vzniknouti v X. stol. S tím souhlasily i úsudky Pertze a Grimma, kteří se vyjádřili na žádost Köppenovu o písmě, že náleží do doby IX.—XI. stol. Úsudky jich podáme doleji, kdež se k této otázce vrátíme. K výkladu památek připojil ještě Kopitar list Dobrovského ze dne 21. prosince 1826 v latinském překladě, jakož i jmenovanou již dříve homilii z prologů a konečně ještě staročeskou zpovědní formuli, kterážto však nemá mnoho společného se zpovědními formulami Frisinskými.

Text památek bez výkladu vydal též A. Janežič (Slovenska slovnica, v Celovci 1854, str. 160—168) a Fr. Miklosich (Chrestomathia palaeoslovenica, ve Vídni 1854, str. 89—92). Byly i jinde památky ty vydány, nejnověji J. Sketem (Slovenska slovstvena čitanka za učitelůž. Na Dunaju 1893 na str. 97—99).

V nové stadium vešla teprv věc r. 1865. Tenkrát vydal totiž Sreznevskij po návrhu petrohradské akademie filologické práce Vostokova pod názvem »Филологическія наблюденія А. X. Востокѣва«. Tam připojen byl i článek Vostokova o Frisinských památkách, jehož obsah seznali jsme již výše. K tomu přidal Sreznevskij i svůj vlastní článek o téže věci (str. 75—89), kterým byly památky v jiné světlo postaveny, jakož i jich text v latinském, tedy v původním písmě. Sreznevskij klade si tam otázku, dlužno-li považovati Frisinské památky za samostatný pokus latinsko-slovanského písemnictví, jenž se děl na půdě korutanské a na nějž by byla církevní slovanština neměla žádného vlivu. Na otázku tuto odpovídá Sreznevskij záporně. On podotýká, že se i taková slova Frisinských památek, která se zdají býti utvořena pod vlivem latiny, opětují v starých církevně-slovanských památkách. Sem čítá hlavně:

рѣкъ божни, je prý to řecké *δοῦλος θεοῦ*. I v Mineích nalezl výraz ten, potom ve Sborníku z r. 1073 (l. 33): **к нѣмоу же отъкѣшта рѣкъ божни**.

законѣнникъ prý může býti překlad řeckého *κανονικός*.

Jiné výrazy Frisinských památek jsou prý buď společny všem slovanským jazykům, buď přeshly zprvu na základě řečtiny do církevní slovanštiny, zvláště pokud běží o slova pro křesťanské pojmy. Sem náleží dle Sreznevského:

всѣмоути, **всѣмоушци** řecky *παντενής*.

грѣхъ *ἁμαρτία*, **грѣшнникъ** *ἁμαρτολός*.

злодѣи *κακοῦργος*, *διάβολος*.

исповѣдь, **исповѣдати** *ἔξομολόγησις*, *ἔξομολογεῖν*. Latinské slovo confessio nemohlo prý býti předlohou.

крѣстити *βαπτίζειν*, základem je **крѣсть** *σταυρός*. **Креститъ**, **знаменоватъ крестомъ**, křížovati se, je prý překlad řeckého *σφραγίσαι*. Slovo *σφραγίς* neznamenovalo prý ale jen dělati znamení kříže, než i křest vůbec, tak že znamená tolik jako *βάπτισμα*.

малоуми je prý řecké *ὀλιγοθενής*; v církv. slov. obvykle **малоумъ**.

милъ ve rčení **милъ ся творити** = **милъ ся** *δέяти* je dle Sreznevského překlad řeckého *ἐλεεινός*, jakož i *ἐλεος* = **милость**, *ἐλεημοσύνη* = **милостыня**.

моши *λείψανα*, reliquiae sanctorum, původně prý samostatné slovanské slovo, které nabylo během času významu speciálního vlivem křesťanství.

мженикъ *μάστιγ*.

недѣла *ἡμέρα ἀπρακτοῦ*; ve významu nynějším vyskytá prý se i v jiných památkách.

непримъзи *διάβολος* vyskytá se též často v literatuře církevního písemnictví (ve Frisinských památkách: *непрііазнина* II 33 a *непрііазнину* II 8).

от'поустъ = **от'поустѣкъ** *ἄφεσις*; oboje uvádí Sreznevskij z jiných památek (ve Frisinských památkách *отпузти* III 23 a *отпузти* I 10).

постъ *νηστεία*, staré slovo.

скѣтъ *κόσμος*. O tomto slově podotkl prý sice Vostokov, že ho nezná církevní písemnictví slovanské, později však prý sám uvedl doklady ve svém slovníku.

сѣтоникъ od *сѣтона* = *σατανᾶς*.

Důležité je, že se Sreznevskému podařilo vyložit slovo **сѣннѣство** (Fris. pam. I 16: v zínistue a III 31: v znicistve) jakožto *соблазнение* *сведеніе* (zavedení ku zlému). Nalezl totiž **сѣннѣти** = *πонижати* *nakloniti*, *sklopiti*: **сѣннѣти къ страсти** Gr. Naz. 158 (i v Mikl. Slovníku).

Dále pak **сѣннѣтъ** *περίεργος* *curiosus*; v Ap. Šiš. ku př. *нъ и блѣдныи и сннѣаки. глголюще, нхъ же не подожметъ* sed et verbosae et curiosae, loquentes quae non oportet I Tim. V 13, což již Šafařík srovnává (Serb. Lesekörner 1833, str. 83). **жена сѣннѣаки** *meretrix* Antioch. (i v Mikl. Slovníku).

Mimo to **сѣннѣтъ** (Fris. pam. III 33: v zpitnih rotah), v Minei jedné nalezl: **оуѣннѣство** *сѣпѣтъ* *несправедливý* (*immeritus* v Mikl. Slovníku).

Staré je prý i slovo **спаситель** σωτήρ, **спасение** σωτηρία, **сѣдѣньи днь**, ούγονение плоти — **δίωνης** τ. **σαρκός** — **плотоугодие**. Avšak třeba vytknouti, že Sreznevskij zde následoval Vostokova, který též vykládal **ούγονение** = **искаііе плотскихъ удовольствій**, **плотугодіе**.

Ve Fris. zlomcích čteme ugongenie II 23 a slovo to není nic jiného než zkomolený tvar církv. slov. **ούγοждение**.

Slovo **φράκτι** φράς je prý též staré.

Z toho všeho přichází Sreznevskij k závěrku, že Frisinské památky byly psány člověkem, kterému i církevní slovanština byla známa. Je prý v nich tolik církevně slovanského, že by se v přepise cyrillickém po úpravě hláskové a formální jevily takřka jakožto čistě církevně slovanský text. Při tom ovšem třeba prý i to uvážiti, že co do hláskosloví korutanského nářečí nejsou památky správně a důsledně napsány, ač tímto právě nářečím liší se ode všech ostatních církevních památek starých. Hlavně jest prý to výslovnost hlásky **ж**, za kterouž často vyskytá se **u** (místo **on** neb **o**), což tak vypadá, jakoby v památce ruským neb srbským způsobem zastoupena byla nosovka tato. Sreznevskij uvádí všechny tyto příklady (str. 87); je jich as 45.

Místo očekávaného **j** za církevní **ж** vyskytá prý se i srbské **ђ**: **vuuraken** = **урађен** = **ουρο-жденъ**, není-li to **враштенъ**. Pro srbský neb chrvatský vliv na památky tyto mluví prý i **ћ** (v rukopise **ѣ**, jednou i **сѣ**, potom **с**), místo **ѣ**, jak to očekáváme v slovinském jazyku. Ku př. **choku**, **chocu**, **crisken**, **lepocam**, **mogoki** atd. V této platnosti užívalo se u Srbů i Chrvatů litery **ѣ** též i v cyrillici. Srovn. M. Hattala, ČČMus. 1855 str. 93 β) V c I a II a Šafařík, Serbische Lesekörner, str. 59. (Ku př. v Kulinově listině: **трѣгоуке**, **хоке**, **помоѣ** atd.)

Vedle greche nalézáme prý i grechi vuasa postete (tedy = **φράκτι**, jak i v církevní slovanštině; dále u vueki, obeti nasse (dle toho bylo by = **обѣсти**); poslední příklad není však jist (v tomto smyslu).

Vedle koncovky **-ga** vyskytá prý se i koncovka **-ro** církevního jazyku: **iego**, **togo** atd.

Z toho prý následuje, že **nemůžeme** ani co se fonetické stránky týče pokládati Frisinské zlomky za čistě korutanské památky. Jak i v cyrillických a hlaholských památkách vidíme prý zde vedle původního jazyka stopy jiných nářečí. Dle toho nezdá se Sreznevskému nemožným, že původní a základní jazyk Frisinských památek je též církevní slovanština. Srbismy bylo by lze vysvětliti, připustilo-li by se, že Srbem původně sepsány byly a sice cyrillicky neb hlaholsky. Slovo Srb musí se zde bráti ovšem v širším slova smyslu a my bychom zde v případě tom mohli spíše na Chrvata mysliti. Sreznevskij končí výklad svůj poznámkou, že se nám i ve Frisinských památkách jeví vliv církevní slovanštiny na vzdělanost západních Slovanů.

Důvtipné tyto výklady, ač věci se celkem jen povrchně dotýkaly a ve všem správné nejsou, ukázaly Frisinské zlomky přece v jiném světle. Musíme však zde na to upozorniti, že již před Sreznevským A. Schleicher v r. 1858 viděl též vliv církevní slovanštiny na jazyk Frisinských památek, ač jen v jednom případě, a sice v dosti poučném článku »Ist das altkirchenslavische altslovenisch?» (Beiträge zur vgl. Sprachforschung I sv. str. 319—328), v němž hleděl dokázati, že Miklosichův náhled o původu církevní slovanštiny není správný, což již před ním, jak uvidíme, prof. Hattala s lepším prospěchem učinil. Tam praví na str. 324: »Die Freisinger Monumente haben **-m** (totiž v 1. os. mn. č. u sloves) wie das Kirchenslavische **-mъ**; das kann nicht wohl echt slovenisch sein, da aus **m** kein späteres **-mo** erwächst, sondern eben eine durch kirchenslavischen Einfluss bedingte Form.« Případná ta poznámka přidává jen váhy vývodům Sreznevského a musí býti též vřaděna mezi zvláštnosti, jimiž se liší jazyk Frisinských zlomků od čisté slovinštiny a jež nám připomínají církevní slovanštinu. Dále praví Schleicher (I. č. str. 321 pozn.): »Die Sprache dieser Fragmente ist nicht altkirchenslavisch, wenn sie auch, was bei einer Schrift solchen Inhalts natürlich erscheint, vom altkirchenslavischen Einflusse nicht geradezu völlig frei ist.«

Při výkladu Sreznevského jest především nápadno, že se ani slovem nezmínil o poměru druhé Frisinské památky k homilii sv. Marka, k čemuž ho bezděky vésti měl směr jeho vývodův. Dále musíme připustiti, že způsob, jakým provéstí chtěl důkaz svůj, je sice ostrovtipný a zasluhuje všeho uznání, nicméně nemůže nás úplně přesvědčiti. Z toho, že některé výrazy zároveň se vyskytují v té neb oné památce církevněslovanské vůbec, nemůžeme vždy souditi, že jazyk památky podlehl vlivu církevní slovinštiny. Záleží hlavně na jakosti takových výrazů. Celá řada Sreznevským uvedených výrazů zdomácněla snad již před příchodem obou slovanských apoštolů u oněch Slovanů, u kterých zavedeno bylo již křesťanství. Tak se to mohlo míti se slovy: *грѣхъ, мѣуенникъ, неприказъ, свѣтъ, спаситель, цркъ* a s jinými ještě.

Důležité jsou ovšem zvláštnosti Sreznevským a ještě dříve prof. Hattalou v ČČMus. 1855 vytčené, jimiž se liší jazyk Frisinských památek od pravé slovinštiny a jež nám jednak připomínají vliv srbskochrvatského, jednak církevního jazyka slovanského, jak v jednom případě vedle Sreznevského ukázal i Schleicher. Ale ani tím není ještě věc vyčerpána. Mohlo by se na to poukázati, že byla nějaká krajina, v níž se tyto živly stýkaly, a že se ku př. ještě dnes v některých nářečích korutanských zachovaly zbytky nosoyek.

Povšimnutí zasluhuje, že Miklosich ve své práci »Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen« (Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, phil. hist. Cl. sv. XXIV, r. 1875) se ani nezmínil o vývodech Hattalových, Schleicherových a Sreznevského, jako by mu byly úplně neznámy. Jest sice pravda, pro Miklosiche nemohl míti důkaz, že se jeví ve Frisinských památkách vliv církevní slovinštiny, oné důležitosti, kterou má pro nás, poněvadž dle něho byla církevní slovanština (či cyrilština) jaksi nejbližší, ač starší sestrou slovinčiny jakož i bulharštiny.¹⁾ Původ a domov církevní slovinštiny hledal v Pannonii. Byl-li by tento náhled správný, nemohla by býti shoda některých výrazů ve Frisinských památkách a v církevní slovinštině tak nápadná. Ano naopak, očekávali bychom důsledně ještě více takových shod hlavně i co do hláskové stránky.

Zcela správně na to upozornil i prof. M. Hattala ve svém článku »O poměru cyrilčiny k nynějším nářečím slovanským« v ČČMus. 1855 str. 81—104. Tam praví na str. 103 a násl.: Byť bychom i dopustili, že v slovinčině v X. stol. nosovky *ę* a *q* rovně tak silně a důsledně, jako v cyrilčině, panovaly, nesměli bychom jí přece s Kopitarem za prvorozenou dceru této považovati, jednak proto, co jsme výš o bulharčině dokázali, jednak a nade všecko pro následující různé zvláštnosti, kterými jazyk frisinských zlomků vyniká:

1. vedle krilatcem (křidlatcům, anjelům) od krilo, čes. křídlo čte se tam i vsedli (collocet) od vsedliti, modliti se a modlim se (modlíme se) s nevysunutým *d* jako v nářečích západních m. tvarů bez *d* vseliti a moliti se cyrilčině vlastních. Podobně jednou vy-gnan m. izgnan a v iz-baviti (zbaviti), izvolenikom (vyvoleníkům), izpověd (výpověď) atd. Pro dvě tyto nářečím západním vlastní známky vyhlásil Dobrovský druhý zlomek, počínající se slovy »Eče by« za přepis z českého originalu, pravděpodobně, prý, sv. Vojtěchem pro Čechy zhotoveného. Vezmeme-li však proti tomu do náležité úvahy, že Korošci čili Korutanci podle Kopitara (Glag. Clozianus p. XLI) a Miklosiče (l. c. 253 et 254) vedle *iz* i *vy* a tvarů s nevysutým *d*: kridlo, motovidlo, modliti se, jedla, vidle a podobných *podneš* užívají, nepochybíme, domnívajíce se, že se slovinčina od cyrilčiny dvěma zpomenutými známkami již v X. stol. rozeznávala neméně než

¹⁾ Srovn. Altslov. Formenlehre in Paradigmen str. VII.: »Auch (das neuslovenische) wandelt nicht erst seit gestern seine eigenen Wege, ist daher vom Pannonischen slovenisch zu trennen, obgleich niemand, der die Sache ohne Voreingenommenheit prüft, läugnen wird, dass die sogenannten Freisinger Denkmäler den panntonischen Texten näher stehen als irgend ein anderes Denkmal der slavischen Sprache, das nicht aus einem panntonischen Texte floss.«

2. českému podobným stahováním dvou silab hláskou *j* od sebe oddělených, jehož více příkladů ve friz. památkách se vyskytá, jako *tva* z *tv(oj)a*, *večne* z *věčn(oj)e*, *me* z *m(oj)e*, *mega* z *m(oj)ega*, *memu* z *m(oj)emu*, *svem* z *sv(oj)em*; *tvina* z *tv(oj)ima*; *mo*, *tvo* z *m(oj)o*, *tv(oj)o* *cyr.* *moja*, *tvoja*; *našu pravdnu věra*, *neprijazninu* *m. cyr.* *naš(ej)a pravd̃n(oj)a věr(oj)a*, *neprijaznin(oj)a* atd. Než i nestažených tvarů dosti se čte: *moja*, *moju*, *tvoju*, *tvojimi*, *svoje*, *svojim*, *svojimi* atd. Jen u sloves V. třídy vždy stojí *a* *m. cyr.* *aje*, povstaleho podle str. 116—118 Časopisu tohoto (1854 I) přehlasováním z *aja*: *klaňam* se (*genuflectamus*), *prestupam* (*transgredimur*), *oklevetam* (*calumniamur*) atd. *m. cyr.* *klanjajem̃ se, přestapajem̃, oklevetajem̃*.

3. Z *cyr.* skupenin *žd* a *št* první¹⁾ se zaměňuje jako nyní hláskou *i* a *g* čili *j* v *daj* *m.* *dažd̃*, *tamoje*, *taje* *m.* *tamožde*, *tažde*; skupeninou *dg* čili *dj* v *posledje* *m.* *poslěžde* (*postea*) a jednou hláskou *k*, kterou se, jako ve staré srbčině, obyčejně *št* označuje: *vuuraken* *m.* *urodjen*, nyní *urojen*, *cyr.* *uroždeñ* (*urozen*); *choku* i *chocu* *m.* *nyn.* *choču*, *cyr.* *chošt̃a* (*chci*); *pomoki*, nyní *pomoči* *m. cyr.* *pomošti* (*pomoci*), *malomogoncka* *m. cyr.* *malomogašta* atd.

4. Ve skloňování přídavných a zájmen *-oga* a *-ega* *m. cyr.* *-aago*, *-ogo*, *-ego*; a *-emu* *m. cyr.* *-uumu*: *mnogoga*, *takoga*, *inoga*, *nepravdnega*, *svetega*, *mega*, *jega*, *vsega* atd. v *togo*, *jego*, *vsego*; *svetemu* *m.* *svētuumu*, *vsemogokemu* *m.* *všemogaštuumu*, *vuirchnemo* snad jen chybou s *o* *m.* *u cyr.* *vřchniumu* atd.

5. Konečně u sloves *t* 3. os. jedn. a množ. přít. času se jen u *jest* a *sunt*, *cyr.* *jest̃a* a *sāt̃a*, zachovalo, jinde všudy odpadlo: *vsedli* (*collocet*), *dostoji* (*convenit*) *cyr.* *vřselit̃*, *dostojit̃*. Hlávka *i* u 2. os. jedn. též jen jednou přichází v *poštediši* (*peperceris*), jinde se sesula: *prišeš*, *vzoveš* atd. *m. cyr.* *prišeši*, *vřzoveši*.

Schleicher dokazoval v uvedeném článku (*Beiträge*, 1858) především na základě Šafaříkova Slov. národopisu § 13, že slovinčina je sestrou srbštiny, a dále vyvozoval (na str. 325), že se slovinčina nemůže vyložití ze starobulharštiny (*cyrillčiny* neb *církevní slovanštiny*) uváděje tyto důvody: 1. ze starobulh. *žd* za původní *dj* nemůže se odvozovati slovinské *dj* neb *j*, a za *št* v staré bulh. má slovinčina *č*, ve Fris. pam. je *k*, což si jako *tj* vykládal; 2. slovinské *-ga* nemohlo povstati z *-go* (*gen. zájmena přídavných*); 3. slovinské *pletem* (v 1. os. jedn. č.) nemohlo povstati z *cyrillského* *ж*.

Dle všeho neznal Schleicher článku Hattalova, neboť by byl mohl značně počet známek, jimiž se slovinčina liší od církevní slovanštiny, rozmnožiti. Mimo to neplatí, co pod č. 3. uvádí; *pletem* nepovstalo ovšem z *plet̃a*, nýbrž je to obdobný tvar, který teprv později povstal. Musilo by se dokázati, že se již v 9. a 10. stol. vyskytoval v slovinčině. Sám Miklosich myslil dříve nepravě, že *clanam*, *prestopam* ve Fris. pam. je 1. os. jedn. č. *m.* *klanjaja*, *prěstapaja* (*Altslov. Formenlehre in Paradigmen*, str. X), ale později vykládal tvary ty správně jakožto 1. os. mn. č. (ku př. Vgl. *Gramm.* III^a str. 157). O Schleicherově článku se proto Jagić vyslovil, jak se mně zdá, nedosti příznivě, pronášeje o něm tento úsudek: „... allein das kann mich nicht hindern, offen zu erklären, dass selten bei der Lösung einer sehr schwierigen Frage so oberflächlich zu Werke gegangen worden ist, wie es hier Schleicher gethan hat. H. J. Schmidt sollte das wissen, so wie ihm, wenn er sich mit dieser Streitfrage auch nur ein wenig vertraut gemacht hat, die viel gründlicher diesen Gegenstand besprechende Abhandlung des Prof. Hattala im Čas. čes. Mus. 1855 I 81—104 nicht unbekannt sein dürfte“ (*Archiv für slav. Phil.* I str. 359, pozn.).

Církevní slovanština (*cyrillčina*) není tedy matkou slovinčiny a nemůže jí býti, ale také ne její nejbližší sestrou.

¹⁾ Druhá skupina (*št*) zaměňuje se ve Frisinských památkách souhláskou *k*, jak doleji uvidíme. Proč toto *k* třeba vykládati jakožto (srbsko-chorvatské) *č*, toho důkaz podáme též doleji.

Nicméně musil by i ten, kdo by trval na správnosti Kopitarových a Miklosichových náhledů, předložit si otázku, vznikly-li Frisinské památky samostatně na slovinské půdě, aneb též i pod vlivem činnosti slovanských věrozvěstů v říši velkomoravské, v Pannonii a v Chrvatsku. Proto jest to tím nápadnější, že ani Miklosich sám nepřihlížel blíže k této otázce. Vždyť sám předpokládal, že církevní jazyk slovanský a staroslověnština korutanská nebyly zcela identické. Pravíť ve své »Altslovenische Formenlehre in Paradigmen« (ve Vídni 1874) str. XXXII: »Kopitar scheint die Sprache der pannonischen und der karantanischen Slovenen für identisch gehalten zu haben, was ich jetzt nicht billige, obgleich ich noch immer der Überzeugung bin, dass trotz aller Verschiedenheit beide Dialekte einander sehr nahe, ja sogar viel näher standen, als einer von ihnen irgend einem anderen.«

U Šafaříka byly to zase právě v první řadě Frisinské památky, které ho přiměly, že se vzdal dřívějšího svého mínění o původě církevní slovanštiny v Macedonii, kdež prý se najednou jako v slepé ulici octl (»wo ich mich wie in einer Sackgasse verrannte«, jak sám o sobě praví) a že hledal původu jejího v Pannonii. A sice byl to hlavně výraz natrověchu ve Frisinských památkách, který mimo jiné ho též k tomu vedl, že roku 1858 nový svůj náhled vložil ve spise »Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus« v Praze (str. 25 a 28). Šafařík se domníval, že se Cyrill jen pokusil v Cařihradě o překlad, hlavní práci že však vykonal teprv na Moravě a v Pannonii a sice že při tom snad i použil pomoci tamějších druhů (str. 31). To se ovšem nesrovnává s tím, co nám vypravují nejlepší prameny, dle nichž přinesl, již Cyrill hotový překlad nejnutnější knihy — evangelistáře — a snad i jiných obřadních knih do velkomoravské říše.

Církevní jazyk slovanský, jež takto Šafařík též přenesl do Pannonie, byl dle něho příbuzen nářečím v sousedstvu, především korutanskému (nebo-li lépe karantanskému) a chrvatskému. Chtěje totiž pannonitu některých výrazů dokázati, utíká se k jazyku nejbližších sousedů, příbuzných a dle i descendantů čili potomků starých pannonských Slovanů, a praví (str. 32): »Hierbei stehen natürlich die Winden und Kroaten in erster Reihe, jedoch können auch die Slovaken, Mährer und Böhmen, aus leicht begreiflichen Ursachen, nicht ganz ausgeschlossen werden.« Blíže ovšem jazyk pannonský neurčil, ačkoliv by se mohlo z jeho výkladů souditi, že mezi potomky pannonského nářečí počítal hlavně karantanské a že se tím valně přiblížil k mínění Kopitarovu, jehož se i Miklosich více držel v první době. Srovn. ku př. na str. 38: »Für die Karantanität und somit indirecte für die Pannonität des Wortes (jde o slovo podrěbga, podrěpęga) zeugt der Familienname Podpěžnik, den ein Doctor in Grätz 1833 führte.« Ale jinde se Šafařík sám proti tomuto náhledu staví a praví ke konci v poznámce na str. 48: »Um Missverständnisse zu verhüten, bemerke ich nochmals ausdrücklich, dass ich den Dialekt der Winden oder Slovenen in Krain, Kärnten und Steiermark, mit Rücksicht auf die ganze Sprache des ganzen Volkes, nicht für einen geraden Descendenten des pannonischen, welcher in den ältesten altslavischen Kirchenbüchern fortlebt, sondern für einen sehr nahen verwandten Seitendialekt halte.« Ale lze-li příbuznost Frisinských památek s církevní slovanštinou tím vysvětliti, že se v nich může připustiti její vliv co do jazykové stránky, této možnosti se ovšem Šafařík ani nedotkl a proto nemohly býti ani jeho vývody správné.

Jinak než Miklosich a Šafařík, a sice ve smyslu Sreznevského, posuzoval prof. Jagić Frisinské památky r. 1876 (Archiv für slav. Phil. I str. 450—451). Němečtí kazatelé, povzbuzeni skvělým úspěchem slovanských věrozvěstů, mohli prý kořistit z jich práce, pokud tomu dovoľoval latinský ritus. Dále pak praví: »Wenn ich nun, von diesem Gesichtspunkte ausgehend, die Sprache der Freisinger Denkmäler näher in's Auge fasse, so glaube ich in derselben die deutlichsten Spuren einer Beeinflussung des karantanisch-slovenischen von Seiten des echten, kirchlichen Altslovenischen entdecken zu können. Es lässt sich, meine ich, durchaus nicht in Abrede stellen, dass die Freisinger Denkmäler keine einheitliche Sprache bieten.« Potom uvádí

příklady, které nám již částečně známy jsou, jako genitivy na *-gv* vedle *-ga*, v 2. os. j. č. u sloves *-š* vedle *-ši*, stažené tvary *me*, *mo*, *memu*, *mega* vedle *moia*, *moie*...; akk. pl. greche vedle krovy; gen. jed. č. ot *zlodejine* oblasti vedle *moki*, *slavy*; gen. pl. grechov vedle grech; *j* i za *жд* vedle *comusdo*, *chisto* (*кѣнѣждо*).¹⁾ Často se opakující ese (*есе*) považuje též spíše za církevně-slov. slovo (korutansky *tere*, v církl. slov. *теже*), mimo to ponese, *elicoze* ano i *ise*. Konečně upozorňuje na to, že v památkách máme po většině složené perfektum (*ieze* *iezem* ztvoril a jiné) a aoristy na těch místech, která nám připomínají známá slova z evang., při čemž hlavně upozorňuje na tvar *natrověchu*.

V následujícím hodlám dokázat, že na základě církevní slovanštiny mohly vzniknouti Frisinské památky. Přihlížeti chci napřed k první a třetí památce, poněvadž jedna s druhou dosti těsně souvisí, jak uvidíme, a potom teprv přejdeme k druhé.

Především máme v první místo, které se jeví též jakožto parafrase evangelského textu a v kterémž též spatřujeme překlad vzatý z církevní slovanštiny, totiž: Pridete otza mega izvuolienī, primete vuecsne vuezēlie i vvecsni sivuot ese v (= vy) iczt ugotoulieno iz uueka v uuek 33—35. V *Mar.* čteme (Mat. 25. 34): *прѣдѣте бл҃гнѣ отѣца моего, наслѣдоуѣте оуготованное вамъ цр҃ствіе отъ сложеніи всего мѣра*. Opakuje se zde sice jen přideťe a sloveso ugotovati, třeba však připomenouti, že *pozdějši* evang. texty mají místo *наслѣдоуѣте*: *примѣте*, tedy jako ve Frisinské památce (řecky *κληρονομήσατε*, srovn. spis můj: Über einige orth. u. lex. Eig. des Cod. Supr. str. 41). Tak nalézáme citát tento čtyřikrát v *Supr.* (třikrát *идѣте* m. *прѣдѣте* a sice str. 14.22; 336.14 a 391.8 a jednou *градѣте* str. 93.20). U Jana exarcha bulh. nalézáme v *Šestodnevnu* dosti podobně (str. 195 a I 17—22): *грѣдѣте бл҃гскіи оца моего прѣимѣте оуготованное вамъ цр҃ство прѣжде илѣтѣ мѣроу*, v Hom. Klem. prejati ono *crstvije* (Mikl. Die christl. Term. 4. 1). Dále v *Trn. cv.* Mat. 19.29 *примѣте* m. *наслѣдѣте* a *примѣ* m. *наслѣдѣствоуѣ* Mar. 10.17. V latinských textech máme zde sloveso possidete, tak že nemůžeme viděti ve tvaru přijmete překlad tohoto latinského slovesa, spíše jest to vzato ze slovanského překladu.

Jest zajímavé, že se setkáváme v některých staročeských památkách v tomto citátě též s tvarem přijmēte, tak ku př. v *Passionalu* (Listy fil. XIII str. 237), v *Životě Karla IV.* (Památky st. lit. č. č. IV str. 50—51).²⁾ V slovanských textech církevních opakují se i jiné výrazy, které též máme zde a jichž netřeba blíže uváděti.

Též ve třetí památce můžeme poznati stopy církevního překladu Písma sv. A sice 56: *prides zodit siuuim i mrtuim comusdo po zvem dele*. Srovn. Ap. Šiř. I Petr IV 5: *соудити живымъ и мрътвымъ*. Důležitější je ale rčení *komuždo po svem děle*, neboť v *Mar.* a v *Trn. cv.* nalézáme (Mat. 16.27): *и тогда въздѣлѣтъ комуѣждо по дѣломъ своимъ*, v *Supr.* 190, 5—6: *отдѣлѣти комуѣждо улоуѣкоу по дѣломъ его* a v *Zogr.* *по дѣланію его*, v *Ap. Šiř.* Rom. II 6: *иже въздѣлѣтъ комуѣждо по дѣломъ его*. V *Euch. sin.* čteme v modlitbě před zpovědí 67a—67b: *и нѣкъ имѣтъ прѣити съ мѣсе, сѣдѣти хота живымъ и мрътвымъ и въздѣлѣти комуѣждо протѣко дѣломъ его*.

První a druhá památka mají časovou spojku poňeže (I 12; II 7); v staré církevní slovanštině má, jak známo, jiný význam (quia, *ἐπεὶ*). V první čteme nezpozal nedela 18, v druhé rotý pasty (II 23—24) servare. V první ot zih postenih greh 22, v druhé grechi vuasa postete (II 111 enumerate).

V první památce je nápadné rčení: imeti mi ie otpustic moih grechau 10, v třetí máme též: da bim odpuztic ot boga priel 22—23. V pozdější slovinské formulí zpovědní

¹⁾ Toto sem ovšem nepatří, neboť předpokládá: *ждо*.

²⁾ Byl-li *Život Karla IV.* přeložen z latiny, nerozhoduje zde, neboť i překladatel se mohl držeti, překládaje citáty z Písma sv., známého mu českého převodu. A že skutečně byl takový, vysvítá též z citátů v *Pass.*

podobně: da my ratsy dati odpustak vzeých meých greychu (Mikl. Slav. Bibl. II str. 171.10). V nejstarších evang. textech nalézáme jen **отъпоущенне**.

Že první formule souvisí s třetí památkou, ukazují nám mnohá stejná místa, tak ku př. rčení: ili vuede ili ne vuede I 14 máme i ve III 30—31.

V I čteme dále 27—28:

Bofe ti pride ze nebeze, vŕe ze
da v moku, za vujz narod
da bi ni zlodei u otel

I 29—31

miloztivu bofe, tebe poronfo
me telo i mo dufo i moia
zloueza i me delo i mo vuoliu
i mo vueru i moi fiuot

v III 67—71:

Crifte bofi zinu, iŕe iezi razil
na zi zuuet priti grefnike
iŕbaviti ot zlodeine oblazti

III 59—66:

Tebe bofe miloztivui porufo
uŕa moia zlouuez(a) i moia
dela i moie pomiflenie
i moie zridze i moie telo
i moi fiuot, i moiu dufo

Zajímavá slova vu zmazi I 15 a vu zmaztve III 36 vykládám si dle obdobného výrazu v polské zpovědní formuli (srovn. Nehring, Altpoln. Sprachdenkmäler. Berlin 1887 str. 69: sodann finden wir hier einige andere Ausdrücke, so obszarstwo für obłojstwo, so dotknyenym albo szmyecham, Maciejewski szmyechem, was an moechari und das altpolnische smieŕ mixtum im Flor. Ps. erinnert). Pomýšlím zde též na staroslov. **сѣмѣхити сѧ** coire, concumbere. Směši by bylo buď jako českoslov. směs gen. směši fem. neb m. směš, což by byl ovšem zde jen ojedinělý příklad (v slovinčině je přechod *č* v *z* možný, srovn. Mikl. Vgl. Gramm. I² str. 310—311, jakož i v chorvatštině, možný vliv této uvidíme i jinde ve Fris. památkách). K slovu »směs« se ještě vrátíme. Ostatně viz i v ind. u slova směš.

Souvislost mezi první a třetí památkou, ano mezi všemi třemi jeví se ještě i jinak, k čemuž netřeba zde blíže přihlížeti, poněvadž ji seznáme z mnoha stejných rčení a výrazů.

Zde nám šlo především o důkaz, že v první a třetí památce jeví se vliv církevní slovanštiny. Nepřesvědčilo li by vše to, co dosud uvedeno bylo, přesvědčí následující srovnání, z něhož jde na jevo, že aspoň část třetí památky souvisí těsně se zpovědní modlitbou, zachovanou v Euchologiu sinajském.

Nemůže se však na to pomýšleti, že by byl text v Euch. snad původnější. Jak uvidíme, nasvědčují některé známky tomu, že byl text v Euch. sin. během času měněn a sice ve smyslu církevní slovanštiny.

Euchologium sinaiticum

str. 72a:

5 ГН ЕЖЕ ѢСМОГЫ . ТЕБѢ БЖДЖ АЗЪ И-
СПОВѢДЕНЪ ѢСЪХЪ МОИХЪ ГРЕХЪ І
МОЕГО ЛИХА СЪТКОРЕННЪ (В)СЕГО, ЕЖЕ КО-
ЛИЖДО ИЗГЛАХЪ, И ЛИХО СЪТКОР-
И, І ЛИХО МЫСЛИХЪ, ГЛОМЪ ЛИ
10 ДѢЛОМЪ, ЛИ ПОМЫШЛЕННЕМЪ,
ВСЕГО ЕЖЕ АЗЪ ПОМЪНЪ, ЛЮБО
НЕ ПОМЪНЪ, ѢЖЕ АЗЪ СЪКЪДЪ
СЪГРЕШИХЪ, ЛЮБО НЕ СЪКЪДЪ, ИЖ-

Z III Fris. památky:

Bogu uzemogokemu
izpouuede uze moie greche (25—27) ...
(srovn. 41—43: Togo uzego izpouueden
bodo Bogu)
uzeh nepraudnih del i nepraudnega
pomiflenia,
efe iezem uuede ztuoril
ili neuuede nudmi

ЖДЕЖЬ ЛЮБО НЕЖДЕЖЬ, СЪНА ЛН
 15 БЪДА, ЛНХО КЛАТЕЪ, І ЛЪЖА, І КЪ
 ПОМЫШЛЕННЪ НЕПРАВЕДНЪ, ПОУ-
 СТОНИ І БЛАДИ, ЯКОЖЕ АЗЪ КОЛИЖЪ-
 ДО СЪТВОРИХЪ І ЯСЪ ИЗ ЛНХА. КЪ Я-
 ДЕННЪ І КЪ ПИТНЪ І КЪ НЕПРАВЕ-
 20 ДНЪМЪ СЪЛАННЪ. МОЛЖ ТА ГІ
 БЖЕ МОН, ДА ТЫ МН РАУНЪ ЖИ-
 ВОТЪ Н МИЛОСТЬ ПОДЪТИ, ДА Н А-
 ЗЪ НЕ ПОСРАМЛЕНЪ ПРѢДЪ ОУНМА
 ТКОНМА БЖДЖ, І ДА АЗЪ ЕЩЕ НА

72b

СЕМЬ СЪКЕТЪ МОИХЪ ГРЕХЪ ПОКЛ-
 Ъ СЯ І ДОСТОИНО ПОКЛАННЕ НМЪ-
 ТН МОГЪ, ЯКОЖЕ ТКОМЪ ЦЕДРОТЫ
 СЖТЪ ЯСЕКЛКО ГІ, ГРОНЦЕ, БЖЕ
 5 ЯСЕМОГЪ, БЖДИ МН ПОМОЩНИИ-
 КЪ І БЖДИ МН ПОДЪКЪП СНАЖ
 І МЖДРОСТЬ І ПРАВДЕНЪ ЗИ-
 МЫСЛЪ І ДОБРЪ КОЛЖ СЪ ПРА-
 ВЕДЪНОМЪ ВТРОМЪ НА ТКОМЪ СЛОУ-
 10 ЖЪЖА ГІ, ТЫ ЕДИНЪ НА СЪ СЪКЕ-
 ТЪ ПРНДЕ ГРЕШНИКЪ ИЗБАВЕНЪ,
 БЖДИ МА СПСЪ І ИЗБАВН МА
 ГІ БЖЕ СМЕ ГІ ЯКОЖЕ ТЫ ХОЩЕШИ,
 ЯКОЖЕ ТН ЛЮБО, СЪТКОРН СЪ МНО-
 15 МЪ РАБОМЪ ТКОИМЪ, МИЛОСТИ-
 ВЪ, СІН БЖЕ, РАУН МН ПОМОЩН
 ТВОЕМОУ РАБОУ, ТЫ ЕДИНЪ ВЕСП
 ГІ, КЛЖЫ МОМЪ СЖТЪ БЖДЫ.
 КЪ ТКОМЪ МИЛСТЬ ПРѢДЪМЪ АЗЪ
 20 МОЕ СРЦЕ І МОЖЪ МЫСЛЪ І
 МОЖЪ ЛЮБОВЪ І МОИ ЖИВОТЪ
 І МОИ ГРЕХЪ ОТЪЛОЖИ МОЕ
 СЛОВЕСА. І МОЕ ДѢЛО ОКОНЧУА-
 Н ГІ ТКОМЪ МИЛСТЬ ВЪ МНѢ
 25 ГРЕШНЪ РАБЪ ТКОИМЪ АПН І П-
 ЗБАВН МА ГІ ОТЪ ВСЕГО ЗЛА
 НЫНѢ Н ПРНСНО Н КЪ ВЪКЪМЪ ВЪКОМЪ

ili lubmi zpe ili
 bde u zpitnih rotah, v lifnih
 refih (v tatbinach, v zniciftve, ulakomztue)
 v lichogedeni
 v lichopiti (uuzmaztve) i uuzem
 lichodiani (28—37). Dai mi bofe go-
 zpodi tuuoiu
 milozt, da bim
 nezramen (i neztiden na.zudinem dine)
 pred tuima ofima ftoial (50—56)

Caiuze moih grechou
 i rad ze chocu caiati... (eche me bofe po-
 ftedifi, 46—50)

(Criste bofi zinu), ife iezi razil na zi
 zuuet priti grefnike ifbauiti
 (ot zlodeine oblazti, uchrani me ot uzega
 zla, 67—73, ostatně viz ř. 25—26 v Euch.
 sin.)

Tebe, bofe miloztivui, porufo uza
 moia zlouuez(a) i moia dela i moie po-
 miflenie i moie zridze (i moie telo)
 i moi fiuuoť (i moi u dufu, 59—66)

uchrani me ot
 uzega zla (i zpazi me vuzem blafe, 72—74)

Ze shod zde uvedených poznáváme, že oba tyto texty pocházejí konečně z jednoho a téhož pramene. Zajímavé je, jak se shodují mohdy i v maličkostech proti jiným textům. V *Euch.* čteme 72 a 12: ЯКЕ АЗЪ СЪВЕДЪ СЪГРЕШНЪХЪ ЛЮБО Н НЕ СЪВЕДЪ НАЖДЕЖЬ ЛЮБО НЕЖДЕЖЬ, ve Fris. III 30: efe iezem uuede ztuoril ili neuuede nudmi ili lubmi. Druhou zповѣdní formulí máme v *Euch.* na str. 68a. Zde čteme (ř. 16): ЯКЕ СЪВЕДЪ Н НЕ РАЗОУМЪМЪ СЪГРЕШНЪХЪ КОЛЕЖ НЛИ НЕКОЛЕЖ (podobně ř. 68b 8: Н ЯКЕ СЪВЕДЪ Н НХЪЖЕ НЕ СЪВЕДЪ, ЯКЕ СЪТКОРИХЪ КОЛЕЖ ЛН НЕКОЛЕЖ. V první Fris. památce čteme podobně (ř. 14): ili vuolu ili nevolu ili vuede ili ne vuede. Co zde

před tím bezprostředně předchází (v ř. 13), totiž: efe pomngu ili nepomngu, shoduje se zase s druhou formulí (modlitbou) v Euch. (72a¹¹): **еже азъ помнѣхъ любо не помнѣхъ** (místo to též zde předchází bezprostředně před dříve uvedeným rčením, v první formulí je zde (68b 7): **нхѣже не помнѣхъ и тже събѣдѣхъ**.

Kdežto v první Fris. formulí je (ř. 17): ili zpe ili nezpe, máme ve Fris. III 32: zpe ili bde, tak čteme oběkrát v Euch. (68a 18: **сѣпа ли бѣда**, tak i na str. 72a 14). Kdežto ve Fris. III slovo **лнхѣ** vyskytuje se třikrát ve složeninách (lichojedeni, lichopiti, lichodiani), nesetkáváme se s ním vůbec v první Fris. památce; v Euch. máme podobně 68a 18: **лнхомъ ѣднѣхъ и пнхн-стромъ** (srovn. i ř. 22) a 72a 18: **и ѣсѣ нзъ лнхѣ въ ѣднѣхъ и въ пнхн**.

Dále se zde může upozorniti na rčení tebe ze mil tuoriv od zih poštenih greh (I 21—22) a teh ze tebe mil tuoriv I 23—24, v Euch. 68b 23: **азъ мнѣхъ са дѣхъ боу**.

Zvláštní je, že v žádné ze tří památek nepřichází slovo mir mundus, kteréhož slova se užívá výlučně v evangel. Máme zde v tomto významu jen svѣt I 8, 9, 13, 25; II 80 a III 69). Z paralelního místa v Euch. jsme seznali, že i zde je **свѣтъ** ve významu mundus (72b 10: **на съ свѣтъ**). V starých evang. textech tohoto významu slovo nemá. Jinde ovšem se též v tomto významu vyskytuje.

Original druhé zpovědní formule (modlitby) v Euch. sin., jež je částečně zachována též v třetí Fris. památce, nalezl jsem mezi staroněmeckými památkami. Že byl staroněmecký, tomu nasvědčují některé germanismy, s kterými se setkáváme v uvedených slovanských textech a ku kterým se ještě vrátíme. Z lat. originalu by se asi těžko vysvětlily. Že však i staroněmecké formule vznikly na základě latinských, o tom netřeba se zde zmiňovati. Original příslušného textu v Euch. sin. a částečně třetí Fris. památky jest tak zvaná Emmeramská modlitba, vyskytující se ve dvou rukopisech:

1. rkp. A (Tepelský) byl psán v Bavorsku v letech 828—876. Chová se v knihovně kláštera Tepelského (Teplá) s označením ψ VI 132

2. v rkp. mnichovské královské knihovny Cod. lat. 14345 v XI stol. psaném (rkp. B).

Dle tohoto rkp. byla tato modlitba uveřejněna též u Müllenhoffa a Scherera, Denkmäler deutscher Poesie und Prosa aus dem VIII—XII Jhd. r. 1864 na str. 187—188, kdežto ve třetím vydání díla tohoto (248—249) byl vzat za základ rkp. A a různověstí z druhého uvádějí se pod čarou.

Základem naší církevněslovanské modlitby byl text podobný tomu, který je zachován v rkp. B, jak uvidíme z následujícího srovnání, v němž v poznámkách udány jsou odchylky rukopisu A (k hláskoslovným se ovšem nepřihlíží). Jen ke konci přimyká se náš slov. text v některých zvlátnostech více k něm. textu v A. Zároveň seznááme, že v německých rukopisech byla jednou věta vynechána, jež se zachovala v slov. překladě (моукта ги srovn. pozn. 2). Na několika místech je slov. přepis porušen (srovn. příslušné poznámky v závorkách při slov. textu). Jen zřídka můžeme pozorovati, že překlad není docela přesný, kiridono = Gierde, Begierde, v překladě **помышленне**, vizusheitō = dolus, astutia (v překladě **поустомъ**) atd. Ostatně nasvědčují tomu některé známky, že překlad zachovaný v Euch. sin. je již opravován a že původně nebyl tak přesně církevněslovanský; písihu je přeloženo slovem **прѣдѣхъ**, jak i na podobném místě v evang. čteme (Luk. 23. 46: **въ рѣхѣ тронъ прѣдѣхъ дѣхъ мон**, tak i v Psalt. sin. 30. 6, ř. *εις χείρ σου παρατίθειαι τὸ πρ.* ve Vulg. commendo). Ve Fris. III čteme však na příslušném místě **porufo** (poručo), zrovna tak i ve Fris. I 29. Toto sloveso bylo též v původním překladě, poněvadž lépe odpovídá něm. slovu, kdežto řecké *παρατίθεσθαι* znamená spíše svěřiti — tedy zcela správně **прѣдѣхъ** v církevní slovanštině na uvedených místech. Než poměr tento mezi Fris. III a mezi zpovědní modlitbou v Euch. sin. musí býti ještě blíže určen a proto zde raději podáme dříve německý original se slov. překladem v Euch. sin.

Emmeramská modlitba
(S. Emmeramer Gebet)

Trohtîn, dir uuirdu ih pigih-
tîg allerô mînerô suntôno
enti mînerô ¹⁾ missatâteô,
alles des ih eo missasprâhhi
(v A: missasprach)
5 oda missatâti oda
missadâhti, uuortô enti uuer-
chô enti gadanchô, des ih
kihugku oda ni gihugku,
des ih uuizzanto geteta oda
10 unuuizzanto, nôtag odo un-
nôtag, slâffanto oda uuahhen-
to: meinsuertô enti lugînô,
kiridôno enti unrehterô
vизusheitô, hûrôno sô
15 uuê sô ih siô giteta, enti
unrehterô firinlusto in mûsa
enti in trancha enti in
unrehtemo slâffa;
() ²⁾ daz dû mir, (trohtîn),
20 kenist enti ginâda far-
kip, daz ih fora dînên
ougun unscamanti môzzi
uuesan ³⁾ enti daz ih in de-
saro uueraltî mînerô
25 missatâtô riuûn enti
harmscara hapan môzzi.
sôlîho sô dîno miltadâ
sin, alles uualtanto trohtîn,
got almahtîgo, kauuerdô
30 mir helfan enti gauuerdô
mir fargeban ⁴⁾ keuuizzida
enti furistentida, cûtan
uuillun mit ⁵⁾ rehtan ga-
laupon ⁶⁾ za dînemo deo-
35 nosta, trohtîn, dû in desa
uuerolt quâmi suntîga

Zpovědní formule (modlitba) v Euch. sin.
na str. 72a

Г҃и, бже ꙗ҃семоу, тебѣ бжѣ азъ
испоукденъ ꙗ҃сѣхъ моухъ грѣхъ
и моего а҃нхѣ сътвореннѣ.
(в)сего, еже ко҃нѣждо нзглагоу

и а҃нхо сътвориухъ и
а҃нхо мыслѣхъ гл҃омъ а҃н дѣ-
ломъ, а҃н помышленнемъ, всего еже азъ
помыслихъ любо не помыслихъ,
ѣже азъ съвѣды съгрѣшихъ любо
не съвѣды, нѣждѣхъ любо не-
нѣждѣхъ, сѣпа а҃н бѣда,
а҃нхо клатѣхъ и лѣжа
и въ помышленѣи (и) неправеднѣхъ
поустоиши и бѣди,
ѣкоже азъ ко҃нѣждо сътвориухъ и
ѣсѣ нз а҃нхѣ въ ѣденѣи
и въ питѣи и въ
неправеднѣхъ сѣпленѣи;
(молюхъ тѣ г҃и, бже мои), да ты ми
раунаѣ животъ и мѣлость по-
дати, да (и) азъ не посрамленъ предъ
оу҃нма твоимъ бжѣ
и да азъ (еще) на семь
свѣтѣ моухъ
грѣхъ покажѣ сѣ и
достойно покланне имѣти могу,
ѣкоже твою щедроты
сѣтъ, всеако г҃и,
тронце (sic!) бже ꙗ҃семоу, бжѣ
ми помощникъ и бжѣ
ми податѣи (силахъ
и) мудростъ и праведенъ зѣмыслъ и добръ
волюхъ съ праведномъ въ-
роу на твоихъ словѣхъ-
жѣбѣхъ. г҃и, ты (единъ) на съ
свѣтѣ приде грѣшникъ

¹⁾ V A vynechâno.

²⁾ V obou něm. rkp. vynechána věta, v strsl. slov. молюхъ atd.

³⁾ A: si moz ziuuesan.

⁴⁾ A: farkepan kanist enti kanâda in dînemo rihe. Kot almahtîgo, kauuerdo mir helfan enti kauuizzida mir ja furistentida... etc.

⁵⁾ A: samon mit.

⁶⁾ A: mir fargepan za.

za generienna, kauuerdô
 mih gahaltan enti ganerien.
 Christ cotas sun trohtin, ¹⁾ sô-
 40 so dû uuellês enti sôso dir
 gezeh si, ²⁾ tua pî mih scalh ³⁾
 dinan, (trohtin) ganâdigo
 kot, kauuerdô mir helfan
 dinemo scalhe. ⁴⁾ dû eino
 45 uuêst, trohtin, uuemo durfti
 sint; in dinô genâdâ, (trohtin),
 pîfilhu mîn herza, ⁵⁾ mîna
 gadanchâ, minan uuillun,
 minan môt, minan lip,
 50 miniu uuort, miniu uuerh.
 leisti, trohtin, dîno ganâdâ
 uper mih ⁶⁾ suntigan dinan
 scalh; kaneri ⁷⁾ mih, trohtin,
 fonna allemo upila

ИЗБАВИТЬ, БѢДИ
 МЯ СПСѢ И ИЗБАВИ МЯ
 ГИ БЖЕ СМЕ ГИ, ЯКО-
 ЖЕ ТЫ ХОЩЕШИ, ЯКОЖЕ ТИ
 ЛЮБО, СЪТВОРИ СЪ МНОЮ РАБОУ
 ТВОЮЮ, МИЛОСТНѢН
 (ЕИ) БЖЕ, РАУИ МН ПОМОЩИ
 ТВОЕМОУ РАБОУ, ТЫ ЕДИНЪ
 ВСЕИ, ГИ, КАКЪ МОЯ СЖЪ БѢДЫ
 КЪ ТВОЮ МИЛЪ
 ПРѢДЪКЪ (АЖЪ) МОЕ СРЦЕ (И) МОЖ
 МЫСЛЬ (И) МОЖ ЛЮБОВЬ (И) МОН ЖИВОТЪ
 (И МОЯ ГРѢХЪ) ОТЪЛОЖИ (chybně m. И ТѢЛО
 же srovn. Fris. III ř. 65: i moie telo i)
 МОЖ СЛОВЕСА (И) МОЕ ДѢЛО.
 ОКОНЧУИ ГИ, (И) ТВОЮ МИЛЪ
 КЪ МНѢ ГРѢШНѢ
 РАБѢ ТВОЮЮ; ЛЕИ И ИЗБАВИ МЯ ГИ (chybně m.
 РАУИ ИЗБАВИТИ м. dle rkp. A) ОТЪ ВСЕГО ЗЛА

Mezi Frisinskými památkami a mezi zpovědními formulemi v Euch. sin. (hlavně ovšem mezi zpovědní modlitbou na str. 72 a) musili jsme uznati vnitřní příbuznost; original jmenované modlitby v Euch. sin. je nám nyní znám. Z toho jde na jevo, že Frisinské památky souvisí ještě těsněji s církevní slovanštinou, než jsme dosud předpokládali mohli, poněvadž jen to známo bylo, že některé věty z druhé památky vyskytují se též v homilii připisované sv. Klementu. Ano, bude nám uznati, že Frisinské památky vznikly na základě církevní slovanštiny a bez církevně-slovanské literatury že bychom neměli též žádných Frisinských památek. Vidíme v nich všude zcela zřejmě sledy církevní slovanštiny, ano i v jich pravopise ukážeme doleji vliv církevně-slovanského písma.

Text druhé památky poskytuje ještě více materialu připomínajícího nám církevní slovanštinu. Hned z předu budiž podotčeno, že text její v ř. 44—56 obsahuje tak zvaná »sex opera misericordiae«, která jsou čerpána z textu sv. Písma (Mat. XXV 35—39) a která často nacházíme ve zpovědních formulích, jak doleji uvidíme. Text tento srovnává se celkem úplně s překladem církevně-slovanským a sice po většině s nejstarším. Máme zde totiž:

lasna natrovuechu ř. 44—45, v *Mar.* čteme v Mat. 25 37: ГОСПОДИ КОГДА ТЯ ВИДЕХОМЪ АЛУЖИТА І МАТРОУХОМЪ. Podobně i v *Zogr.* Sloveso МАТРОУТИ bylo v pozdějších textech nahrazeno slovesem МАЛИТИ. Tak v *Ostr.* (zde dvakrát místo to), v *Sav. kn.* (u Sreznevského na str. 57.25) a v *Trn. ev.* Toto má zde i přídavné jméno АЛУЖИТЪ, jež souhlasí s lačen (lasna) naší památky. Tak i v *Supr.* 93.22. МАТРОУТИ přichází v textech sv. evangelia jen zde a dostalo se takto i do

¹⁾ A: uuiho trohtin.

²⁾ A: dîno canâdâ sîn m. sôso dir g. s.

³⁾ A: mih suntigun enti unuuirdigun scalh dinan uuiho tr. kanâd. got.

⁴⁾ A: suntikemo enti fartânemo dînemô scalhe uuânentemo dînero kanâdôno, enstîgo enti miltes trohtin, dû eino uueist uueo mîno durfti sint, in dîno kanâdâ enti in dîno miltidâ uuiho truhtin pîfilhu...

⁵⁾ A: herza ja mîna etc. tak i všude jinde zde spojka ja.

⁶⁾ A: in mir m. uper mih, dále: suntigan enti unuuirdigin scalhe dînemo.

⁷⁾ A: kauuerdo mih canerjen fona allemo upile.

Frisinské památky. Ze žaltáře uvádí Šafařík (Über den Urspr. str. 33) dva případy, v nichž taktéž **НАТРОУТИ** později ustoupilo slovesu **НАПИТАТИ**.

segna naboiachu (= žejna napojachu) ř. 45—46. V *Mar. Zogr. Sav. kn.* a v *Trn. ev. Mat.* 25.37: **ЖАЖДАЩА И НАПОИХОМЪ**. Naproti tomu nalézám v *Trn. ev.* na paralelním místě (Mat. 25.44) též přídatné jméno **ЖАДНА** (psáno **ЖАДНА**), též i v *Supr.* 93.22: **АЛУЕНЫ БО БЪХЪ, И ДАСТЕ МИ ВЪСТИ, ЖАДНЫ БЪХЪ И НАПОИСТЕ МА**. Našemu žejna odpovídající **ЖАЖДАНЪ** vyskytuje se v ruských kronikách. U Jana exarcha bulh. v Bohosloví str. 23 I 20 též: **ЖАДНЫ ЕСТЬ И АЛУЕНЫ** a v jeho »Слово на прѣображеніе« (v Чтенія общества исторіи и древн. Россійскихъ 1848 č. 7 str. 49 25): **ЖАДНА ЕГО ВЪДАЩЕ И АЛУНА**.

naga odeachu ř. 47—48 *Mar. Zogr. Sav. kn. Trn. ev.* (Mat. 25.38): **ЛИ НАГА И ОДЪХОМЪ** (vedle **ОДЪХОМЪ**). *Supr.* však ř. 93.25: **ОБЛАКОСТЕ**.

malomogoncka uime bosie bozzekacho ř. 48—49. *Mar. Zogr. a Sav. kn. Mat.* 25.36 **БОЛЕХЪ И ПОСЪТИСТЕ МЕНЕ. ПОСЪТИТИ** vyskytá se ještě jednou ve Frisinských památkách: **bozcekachu** ř. 55. Naproti tomu nalézáme v *Trn. ev.* zde již **ПРІСЪТИСТЕ**, taktéž i v *Supr.* str. 93.24 a v citátu tomto dvakrát i v *Pand. Ant.*

stranna bod crovvi zuoge **uvedechu** ř. 50—52. *Mar. Zogr. Ostr. Sav. kn. Mat.* 25.35: **СТРАШЕНЪ БЪХЪ И ВЪВЕДЕТЕ** (vedle **ВЪВЕДОСТЕ**) **МА**. Shoda tato je tím nápadnější, že latinské texty zde mají sloveso colligere (hospes eram et collegistis me), což by bylo nepřivedlo překladatele na myšlénku, aby volil složeninu slovesa **ВЪСТИ**. V staroslov. překladu církevním měla se věc ovšem jinak, neboť tam měli v řeckém originalu *συνάγειν* (*συνηγάγειν*). Třeba i na to upozorniti, že Frisinské památky zde mají v souhlase se slov. překlady evangelia přídatné jméno **СТРАННЫ**. Z toho seznáváme, jak mocně zde působil hotový již překlad církevně slovanský.

Dále musíme vytknouti: v zezarstuo suoge, ese iest ugotouleno izconi doconi izvvo-lenicom bosiem ř. 63—66. Můžeme s tím srovnávati Mat. 25.34 v *Zogr. Mar. Sav. kn. Trn. ev.*, kdež, nehledě k menším odchylkám, čteme: **НАСЛѢДΟΥТЕ ОУГОТОВАНОЕ КЛМЪ ЦРСТЕНЕ**. Na konci máme zde ovšem **ОТЪ СЪЛОЖЕННЪ ВЪСЕГО МИРА**.

Máme zde ještě celou řadu rčení a výrazů, které se též objevují v církevní literatuře slovanské. Budiž poukázáno jen na některé:

pulti ugongenie (= pulti ugojenije) ř. 22. Druhý výraz odvozoval Vostokov a snad i po něm Kopitar od ugoniti a přeložil jej v (carnis) exstimulatio. Ale příbuzný církevně ruský text v Izmaragdu vykazuje zde **пѣти угоженіе** (Miklosich, Die christl. Terminologie str. 5 ř. 1). **НАПТИ УГОЖЕННІЕ** nalézáme též ve sborníku z Jana Zlatoústého v Извѣстія X str. 543. V *Ap. Šiř.* (Rom. XIII 14) čteme podobně jakož i v jiných památkách zde: **НАПТИ ОУГОДНІЕ** (i na prvním str. kijeviských listů).

i u **zelezneh vvosich** ř. 53—54 vyskytá se podivným způsobem i v textech evang. jakožto **ЖА ЖЕЛЕЗНА** (ku př. *Mar.* 5.4.5 atd.).

Jen v nejstarších památkách církevních, hlavně evang. textech nalézáme i následující výrazy:

nepriiazninu 9—10 a 33. v kijeviských listech: **ОТЪ НЕПРІЯЗНИНЪ ДЪЛЪ** I. V 10. Později byl výraz ten obvykle nahrazen slovem **ЛЖЛИВЪ**, **СОТОННЪ** a **ДІАВОЛЪ**. V souhlasném textu homilie sv. Klementa čteme na místě tom též již **дѣяволъ**. Ovšem zachoval se nám přepis homilie této teprv z pozdější doby, než pocházejí Frisinské památky. **zlovuezki** ř. 11 prozrazuje se jakožto **УЛОУЕУСКИ**, kterýžto výraz se nalézá obvykle jen v nejstarších památkách; zde ovšem i v homilii sv. Klementa. este ř. 41, později za to často **ЕДИНАУЕ** (srovn. Altslov. Studien, str. 52 a 56). bali 90 a **balovanige** ř. 92 v Glag. Cloz **ОУБАЛОВАТИ** II ř. 118, toto i v Euch. sin. (84a ř. 3), v kijeviských listech **БАЛСТВО** IVb 20; VI 7. **БАЛИИ** vyskytá se často v nejstarších textech. **tepechu** 98—99 je též zvláštností nejstarších textů, jakož i izconi 65.

Jako v nejstarších památkách není ni zde slovo tělo nahrazeno slovem плѣтъ. Vyskytá se totiž v ř. 6, 40 a 90 (viz mé vydání *Glag. Cloz.* str. 39). Nejstarší texty znají jen slovo кровъ. I zde máme bod crowvi ř. 51, později vyskytá se za to стрѣхъ (srovn. Über einige orthogr. u. lex. Eig. des Cod. Supr. str. 42). *Uclepenih* ř. 54 inclusos nemáme sice s tímto prae-
fixem (вѣклаенихъ) v nejstarších památkách, za to ale заклаенихъ (Luk. III 20: ꙗзаклене поимъ въ темьници, srovn. též Luk. IV 25), kteréžto sloveso je velmi charakteristické pro nejstarší texty. V Kijevských listech též: заклаене I. Vb 13 (reclusit). Zrovna tak se to asi má s výrazem přinizse ř. 99 jakožto прииъзъше, jelikož se vyskytá sloveso to v nejstarších evang. textech jakožto (въ)нисти а (въ)нисти. Vostokova výklad tohoto místa: nebo ie tepechu metlami i pri-
nizse ogni pecsachv (tedy asi: admovebant eos igni) jest bezpochybně lepší nežli Kopitarův, kterýžto četl: pri nizce ognji (ad humilem ignem).

V jazyku druhé Frisinské památky vidíme tedy nepopíratelné stopy církevní slovanštiny, poněvadž se tam vyskytují citáty z církevně-slovanského, překladu evangelia a ne jen jednotlivé výrazy, z nichž některé vytkl Sreznevskij, a to v částech, k nimž nemáme paralelního textu v homilii připisované sv. Klementu.

V druhé Frisinské památce, jakož i v ostatních dvou jeví se též, jak se zdá, jakési stopy českého jazyka (slováckého nářečí). Zavuekati se od kogo renunciare cui 95, jakož i zaglagolati se v třetí Fris. památce (Jaz ze zaglagolo zlodeiu) nemá v církevní literatuře slovanské žádné obdoby (pokud mi známo); ve významu tom míváme zde отъврѣсти сѧ а отъврѣсти сѧ (v hom. sv. Klem. je отрицаю сѧ сотоны и всѣхъ дѣлъ его str. 4 a v Euch. sin. v zpovědní formuli 68b 6: всего того отрицаю сѧ), kdežto заветати znamená v nejstarších textech evang. διατίθεσθαι disponere. Co chtěl dokazovati Vostokov s poznámkou: »завѣщати сѧ чѣмъ вѣроятно тоже, что обрещися, обѣзаться обѣтомъ; въ сербскомъ: завѣтовати се« nemohu pochopiti. Význam nesouhlasí a u slovesa ve Fris. památce máme předložku od. Zavěcати a zaglagolati se ve Fris. památkách připomínají nám vzhledem k prae-
fixu české zařek-
nouti se čeho, vedle od čeho; toto rčení je i slovácké, srovn. zariokol sa od toho (Sborník sloven. národ. písní, pověstí, přísloví. Vyd. Matice slovenská. Sv. I 1870 str. 112). Zaglagolati má v třetí památce vlivem německého originalu při sobě dativ: ih fersache dem tiufel neb ih intsago mih demo tiufeli (viz pozn. k III 1). Podobný vliv českého prae-
fixu vidíme u poglagolani I 17, což nám připomíná české pomluva, pomluviti, v cír-
k. slov. je okleветати (jako i ve Fris. II 21), ač neznamená-li v poglagolani jednoduše in loquendo (поглаголати loqui je i v cír-
k. slov.). Tato slova (zavěcати, zaglagolati a snad i poglagolati) byla zajisté již v prvním a původním zpracování Frisinských památek, neboť kdyby tam bylo bývalo отрицати сѧ (neb okleветати m poglagolati), byl by to poslední přepisovač ponechal, tak jako ponechal jiná slova z církevní slovanštiny, ač bezpochyby ve vlastním jeho jazyku nebyla příliš běžná (ku př. natrovuechu), hlavně okleветати by byl ponechal, neboť toto sloveso bylo a je také ještě nyní též slovinské, ač většinou se říká nyní obrekovati (Pleteršnik, Slov. 406 klevetati). Zaglagolati se, zavěcати se (a poglagolati) ukazují nám tedy zcela zřejmě, že původce prvotního textu nebyl úplně mocen církevního jazyka slovanského; pomáhal si tedy, jak mohl. Základní slovo vzal bezpochyby z církevní slovanštiny, neboť víme, že sloveso glagolati je charakteristické pro tento jazyk, a prae-
fix se může svým významem českoslováckému vlivu připisovati. V čistě slovinské zpovědní formuli (z XV stol.) čteme: Ja ze odpovem chudiczu ynu nega deylam (Miklosich, Slavische Bibliothek II str. 170), což nás též o tom může přesvědčiti, že zaglagolati nebylo slovinské (odpovem se opakuje ještě v uvedené formuli na str. 170 2; 172 11 na začátku). V témž rkp. v písni »Salve regina« máme arcii i glagolati ovšem v pozmeněném významu (str. 172 14): tuge sabne otroczy te Ewe, my k tebe zdychv-
game glagologicze yno placzcz te dolynye tech slss. Píseň ta jest však, jak mnohé bohemismy ukazují, vzata z češtiny, kde se hlaholiti, ač celkem dosti zřídka, vyskytuje.

V nynější slovinčině je, jak se zdá, zachován jen glagol verbum a co s tím v grammatice souvisí (Pleteršnik, Slovar, str. 211).

Nejvíce zde mluví pro českoslovácký vliv slovo obět: I obeti nasse im nezem, oblationes, sacrificia II ř. 38. Slovo toto nevyskytuje se v uvedeném významě v církevních památkách. V nejstarších evang. textech máme jen **ЖРѢТА** θυσία victima a v apošt. **ПРИСЕЩЕНИЕ, ПРИНОВЩЕНИЕ (ПРИНОСЪ)** ve významu προσφορά oblatio, kdežto **ОБЕЩОВАНИЕ** zde znamená ἐπαγγελία promissum (Luk. 24.49). V Kijevských listech znamená **ОБЪЯТЪ** též votum (**ОБЪЯТЪ РАДН... МЖЕ ЕСИ ОБЪЯЧАЛЪ** I. IIb 10—11), jakož i v jiných památkách, ku př. v Psalterium sin. žalm 21.26: **ОБЪЯТЫ МОИ ВЪЗДАДЪ** (ἀποδώσει τὰς εὐχάς, vota reddere). Taktéž i ř. 64.2. V češtině má ovšem obět též význam jako ve Frisinských památkách. Jest tedy snad lépe zde čísti oběti nežli oběty. Mimochodem zde budiž ještě podotknuto, že ve Fris. pam. vyskytuje se též rčení trebu tuorim II 20 ve smyslu pohanských obětí (v hom. sv. Klementa **ИДОЛОЖЕРТЕНИ**). Tato pohanská obět uvádí se též v německých formulích ještě jednou a sice ve Würburské (Denkm. 3. vyd. str. 245.14): heidangel (quod fui sacrilegus v lat. textu, 3. vyd. II, str. 394). V nejstarších textech nevyskytuje se slovo **ТРЪБА**, snad proto, že vůbec spojoval se s tím význam pouze pohanských obětí (srovn. v mém spisku »Über einige orth. u. lex. Eig. des Cod. Supr.« str. 43 u slova **ТРОСНИЦЕ** a v mém vydání Glag. Cloz. str. 9). V starších evang. je **ЖРѢТА** i ve významu pohanských obětí (ku př. Luk. 13.1, kde teprv Trn. ev. má **ТРЪБА**).

Čechismus nebo-li lépe slovacismus může se též spatřiti v vzedli v zezarstuo suoge II ř. 62—63, neboť v Pražských zlomcích čteme též II B ř. 11—12: **ВЪ РАМ ВЪСЕДАН СЯ**, kdežto v Kijevských listech je již: **ДАРЪ ТРОИ ВЪСЕЛН ВЪ МЪ** (IIb 5); **ВЪСЕЛНН СЯ σκηνώ** je i v nejstarších evang. textech, slovo to je tedy bezpochyby v tomto tvaru z církevní slovanštiny, ale skupina dl se zde může přičísti slováckému vlivu (ač druhdy i v slovinčině se v některých slovech dialekticky vyskytuje); poněvadž slovo to bylo vzato odjinud.

izvvolenicom II ř. 65 máme i v Pražských zlomcích: **ИЗВОЛЕНИЦИ** I A ř. 19; v jiných památkách církevní slovanštiny nenalézáme slova toho, za to však i v památkách staročeských: podte zvolenici otcě mého Leg. o 10.000 rytířích (Listy fil. XVI str. 40 v. 372—73) a v Hrad. rkp. str. 161—255.

V církevní slovanštině nemáme slova dokonі II 65, za to uvádí Jungmann ve svém slovníku slovo to (aby vedl, což potřeba jest k dokonі té pře, z mus. rkp. Belialu, v církv. slov. máme za to **ИСКОНН**).

ton II 91 předpokládá **°ТЪНЪ**, kteréžto slovo se ovšem nevyskytuje v církv. slovanštině, za to je tvar ten zachován v českém ten. Slovo ton přijmelo vedle jiných známek Dobrovského kdysi k tomu, že hledal původu této památky v Lužici (zde totiž ton = ten, is). Kopitaru nelíbilo se toto čtení pro obtíže při výkladu slova a proto předpokládal jiné (ku př. to on, to ny atd.), ale nic se sem takového nehodí, poněvadž zde nemáme žádného závětí. Zde jen může býti ton = ten. Přepisovačům nebylo slovo **ТЪНЪ** obvyklé a vlivem své mateřštiny udělali snad i ton, k čemuž se ještě vrátíme.

Pokud sem prejfe naffi II 97 náleží, viz v indexu.

Křidlatec ein Geflügelter (crlatcem I 4 angelům) uvádí Jungmann z Aquense, ale slovo to je i v slovinčině (viz Pleteršnik, Slov. str. 467). Odpustek ve významu odpuštění máme i v bratrské bibli (Jud. 11.11): ovšem též i v slovinských památkách. vue čne I 34 m. vuečno může se snad též spíše považovati za čechismus, v korut. nářečí máme jen ještě to dobre das Gute. Avšak nelze tvrditi, že by bylo nedela (**ИДЕЛА**) I 18 a vaffa (**ВЛАША**) II 111 čechismus (srovn. v Pražských zlomcích: **ВЪЗЛОЖИША** II A 17, **ТА** II A 20 m. **ТА** atd.), neboť tvary ty třeba, jak doleji uvidíme, zcela jinak vyložit.

Vliv češtiny viděl i Krek ve Frisinských památkách. Pravíť ve svém díle Einleitung in die slavische Literaturgeschichte (II vyd. v Hradci 1887) na str. 244: Und dieses Secundäre,

welche Provenienz hat es? ¹⁾ Wir denken, es entspringe aus derselben Quelle, aus der die vorhin erwähnten (modliti, vi, ton), neben den alteinheimischen einhergehenden Eigenheiten geflossen sind, — aus dem Böhmischem (Čechischen). Wir nehmen also an, dass die Vorfahren jenes Bruchtheiles der Slovenen, dem jene sprachlichen Kriterien eigen sind, zu einer nicht weiter bestimmbarer Zeit einem starken westslavischen, genauer böhmischen Einflusse ausgesetzt waren, ähnlich wie wir dies anderwärts und mitunter in viel sicherer Weise zu verfolgen mannigfach Gelegenheit haben. — Nur beiläufig sei diesmal erwähnt, dass uns auch eine Anzahl urkundlich überlieferter slovenischer Personennamen die gleiche Einwirkung erfahren zu haben scheint.*

Čo se týče skupiny *dl* je sice pravda, že se vyskytuje ještě dnes v ziljském (Gailthal) nářečí v Korutansku a že se zde říká ku př. modliti, šidlo, taktéž se zde zachoval ještě praefix *vy-*, tedy: vignati, vidati atd., ale těžko je nyní určití, co se hláskoslovného a formálního dostalo do Fris. památek při jich přepisu a co bylo již v původním jich znění. Neboť že původně nevznikly na korutanské půdě, o tom se nyní nemůže pochybovati. Mimo to nelze vůbec přesvědčivě dokázati, že by byl mohl býti přepis pořízen jen někde v Korutansku. Praefix *vy-*, skupina *dl* a mimo to jiné známky menší váhy nemohou ještě zde rozhodovati.

Původní jich text mohl vzniknouti jen tam, kde byly, jak uvidíme, jiné literární podmínky. Proto se může jen připustiti možnost, že některé z dotčených jazykových zvláštností dostaly se již jinde do prvotního znění našich památek, hlavně přihlížíme-li k slovu *vzedli*. Praefix *vy-* vyskytuje se jen jednou v druhé památce: *uvignan* 9. V druhých dvou památkách není.

Vliv slovinského jazyka jeví se po lexikální stránce ve Frisinských památkách zcela nepatrně. Sem dlužno vřaditi spojku *ecce* II 1 a 42, v církv. slov. *аште*, v slovinčině nyní *šče* a *če*. V třetí památce máme též *eche* ř. 49. Dále *nikjer nikde* II 69 (jak třeba asi čísti, nyní dialekticky: *nikír*, obyčejně *nikjér*); *te* II 2 (v závěti podmíněčné věty, v nejstarších církevně-slovanských památkách nebývá zde spojka, v pozdějších počínalo se závětí pravidelně se slůvkem *to*) a *tere* II 32 a 110. V církevní slovanštině vyskytuje se jednou *те*, ne sice v závěti, ale při *аште* (*аште те бесъмъртъна е тронца, то бесъмъртънъ е и единый отъ тронца*, v *Izborniku* z r. 1073, *Mikl. Lex.*). Duvernois uvádí ve svém bulharském slovníku (*Словарь болгарскаго языка*) *те* jakožto serbismus (na str. 2324: *премени ся, намъкъми ся, те отиде у мамини си*, ze sbírky A. Dozona: *Chansons populaires bulgares inédites publiées et traduites par A. D. Paris, 1875, 40. 30—31*). V srbských památkách setkáváme se skutečně velmi často s touto spojkou (viz *Даничић, Рјечник из књижевних старина српских*, III str. 283), taktéž i se spojkou *тепе, терь* (z *теже*, viz tamtéž). V slovinčině žije ještě spojka *ter*, která předpokládá ovšem též *те*, ale vidíme že slova *та* nenáležejí jen slovinčině.

V *ziništue* I 16 a u *znicištue* III 34 nemůžeme vytknouti, ač máme v slovinčině ještě *sničav* vtipný, drzý, zvědavý, poněvadž se slovo *to* vyskytuje i v církevní slovanštině.

Ve formální stránce třeba upozorniti hlavně na *zadeneš* I 26, což je jak slovinské (srov. *Mikl. Vgl. Gramm.* III² str. 167: *dě hat im Praes. děnem ponam und dějem facio dico*), tak i srbské (l. c. str. 236). O jiných zvláštnostech tvaroslovných jsme se již zmínili (str. 11).

Záleží nyní ovšem na tom, může-li se dokázati, byly-li výrazy jako *tere*, *zadeneš* již v původním textu, neb dostaly-li se tam teprv přepisovači. U *tere* třeba na to upozorniti, že se vyskytuje pouze v druhé památce. To dovoluje předpokládati, že posledními přepisovači slovo *to* nebylo vneseno v památky. Celkem můžeme pozorovati, že se původní znění textu dosti zachovává ve Fris. památkách. Neobvyklá slova se nevynechávala, spíše se k nim přidala ještě jiná, význam prvních vysvětlující. Tak ku př. Fris. III 52: *nezramen i neztiden*; původně zde bylo asi jen první slovo, jak nám podobný text v *Euch. sin.* a německý original tohoto

¹⁾ Jde zde o stažené tvary *possessivního* zájmena *memu*, *mega* atd.

ukazují. Dále Fris. III 36: uuzmazzue i uuzem lichodiani. Původně zde bylo asi jen první slovo (viz str. 12), přepisovač však výrazu původnímu nerozuměl, myslel snad na slovinské mas, masa (ku př. brez masi, v to maso atd.) a tak si zde utvořil nové slovo (snad vzmašstvo), jež hleděl ještě vysvětliti následujícím (lichodiani), při čemž lichovzal ve významu příliš, přes příliš. Tento význam byl mu znám z předcházejících slov lichogedeni, lichopiti (viz v indexu lichov-). Tyto složeniny jsou staré a byly bezpochyby již v původním textu. Podobně máme i v německém originalu složeniny dosti často.

Zřídka podává se výraz celými větami, ku př. Fris. II 23: roti, choise ih ne pazem, nu je prestupam, srovn. s tím Fris. III 33: u zpitnih rotah, Fris. I 15: u nepraudnei rote, v hom. sv. Klementa kljatvoprestupljenije a v Euch. sin. 68a 25: **прѣстапоклѣтъ** (na str. 72a 15: **лѣтъпоклѣтъ**). Parafraze byla asi sotva v původním textu, jak vidíme z Fris. III 33 a z Fris. I 15.

Avšak nelze ani dokázati, že by se byly tyto změny provedly teprv při posledním přepise. Tak nenásvědčuje tomu ani neztiden ani parafraze roti, choise ih ne pazem, nu je prestupam, neboť slovu nesramen mohl slovinský přepisovač rozuměti (v slovinčině máme sram a pod.) a mimo to vyskytuje se zde stud, studiti, ale ne stiden. Pásti ve významu servare je též v češtině, ku př. stvořitel jie dal anjela stráže, jenž ji vždy strahovitě pásł, dále: počestný služebník jejie cti hledá a té ve dne i v noci pase. Tkadleček (Jungmann, Slovník, 3 díl, str. 40). Jen glossa při »uuzmazzue« připomíná nám spíše vliv slovinčiny. Můžeme tedy říci, že posledními přepisovači nebylo mnoho změněno ve Frisinských památkách. Jen co se týče druhé památky, má se zde věc poněkud jinak. Poslední přepisovač měnil zde dosti, jak ještě uvidíme, ale především jen co do hláskoslovné stránky. Byl to Němec, jenž podlehal úplně vlivu své mateřštiny.

Ve Frisinských památkách jeví se dále i vliv němčiny, jak ani jinak býti nemůže, poněvadž byly původně sepsány na základě německých originalů. V třetí památce viděli jsme to zcela zřejmě, o první to může platiti jakož i o druhé pro jich velkou shodu. Vliv ten jeví se hlavně ve rčení ispověden všech gréch. V první památce čteme: choku biti izpovuuden vzech moih greh 7, v druhé: im izpovvedni bodete grechov uuasih 112—113 a v třetí: Togo uzego izpovuuden bodo 41—42. Miklosich srovnával s tím zcela správně německé rčení: ih uuirdu bigihtig allero minero suntono (die christl. Terminologie str. 8). Nyní vidíme zcela zřejmě původ tohoto rčení z německého originalu k zpovědní modlitbě v Euch. sin. a v třetí Fris. památce. Rčení to vyskytuje se i jinde dosti často v německých formulích. Ku př. i ve fuldenské: Ih uuirdu gote almahtigen bigihtig enti allén gotes heilegôn enti thir gotes manne allero minero suntono, girido, abunstes, nides, bispráchido, ubilerolusto atd. (Müll. u. Scher. Denkm. 241.1, srovn. i str. 243.1 a 244). Ostatně již Vostokov upozornil na tuto shodu (u Sreznevského na str. 46 u slova izpověden); bude nám o ní ještě mluvit v syntaktické části této práce. Německý vliv viděli jsme dále ve rčení: jaz ze zaglagolo zlodei u III 1, kde máme dativ vlivem něm.: ih intsago mih demo tiufeli (viz pozn. k místu tomu).

Viděli jsme dosud, že se celé věty z druhé frisinské památky vyskytují v homilii přepisované sv. Klementu, kteráž je zachována v ruských prepisech, a že třetí památka souvisí se zpovědní modlitbou v Euch. sin., jehožto přepis pochází snad z Macedonie, původní však zpracování bezpochyby z východního Bulharska (aspoň jeho větší části).

Zcela zřejmě jeví se dále vliv německých originalů v první Frisinské památce a v modlitbě Euchologia sin. a sice v poslední ve rčení: **господи, ты (единъ) на съ свѣтъ приде грѣшникъ нъбавитъ, бѣди ма спсѣ и нъбави** atd., což odpovídá staroněm. trohtin, dû in desa uueralt quâmi suntîga za generienna, kauerdû mih gahaltan enti ganerien (viz na str. 15 ř. 35). »Dû in desa... quâmi« je relativní věta, v níž se může v takových případech vynechati relativní zájmeno. Srovn. ku př. fater unser, thu thar bist in himile... = Vater unser, (der) du da bist im Himmel (Könnecke, Bilderatlas 2. vyd. str. 10). Tak i v gotštině, srovn. ku př.: atta unsar, thu in himinam, vei hnai

namo thein, v němčině nyní: Vater unser, der du bist in dem Himmel atd. Původce prvního překladu neznal této zvláštnosti a považoval tuto relativní větu též za hlavní. Tak je i v první Fris. pam: Bofe, ti pride ze nebeze, vfe ze da I 17 místo Bože, iže jesi přišel neb podobně. V III 67—71 je správně: Crifte, bofi zinu, ife iezi razil na zi svet priti... uchrani atd. Z toho jde dále na jevo, že překlady těchto zpovědních formulí a modliteb nepocházejí od jedné osoby (srovn. i Miklosich, Die christliche Terminologie str. 8); dále pojednávají o uvedené zvláštnosti strněm. vět: O. Erdmann: Grundzüge der deutschen Syntax nach ihrer geschichtlichen Entwicklung. Stuttgart 1886. § 95 str. 49 a K. Tomanetz: Die Relativsätze bei den ahd. Übersetzern des 8. u. 9. Jhd. Wien 1879 str. 4.

Z uvedené souvislosti mezi bulharskými neb aspoň též v Bulharsku dříve psanými památkami a mezi Frisinskými můžeme souditi, že tyto vznikly v prvotním znění jen tam, kde bylo literární spojení s jihem, se slovanskou církví v Bulharsku. Krajinou takovou mohlo býti především uherské území v IX stol. Slovany též obydlené, při čemž mám ovšem zde hlavně krajiny západní a severozápadní na mysli. Zde působilo již před příchodem slovanských apoštolů do velkomoravské říše německé duchovenstvo, jak se dovídáme mimo jiné hlavně též z tak zvané »Conversio Carantanorum«, která byla dle všeho r. 873 sepsána (uveřejněna též u Kopitara, Glag. Cloz. str. LXXII—LXXVI). Že v těchto krajinách žilo tehdy vůbec mnoho Němců, dovídáme se právě z tohoto pramene. Uvádějí se osoby přítomné při svěcení chrámu a mezi nimi je mnoho německých jmen. Dále je známo, že byl Methodiovi přidělen Němec Wiching jakožto suffragan, který mu tak velice ztrpčoval život.

Byly zde tedy i známy německé formule veřejné, obecné zpovědi, při níž lid po kázání obyčejně nahlas opakoval předříkávaná mu slova knězem. Takové zpovědi v národním jazyku byly v Německu v obyčeji hlavně od r. 813, když byl sněm turský ustanovil, aby homilie biskupem odbývané překládány byly do romanského neb německého jazyka, což ovšem platilo i o veřejné zpovědi

První Frisinská památka je takovou formulí, třetí je modlitba zpovědní, též na základě formulí zpovědních vzniklá, a že i druhá Frisinská památka těsně souvisí s takovými zpovědními formulemi, dokážeme ještě.

V naznačeném území mohly se v jistých mezích stýkati slovácké živly se slovinskými. Zde byly konečně i Methodějem a jeho učeníky bezpochyby též zavedeny slovanské bohoslužby a církevní slovanština zde tedy byla známa.

Nějaký slovanský duchovní, dle všeho tuzemec, kterému církevní slovanština známa byla, které však úplně mocen nebyl, přeložil zde německé zpovědní formule a modlitby, jaké se nám zachovaly v 1. a 3. Fris. památce a v Euch. sin. (jakož i jinde). Můžeme ovšem předpokládati, že bylo ještě více takových přeložených formulí v církevněslov. literatuře, nežli nás došlo. Tyto překlady nepocházely však všechny od jedné osoby, neboť přes to, že mají tolik společných výrazů a rčení, nalézáme v nich přece dosti odchylek (jak jsme to viděli mezi 1. a 3. Fris. památkou s jedné a 1. a 2. formulí či modlitbou v Euch. sin. s druhé strany). Ale byla to jedna škola, jeden a týž směr. Texty mohly býti již v něm. originale dosti podobny. Tak mohly ku př. shody a různosti v 3. Fris. památce a v modlitbě Euchologia sin. pocházeti již z takových originalů. Překladatel mohl však při své práci upotřebiti hotového již překladu druhého podobného textu, tak že můžeme konečně předpokládati týž pramen pro všechny podobné památky.

Že slovanské duchovenstvo dovedlo záhy použití plodů římské církve, toho jsou nám nepopíratelným svědectvím Kijevské listy, jichžto původní překlad pochází buď ještě z doby Methodiovy nebo z doby bezprostředně následující, jak tomu jich jazyk nasvědčuje. K překladům takovým, jako jsou naše formule, mohl se rozhodati jen ten, kdo měl před sebou pobuzující příklady v církevní slovanštině a kdo dovedl též kořistiti z jejich pokladů.

na teze bude vznikat i zpovědní modlitba, jejíž text se nám částečně odrazí v hom. sv. Klementa a která je většinou zachována též v druhé Fris. památce. Avšak vzájemný poměr těchto dvou památek není tak jednoduchý a proto se chceme s nimi blíže seznámiti.

Uvedeného prvního překladu zpovědní modlitby použil někdo při svém sepsání homilie na svaté a apoštoly vůbec a vzal z něho některá místa beze změny. Byl-li to právě Klement, který takto pracoval, těžko dříve rozhodnouti, dokud neznáme jeho vlastních děl a to hlavně po jich jazykové stránce. Klementu připisovaná homilie není určena na den nějakého svatého, poněvadž v ní není žádných bližších vztahů k životu nějakého určitého svatého. Poznalo se totiž, že byla určena původně pro mučovníky a apoštoly vůbec a že byla později svatému Marku (na den 25. dubna) proto připisována, poněvadž dvakrát tam v zkratce vyskytující se imja rek bylo vykládáno jakožto Marka, kdežto imja rek mělo kazateli připomenouti, aby jmenoval svatého, jehož památka se právě svítila (Mikl. Die christl. Term. str. 6). Třeba ještě podotknouti, že podobných všeobecných homilií řecká církev, jak se zdá, ani vůbec neznala, kdežto v římské církvi vyskytují se často. Jest tedy více pravdě podobno, že homilie připisovaná Klementu vznikla již v Pannonii. Ostatně je známo, že Klement tento byl učedníkem Methodiovým a že se po jeho smrti (885), když byli učedníci Methodiovi z velkomoravské říše vypuzeni (r. 886), s nimi uchýlil do Bulharska.

V Pannonii pořízený prvotní překlad německé modlitby, která se před zpovědí snad předříkávala, byl opět někde a sice latinkou přepsán, jak se zdá, dle textu částečně již přepracovaného. Jest to naše druhá Frisinská památka. Nezdá se, že by byl poslední přepisovač mnoho měnil v textu, nehledě k hláskoslovné stránce, za to však můžeme předpokládati, že spěšně psal, leccos přehledl a hodně zkracoval.

Že se nám druhá památka nezachovala zde v původním znění, nýbrž že je to jen přepis, vychází na jevo z následujícího. Jednou zde máme přídavné jméno a substantivum, k němuž náleželo, bylo vynecháno: a bosiu uzliubise 34. Na příslušném místě v homilii sv. Klementa čteme zcela správně: **БЛАГОДАТЬ БОЖИЮ И МИЛОСТЬ КЪЗЪЮЮЩИ** (Die christl. Term. str. 6). Též i druhé subst. bylo vynecháno, jak vidíme. Dále zde máme více zkomolených výrazů, jaké lze si vysvětliti jen chybným čtením a chybným přepisem. Ku př. ib byeni 68, což Dobrovský vykládal jakožto pobejení, tedy **ПОБЕЖДЕНИ**, Vostokov myslil zase na part. bijen, ač si sám mnoho nezakládal na takovém výkladu; ugonenige 23 m. ugojenije, o čemž jsme se již zmínili. (Preis 97 vykládal Vostokov jakožto **ПРЪЖДЪШЕ** majores, Miklosich jakožto příslovku: **ПРЪЖЕ** Lex. u hesla **ПРЪЖДЕ**.) Chyby jako ugonenige, ib byeni atd. dokazují nám, že poslední přepisovač textu všude nerozuměl a že se nestaral o to, aby jej opravil.

Shoda mezi druhou Frisinskou památkou a mezi homilií připisovanou Klementu jest zajisté zajímavý zjev ve slovanském písemnictví. Miklosich vykládal si nesprávně poměr dvou těchto památek. Právě totiž (na str. 8): »Bairische Glaubensboten... führen bei den Slovenen Pannoniens die öffentliche Schuld ein. Die entsprechende Formel wird entweder in Pannonien aus dem Deutschen übersetzt, oder es wird eine in Karantanien gefertigte Übersetzung nach Pannonien gebracht: letzteres ist mir wahrscheinlicher. Hier lernt Klemens die Formel kennen. Hier oder, was nicht ausgeschlossen ist, in Bulgarien verpflichtet er Theile der Beichtformel in eine für das Fest eines Apostels oder Märtyrers bestimmte Homilie. Es kann auch angenommen werden, Klemens habe die uns vorliegende Homilie aus dem Lat. übertragen, was zur Gewissheit würde, wenn es gelänge, das lateinische Original der Homilie aufzufinden.« Jak by se měla v tomto posledním případě Frisinská památka k homilii, o tom se ovšem Miklosich nezmiňuje. Ku konci ještě podotýká, že třeba připustiti, že přišla homilie z Pannonie do Bulharska, ne naopak z Bulharska do Pannonie.

Nehledě k identickým místům v našich obou památkách, třeba ještě následující vytknouti, abychom mohli správně posouditi jich obapolný poměr:

Druhá Frisinská památka souvisí těsně se zpovědními formulemi římské církve. Čtemeť v ní: i gest ze pred bosima osima vzacomu zuoimi vzti i zuoim glagolom izbovuedati, eze ge na sem zuete chisto stuoril 75—81 (et est ante oculos dei unicuique suo ore et suo sermone confitendum, quod in hoc quisque mundo fecit), dále: a to bac mui ninge nasu praudnu vuerun i praudnv izbovuediu toie mosim ztoriti 103—107 (at hoc denuo nos nunc nostra justa fide et justa confessione idem possumus facere) a: da potomu zinzi bosu raba (m. rabe) prizzuause tere im grechi vuasa postete i im izpovedni bodete grechov uuasih 109—113 (ergo, filii, dei servos advocate et eis peccata vestra enumerate et eis confitentes este peccata vestra).

Ještě lépe seznáváme souvislost naší památky se zpovědními formulemi z té okolnosti, že se v ní, jakož i v těchto často, uvádějí tak zvaná »Sex opera misericordiae«, která spočívají na textu ze sv. Mat. XXV 35—39. Počet těchto skutků bývá ovšem různý. Tak čteme v saské zpovědi, která byla jiným německým jaksi základem:

siakoro ne uuisisoda endi im ira nódthurfti negaf sô ik scolda sêra endi unfrâha ne trôsta sô ik scolda, (minan degmon sô rehto negaf sô ik scolda), gastu sô ne antifeng sô ik scolda atd. (K. Müllenhoff u. W. Scherer, Denkmäler d. Poesie u. Prosa aus dem VIII—XII Jhd., 3. vyd. I, str. 236 a násl.). Obšírněji jsou uvedeni v Reichenavské formulí (l. c. 244. 18 a násl.): Ih gihu gode almahtigen, daz ih hungarege ni azda, dursdage ni gidrancda, sichhero ni uuisâda, sôse got habêt gibodan unde mîn sculd uuâri. Ih gihu gode almahtigen, daz ih durftige man ci hûs ni giladoda, noh dên maz nah dranc ni gap noh flezzi noh betdi, sôje... atd.

Tyto skutky milosrdenství nalézáme i v staročeské zpovědní formulí (Listy filologické XV str. 39): Shrzieffyl sem w ffefteru mylofrdenftwy krale nebeffkého, ze sem toho nevkazal k fwemu blyznyemu yakz gfem f pravem gmyel k lacznemu, k zyeznywemu, nahemu, potyefftnemu, pracznemu, nemocznemu, neduzywemu, zalarznemu, gych nevczyeffyl any nawffczyewyl, any mrtweho ku pohrzyebu neprowodyl; ze sem naheho neodyel, lacznego nenakrmyl; zyeznyweho nenapogyl, potyefftného w fwoy duom neprzygyl, pracznego, nemocneho, zalarznego y wyeznyne nenawffczyewyl any vtyeffyl, mrtweho ku pohrzebu neprowodyl... Taktéž jsou obsaženy v české formulí Kopitarem uveřejněné (Glag. Cloz. str. XLVII), ale jen krátce.

Podobně čteme i v staropolské formulí z roku 1375 (Nehring, Altpolnische Denkmäler str. 243):

Kaŕ sse teze, ijesm ne popelnal sesczora miloszerdza tworza mego: ubogego, lacznego ne nakarmil any napogil, pustego neoblozil, nagego ne prziodzal, iŕtego ne wczessil, nemocznego ne nauedzil, martwego do grobu ne przyprowadzil.

Avšak i homilie sv. Klementa souvisí se zpovědními formulemi a se zpovědními modlitbami vůbec. Nepřímou jde to již z toho na jevo, že v ní se opětují některé věci, které máme v druhé Frisinské památce.

Avšak může se podati i přímý důkaz, že některá místa vzata jsou ze zpovědních formulí. Ku př. jako oběščachom sja bogu, poražajemi svjatyimъ křiščenijemъ, predъ mnogy posluchy, sice glagoljušče: otricjaju sja sotony i vsěchъ dělъ jeho (Mikl, Die christl. Term. der sl. Spr. 4)¹⁾ a v uvedené již staročeské formulí zpovědní (L. f. XV str. 39): Shrzyeffyl sem w fedmerze fwatofty tyerkwe fwate, na fwatem krztu, ze sem fy otrzekl zleho dyabla y gehu sluh. Srovn. též začátek třetí památky Fris.: Jaz ze zaglagolo zlodeiu i uzem iego delom.

Dále se shoduje v homilii (l. c. str. 5) nъ da sъvršimъ obětovanija naša jaže kъ go-spodu bogu našemu, lubjašče jeho vsěmъ srdcъmъ svoimъ i vseju myslju i vseju

¹⁾ Místa z homilie podávají se zde v lat. transskripci, aby se rozeznávala od textu Euch. sin. Na závadu to snad nebude.

krępostiju i bliźnjago svojego jako sam sja a v staročeské formuli (l. c. 38): že gsem nemyłowal meho myleho spaffytele ze wffieho frdcze meho, ze wffie syli, ze wffiech mych vdow nade wffieczko y mymo wffyeczeko gyne any fweho blyznyeho yakzto sam febe...

V homilii (str. 62): нъ да потѣшѣм сја отъ selē vъniti tēsnyimi dvърmi vъ žizнь vѣčьnuju, si rѣčь vъздърžanijemъ, роščenijemъ, postъ же istinъnyi sje jestъ, netъkmo отъ brašьna vъздърžati sja li отъ pitija, нъ vsjakago grѣcha бѣgати... imiže съ blaženiyi, imja rekъ, podvignu sja... tomu ubo, bratija, рогъvъnuimъ...

V Euch. 96b 16 (po zповѣdні formuli): И ПЛЪМЪ РЕЧЕ* ПОДВЪЗАНТЕ СЯ КЪ ННТН ТЪСНЪМН
БРАТЪ КЪ КОДАШННН КЪ ЖИКОТЪ... СЕ СЪЖЪ ДЪЛЪ, АЛЪКАННЕ ЖАДАННЕ... (70a 5) ЕЖЕ ЕДИННОЖ
ОТЪСТЪПНИКЪШЕ ОТЪ ГРѢХЪ, КЪ ТОМОУ НЕ КЪЗВЪЩАТН СЯ КЪ НННЪ... (13) МЪ ЖЕ УДЪ... ПО-
РЕКЪНОУНЪ ДРЕКЪННОМОУ БЛАДЪНОМОУ СНОУ.

Dále se v homilii vytýká důležitost pokání (5—6): čímž li iskupimъ dušju svoju otъ muky, ašče že ne ostanem sja zla i ne pokajem sja, což bývá též hlavně jen v zpovědních modlitbách; srovn. i v hom. str. 48: paky vъnidoša vъ pъrvuju porodu a str. 56: to udobъ paky vъnidemъ v tuže porodu, v Euch. sin. 70b 20: **ѲѲМ БО ПѲѲМ БЕСТОУДА ВЪНІДЕШН КЪ ПОРОДА...**; v hom. 5.14: razdaja imѣnije svoje niščiim, v Euch. 70b 10: **РАЗДАВѢННѲМ НМѢНІЕ СВОЕГО.**

V homilii 5—6 uvedená »děla sotonina« jsou též vzata ze zpovědních formulí. Některá z nich máme i ve zpovědní formulí v Euch. na str. 68a jako: **РАЗБОМЪ ВЪ ДѢТОГОВѢЩЕНІИ, ВЪ ТѢЛѢ, ВЪ ПИИСТВО, ВЪ КЛЕКЕТЫ . . . ВЪ ПЛАСАНІИ** (v hom. pljasanija) **ВЪ ПРЕСТѢПОКАТНѢ** (v hom. kljatvoprestupljenije, ve Fris. pam.: *roti, choise ih ne pazem nu ge prestopam*), **ВЪ УЛОДЖЕНІИ** (hom. vzlšvenija, ale v Euch. 70b 17 podobně **ВЪЗЖОЛЮЕНІИ**), a před tím předchází v Euch. (ř. 20): **БЛЖДЪ І ПРЕЛЮБОДЖЕНІИ**, s čímž souhlasí v hom. (5.2): *bluženija, preljubodženija*.

Opětují se tudíž v homilii připisované Klementu celkem tytéž myšlenky, s kterými se setkáváme i ve zpovědních formulích a modlitbách. Někdy se opětují i tytéž výrazy, jak jsme viděli. Můžeme ještě k tomu dodat hom. 5.1: **пѣсанство, обѣжданіе** (v právě jmenovaných **»дѣла сотонина«**), v Euch. 69a 26—69b 1: **ѢЗЪ ПНІЕНЪСТЕЪ СЪЩЮ І ѢЗЪ ОБѢДАНІИ**; v hom. 5.10: **стралюбїемъ**, Euch. 69b 25: **СТРАІЪНОЛЮБІЕ**; hom. 4.2: **въздържанїа** (srovn. i ř. 5), v Euch. 69b 2: **ВЪЗДРЪЖЕНІЪ СЪ ОТЬ...**

Pochopujeme tedy, proč homilie tato nemohla již na Vostokova a potom na Undolbského činiti dojem obyčejných homilií, které jsou ve východní církvi běžné a obvyklé. Bylať to původně modlitba (poučení) před zpovědí, která později byla na homilii apoštolů a mučedníků vůbec přepracována. Německá předloha náležela ovšem západní církvi.

V liturgických východní církve nenalezáme ničeho, co by se shodovalo s našimi zpovědními formulami neb aspoň nám připomínalo obsahem svým druhou fris. památku a jmenovanou homilii. Marně hledáme u Goara (*Euchologion sive Rituale Graecorum, Lutetiae Parisiorum 1647*) u C. A. Swainsona (*The Greek liturgies, Cambridge 1884*) a u Krasnoselceva (Свѣдѣнія о нѣкоторыхъ литургическихъ рукописяхъ ватиканской библиотеки, Казань 1885). Nalezáme zde jen jednu modlitbu, která jaksi připomíná zpovědní formule, ale v podrobnostech je docela jiná (u Swainsona na str. 331—332 nejobširněji pod názvem *Εὐχὴ ἱλασμοῦ*, jinde je již zkrácena, u Goara na str. 673: *Εὐχὴ ἐπὶ τῶν μετανοούντων* atd.). Jarosiewicz hledal i v následujících knihách marně zpovědní formule a modlitby, jež jsou obsaženy v Euch. sin., totiž: в *Еυχологіонѣ* си єсть *требникъ азисколавенскій*, въ *Перемышлѣ* 1844; *Еυχологіонъ* або *молитословъ* или *требникъ* въ *Львовѣ* 1695; *Требникъ*, *Москва* 1769 (srovn. jeho práci „Über das Euchologium Sinaiticum“, výroční zpráva realn. gymn. v Kolomei 1888).

V literatuře církevně-slovanské se nám však v některých rukopisech zachovaly zpovědní formule z němčiny přeložené a bude je třeba nyní srovnati s formulami frisinských památek a Euchologia sin. (viz Jagić, Archiv für sl. Phil. VII str 132, kdež se zpovědní modlitba z Euch.

sin. str. 72a, jejížto německý original nyní známe, výslovně uvádí též z Grigorovičova »Třebniku« č. 35 a z Grigorovičova »Služebniku« č. 32).

Že se text původní v homilii připisované Klementu, aspoň na začátku, lépe zachoval než v druhé Frisinské památce, jde z následujícího na jevo:

Obsahem svým souvisí věty homilie těsně jedna s druhou, což se nemůže říci o první části Frisinské památky, kde nemáme mnohdy vůbec žádné souvislosti. Kdežto se v homilii hned na začátku k tomu poukazuje, že bůh stále jenom pečuje o naše blaho a že nás chce opět do oné říše přivést, která byla pro nás ztracena pádem Adamovým, a kdežto dále vykládá, že by věčně trval život náš, kdyby se nebyl Adam prohřešil — začíná se Frisinská památka beze všeho spojení právě touto myšlenkou. Příštipkářská práce skladatele naší Frisinské památky jeví se i v tom, že opakuje v téže větě touž myšlenku týmiž slovy, totiž: te v veki gemu be siti (te v věky jemu bě žiti) 2—3 a o tři řádky doleji opět: nu u vueki gemu be siti 6—7. V homilii máme ovšem myšlenku tu jen jednou: *ѣъ ѣекѣ ѣмоу бѣло жѣтѣ*. Nedoopatření stalo se snad tím, že poslední přepracovatel text částečně přestavoval (u Miklosiche je text památky uspořádán dle homilie), tedy jen mechanicky měnil, kdežto co se jazyku týče, podržel, jak se zdá, spíše původní znění. Na uvedeném místě nehodí se pokračování: bonese zauiztiu bui nepriiazninu uvignan od szlauui bosige. Očekáváme zde adversativní spojku, jako je i v homilii (*нѣъ жѣхнѣтѣ* atd.). Ve Frisinské památce nemohla zde však tato spojka státi, poněvadž se vyskytá již v předcházející větě, jež, jak jsme viděli, opakuje dřívější myšlenku. Mezi »děla sotonina« náleží jich dle Frisinské památky 7, dle homilie však 25 a vypočítávají se všechny; pořádek je ovšem týž (pokud jde o souhlasící jména), jen slovo nenavist uvádí se jakožto poslední ve Frisinské památce.

Text, který je nám zachován v druhé Frisinské památce, nemůže tedy býti původní (co se objemu týče, co do lexikální stránky je v něm původní znění lépe zachováno nežli v homilii, jak z příčin, již nahoře udaných, souditi musíme) a je též vyloučena možnost, že by byl Klement použil při skládání své homilie takového textu, který by byl v Karantanii povstal a tam nabyl již místního přibarvení, jak se Miklosichovi zdálo pravdě podobnějším. Srovnáme-li oba texty, nečiní to vůbec na nás dojem, že by se byl musil původce homilie v oné mnohem obšírnější části, která je též zlomkovitě zachována ve Frisinské památce, utíkati k tomuto textu.

Než taktéž se nezdá, že by byl měl původce textu ve Frisinské památce zachovaného (mohl to býti ovšem zároveň i původce jejího posledního přepisu) homilii po ruce při své práci, poněvadž se nejeví žádná vnitřní souvislost ani mezi hlavními myšlenkami obou památek; tak daleko nemohlo zajisté jíti mechanické přestavování, které si mohl jen tu a tam z neznámých nám příčin dovolovati. Nezbyvá tedy, nežli předpokládati jiný, třetí pramen, z něhož povstaly a sice buď přímo aneb nepřímou; poslední jest ovšem pravdě podobnější. Chtěli-li bychom předpokládat, že byly již v němčině dva různé originály shodující se v některých věcech, tedy zpovědní modlitba a z ní poslá homilie na svaté neb mučeníky vůbec, musili bychom připustit, že překladatel jedné užil hotového již překladu druhé a tím by se vysvětlovala shoda v mnohých výrazech. Dokud neznáme německých textů, které by se shodovaly více s dotčenými památkami, jest ovšem těžko věc tuto rozhodovati.

Pokud jsme dosud přihlíželi k jazykovým zvláštnostem Frisinských památek, týkalo se to hlavně jich lexikální stránky. Avšak třeba též přihlížeti vždy ku skladbě každé památky a proto chceme dříve ještě, než vytkneme, co důležitějšího v nich z hláskosloví, poukázati na syntaktickou stránku památek těchto.

Zachovalo se nám zde především několik starých a ryzích vazeb slovanských, ku př. u slovesa ukryti se stojí zde gen.: gegože nemožem niki(er) se lica ni ukryti, ni kakože uběgati II 68—71 (Hattala v Čas. č. Mus. 1858, str. 525); též u slovesa ostati (abstinere): ostaněm

sich mrzkých děl II 17–18 (Hattala l. c. str. 522). Ispověděti (ispovědati) má zde sice zcela správně akk.: ispověď ves moj grěch I 2–3; též III 26, však brzy na to zde i gen.: vsěch nepravdnych děl i nepravdnega pomyšlenija 28–29, tedy jakoby předcházelo: ispověď se. Pro vazbu tuto s gen. nemám dokladu z církv. slovanštiny, ale p. prof. Hattala upozorňuje mě na podobné příklady v staré češtině u Tomáše ze Štítného (Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, vyd. K. J. Erben 1852), kdež na str. 236–249 se často vyskytuje, ku př.: že se chce jeho zpovídati 236.19; zpovídati se i všedních hříchův 237.25 atd., ale bývá zde i akk. (jenž vlastně původně byl též genitiv) zájmena středního rodu, ku př.: což se kto zpovídá 247.33 (srovn. i 248.8). Zrovna tak si vysvětluje p. prof. Hattala genitiv ve rčení: ispověden vsěch grěch, o kterém jsme se již zmínili nahoře. Já však považuji toto rčení spíše za germanismus, přihlížejí ne tak ku genitivu jako k adjektivnímu tvaru slova ispověden (v II 112 ispovědni, tedy církv.-slov. исповѣданъ, čemuž odpovídá v Euch. sin. исповѣденъ), který souhlasí s něm. bigihtig. Kdyby bylo toto rčení vzniklo na základě nějakého latinského originalu, mohlo by se vycházeti jen od lat. confessus sum (neb confitens). Potom by bylo ale v církv. slov. též participium, tedy исповѣдающъ (v II 112 stálo by též ispověděni). Ostatně viz též na str. 21–22 důkaz jiný, že i modlitba v Euch. sin. pochází z něm. originalu.

Dále zde máme řídký případ gen. vztahu (relationis): da mi račite na pomoči byti ki bogu moich grěchov III 20–22 (viz Miklosich, Vgl. Gramm. IV² str. 467).

Jako se vyskytuje již v nejstarších církevně-slov. památkách předložka отъ za prostý gen. (ku př. избави ны отъ неприязи, Zogr. a jiné v Mat. 6.13 i v staré češtině již: ale zbav ny ot zlého), tak máme již zde: izbaviti ot zlodějne oblasti III 70–71 a uchrani me ot vsega zla III 72–73. Srovn. též: tebě se mil tvorju od sich počtenych grěh i od... I 21–22, ale: těch se tebě mil tvorju I 23–24.

Starší vazba je i dativ při slovesu chtíti: ...mi se tomu chotělo, jemuže mi by nedostalo chotěti I 16–17; při modliti se: i modlim se im II 36–37, tako... i nam se modliti tomuje... otcu II 59–61 a konečně při souditi: igdaže prideš sodit živym i mrtvym, komuždo po svem dělě III 56–59.

O dativu při zaglagolati se ve významu odřici se čeho III 1–2 zmínili jsme se na str. 18. V církv. slov. slova toho v uvedeném významě doložití nemůžeme. Odpovídá mu zde отрешти са, obvykle s gen. (Miklosich, l. c. str. 455); někdy i s dat. v pozměněném trochu významu: отрешти са ен (l. c. str. 584 a 586). Tak se může snad i vykládati: Ja ze odpouem chudicu ynu nega deylam atd. v slovinské zpovědní formuli z XV stol. (Slav. Bibl. 1858, str. 170.1 a 172.1), ač by to i zde mohl býti vliv německý, jak se mi zcela jistým zdá u zaglagolati se ve Fris. pam. V češtině má dativ při zařfci se jiný význam, ku př. zařfám se ti, že toho již neudělám. Zde se může vytknouti i vazba dativu zájmena osobního s infinitivem: iměti mi je I 9; i jest se vsakomu ispovědati II 75–79 atd. (viz Miklosich l. c. str. 599).

Jak jsme již seznali z příkladu: igdaže prideš sodit živym... III 56, je zde ještě supinum jednou zachováno, kdežto jinde se již i infinitiv klade: ize jesi račil na si svět priti grěšnike izbaviti III 68–70.

Zájímavé je zde tak zv. gerundium: beuši (byvši) I 8; neprijemljoči II 3; imoči II 6 (viz poznámky k textu).

Předložka se může opakovati neb vynechat před slovy stejné syntaktické platnosti, ku př. ili v nepravdněj rotě, ili v lži ili tatbě ili zavisti ili v usmasi I 14–15. Ve rčení: komuždo po svem děle III 59 očekávali bychom spíše dativ.

Vliv cizího jazyka jeví se mimo uvedené již případy též v užívání zájmen moj, tvoj, naš a vaš místo svoj (v 1. a 2. os.), ku př. ispověď ves moj grěch I 2–3; porončo me tělo i mo dušu atd. I 29–30; oběti naše im nesem II 38–39; im grěchy vaša počtete i im ispovědni boděte grěchov vašich II 111–114 atd.

Z toho ovšem bylo by ještě těžko vyvozovat, jakému originalu se to má připsati, neboť může to býti vliv jak němčiny tak i latiny.

Při otázce o původu Frisinských památek jest nám především přihlížeti k druhé, poněvadž vyniká svým zvláštním rázem mezi ostatními a dává nám vítané pokyny v tomto ohledu. Jsou sice některé jazykové známky, pro které by se mohla považovati za nejstarší ze všech tří neb aspoň za starší první. Tak považoval i Škrabec (na obálkách časop. Cvetje z vertov sv. Frančiška II r. s. 4. 1881, článek ten čelí proti Jagičovým poznámkám v Archivu I str. 450—451, viz nahoře na str. 10) II. pam. za starší pro tyto příčiny: v I máme v gen. j. č. u zájmen atd. jen *-ga* (5krát: 19 dvakrát, 20, 25, 33), v II. jen *-go* (2krát: 68, 95) a v III 6krát *-go* (2, 3, 39, 41, 41—42 dvakrát) a 4krát *-ga* (6, 11, 29, 72). Dle Baudouina de Courtenay (v kritice Jagičova spisu »Pomladjene vokalizacije« str. 14) povstaly tvary s *-ga* vlivem genitivů na *-a* u jmen a proto byla prý doba, v níž se užívalo stejně tvarů těch. Dále uvádí, že větší počet stažených, tedy domácích tvarů zájmenných nalézáme jen v I (ku př. tua 26, me 29, 30, mo 30 dvakrát, tuo 32), v II je prý jen jeden (který? snad bošima 27 atd. m. božijema) a v III jen dva (tuima 55 a lok. j. č. zuem 59) vedle gen. moih 21, 47, akk. j. č. ž. r. tuuioi 51, moiui 66, moia 61, 62, moie 63, 64, 65. Třeba však podotknouti, že v II máme vůbec jen 4 tvary zájmen těch: akk. mn. č. m. r. fuoge 51, akk. j. č. stř. r. fuoge 63, zuoimi 77, zuoim 78. Z tvarů s *e m. y* dle obdoby vzniklých má prý II jen te 56,¹⁾ vedle toho ale ještě: vueki 2, 6, fzlauui 10, (roty 23), akk. crowvi 51, grechi 111, k tomu přidávám i: imugi (= imy) 5, ve III však je prý již jen *-e*: greche 27, uuede 30, ne uuede 31, grefnike 69, zlodeine 71. V první není příkladů. Za doby, když byla II psána, lišilo prý se ještě *y* od *i* (v památce té 4krát *ui* a jednou *u* psáno). Když však se III památka a bezpochyby i I psaly, nerozeznávalo se prý již *y* od *i*; když již se *k*, *g*, *h* nemusilo měkčit a mohlo po něm *i* stát, mohlo na jeho místo i *e* nastoupiti a rozdíl mezi duše a roki, konje a grěhi byl zbytečný. Najednou se to prý ovšem všude nestalo a mohlo by se tudíž mysliti, že II a III byly psány sice v stejnou dobu, avšak v různých krajinách.

Než uvážíme-li, že II a III pam. pocházejí, jak uvidíme, od jednoho pisatele, nemohou se zde vytčené zvláštnosti tak vykládati, jak se tuto stalo. Mluví proti tomu především i palaeografie. Zachovalo se nám sice v II a III ještě starší *m* a *n* karolinské doby (nožky vybíhají do špičky a jsou zahnuty na levo), avšak kolmice u liter *b*, *d*, velké *I*, *h* a *l* bývají u samého vrcholu tlustší, což vidíme zřetelně ku př. u *l* ve slově *cazal* II 94 (sn. 5, sl. 2 ř. 9) u *d* ve slově *od*₂ (sn. 5, sl. 2 ř. 10) několikrát po sobě na posledním snímku atd. To jest známkou pozdějšího písma, kdežto kolmice všude stejné tloušťky v I jsou starší. (Ještě starší byly kolmice v prostřed kyjovitě nadužené.) Dále je v II a III již novější *h* tu a tam (viz o tom dleji poznámku k posudku Pertzovu). II a III pam. byly tedy později napsány než I, čemuž odpovídá i ta okolnost, že v kodexu předchází I a teprv v další jeho části následují po sobě II a III.

Dále se nám jeví ve Frisinských památkách částečně též dualismus, který vidíme v církevně-slov. památkách mezi staršími a mladšími, a tu shledáváme, že co je v II a III, je právě mladší nežli co je v I. V I máme ku př. *děva* 6 a v III pozdější *děvica* 19, kteréž slovo je též v ljubljanské zpovědní formulí (viz mé »Altslov. Studien« str. 48 a »O mluvě Jana ex. b.« str. 5 a 15). V I máme vedle grechov 11.12 ještě starší tvar grech 8, 22, v II však již grechov 113 a v III od téhož písaře pocházející též grechov dvakrát: 21, 47. V I máme vedle potreba vueljica 20—21 ještě milozt vueliu 32, kdežto v II máme jen vuelico strastiu 107—108. Dle Jagičova indexu přichází v nejstarším ev. textu velij 53krát a velik jen 9krát; v Ostr. ev. je velij již jen 3krát. Zajisté jest pak dále v I: ili vuolu ili nevuolu 13—14 starší

¹⁾ Uvidíme, že zde bylo i rabe 110.

než nudmi ili lubmi v III, neboť v ev. máme ještě: nevolja bo estъ priti skanđalomъ (Mat. 18.7) vedle nąžďa imamъ (Luk. 14.18) a v Glag. Cloz. ř. 196 máme: nikъtože nąžďeja lučij byvajetъ, čemuž již odpovídá v Supr. str. 309 ř. 14—15: niktože nudma byvaatъ dobrъ (srovn. zde i 270 ř. 3: jako Iosif nudma bě dobrъ). Tvary nudmi a nudma pocházejí tedy jistě z pozdější doby.

Proto třeba věc jinak vyložit. Z pravopisu druhé památky seznáváme, že ji mohl psát jenom Němec, neboť v něm vidíme všude vliv staré bavorštiny. Pisatel její napsal několikrát u místo o, spozoroval však chybu a opravil ji. Stalo se tak ve slově rafzboi 22 (sn. 3, sl. 2, ř. 22, původně bylo rofzbui), crovvi 51 (sn. 4, sl. 1, ř. poslední), preftopam 25 (sn. 3, sl. 2, ř. 8) a dle všeho i ve slově bovuedal 88 (sn. 5, sl. 2, ř. 3) začal psát původně u. Víme sice, že o přízvučné a potom i bezpřízvučné přechází hlavně v krajinském dolním nářečí v u (viz Oblak: Starejší slovenski teksti 1889 str. 33), ale pro tak starou dobu to není dokázáno a zde lze to dokázat, přihlížíme-li i k jiným zjevům, jen vlivem němčiny. O se často vyslovovalo jako u srovn. Weinhold, Bair. Gram. str. 43: »Dazu kommt die über das ganze Gebiet verbreitete Neigung, o in u zu verdumpfen.« Jest tam i hojně příkladů ze starší doby. Srovn. i Braune, Ahd. Gramm. § 32. vuirchnemo otczu II. 60 (sn. 4, sl. 2, ř. 9) m. vuirchnemu možno vysvětliti buď vlivem následujícího slova, které se počínalo též s o, neb vlivem německé dativní koncovky, která u adjektiv atd. zní právě též -mo. V bavorštině se vyslovovalo dále a téměř jako o (Weinhold l. c. str. 37 § 22: »Eine reiche Quelle des unechten o ist die Neigung des bairischen a sich zu verdumpfen. Wir können sie durch Jahrhunderte verfolgen«). I do památek písemných vniklo toto o, čehož uvádí Weinhold mnoho dokladů. Jak na snímku možno zcela zřetelně pozorovati, napsal náš písař původně též zpofitel II 91 (sn. 5, sl. 2, ř. 6) a opravil o v a. Dále napsal rofzboi (původně vlastně rofzbui) 22 (sn. 3, sl. 2, ř. 22) a opravil v rafzboi. I zde je vidět původní o, neboť a mělo podélné bříska a ne kulaté jako o.

Nejzajímavějším způsobem jeví se však vliv staré bavorštiny v tvarech: bofi raba 109—110 (sn. 6, ř. 7—8) a grechi vuafa hned v následujícím řádku. Výklad těch tvarů způsoboval dosud velké obtíže. Při vaša mysli se, že je zde v a reflex nosovky ě, neboť v korutanské slovinštině to nalézáme (a na korutanském území se především předpokládalo, že vznikly Fris. pam.). Tak praví Miklosich (Vgl. Gramm. I² str. 308): »Hier werde daran erinnert, dass schon die Freisinger Denkmäler einen Fall von a für ě bieten: tere im grechi vuasa postete«. Hůře se to mělo s raba. Předpokládalo-li se, že je to gen. akk. j. č., musil by být při tom adjektivní tvar boľego neb bofia; ostatně by tomu odporovalo, že v následujícím textu je: tere im... postete, i im izpovvedni bodete. Mimo to neklade se zde ještě gen. za akk., neboť v III máme akkusativy: v bog 5, zin 6, duh 7 atd. V jaké tísni byl zde Kopitar a jak mu pomáhal Dobrovský, seznáváme z jeho slov výmluvných: »l. 110. quid dicas esse boži raba, ubi raby aut rabe expectes. Nam pluralem possit mox sequens bis im (illis). Dobrovius, ut erat promptissimus ad respondendum, provocarat ad Russorum два, три, четыре чловѣка; sed hic minime numerantur confessarii, quos tantum plures adfuisse patet ex ipso sermone, habito probabiliter ab ipso episcopo in loco populi religionis causa undique affluentis frequentia celebrato, tempore solemniiori Paschatis, Pentecostes aut dedicationis; aut potius, nostro quidem iudicio, ab oratore enixe commendatur auditoribus confessoriorum advocatio.«

A jak tyto tvary třeba vysvětliti? Vlivem staré bavorštiny. Braune praví (Ahd. Gramm. § 58. pozn. 3): »Die kurzen und langen e der Endsilben zeigen im späteren Bairisch (10. und 11. Jhd.) eine starke Neigung in a überzugehen; Beispiele sind sehr häufig.« Ze starších památek uvádí příklady: werda, wesa, richisôia, danna, eogawanna, alla, unsar, geloufan, fruma, gasunta atd. Bylo tedy i v našem případě rabe a vaše, čímž pozbývá váhy shora uvedená poznámka Škrabcova, že v II pam. mimo te jsou jen tvary na y. Spůsobem tím mohl by se snad i gen. j. č. nedela I 18 m. nedele vykládati, ač v I památce nejví se vliv němčiny v tak

rozsáhlé mře (srovn. jen beufi doleji a vuuraken), avšak třeba vytknout, že je v Korutansku ještě slovo niedel. Nevíme ovšem, jak staré to slovo je.

Zbývá nám, abychom ještě vyložili uvedené bofi 109. Co se týče hlásek v zásloví, praví Braune (l. c. § 58 pozn. 2): Etwas weniger fest sind *i* u. *u*, welche vom 10. Jhd. ab allgemein in *e* u. *o* übergehen. Psalo se tedy *i* vedle *e* (srovn. § 59 pozn. 1. a 2.). Dle toho máme preife 97 místo preifi (že by to byl akk. za nom., tomu odporují jiné příklady), jako máme nyní prêji majores (Rad 45 str. 82) a v Prešpurském slovníku stč. podobně: priezŕŕi prae-cessor str. 41; dále tazie 31 m. tazii (tazi) a bylo správně dle předlohy božie 109, z čehož naopak udělal písař náš bofi, což ovšem psal jen bofi (srov. nom. zinouue bofi 16). I v koncovkách se to opakuje (srovn. Braune § 64 b). Dle toho moŕim 106 m. moŕem (možem), tedy zcela jako v l. os. j. č. gezim II 88 proti iezem I 12, 18, 23 a III 38. Že by to bylo mozim = možem, není pravdě podobné, neboť v II se nikde nepíše *z* literou *f*, nýbrž jen ve III a to pouze dvakrát (viz doleji). Ostatně by se to sem i dle smyslu nehodilo. — Jinou zvláštnost uvádí Braune § 117: »Ferner steht *j* häufig in Anlehnung an den Vocal *i* oder den Diphthong *ei*: zu frî, flect. frîer, aber auch friger, frige« atd. Dle toho: ugongenige II 23, zcepaŕgenige II 39, balouvanige II 92, avšak v I vuezalie I 34, v III pomisslenie 63, ač od téhož písaře; tedy jen různé předlohy to mohou vysvětlit.

Jak doleji vyložíme, psalo se v II pam. v násloví často *b* m. *p* a dvakrát *ch* m. *k*, všechno to vlivem němčiny.

V třetí památce však, jež byla psána týmž písařem, nemáme již žádné stopy tohoto tak mocného vlivu staré bavorštiny (až na *scē* atd., v hláskosloví však nikde). Jak si tuto zvláštnost třeba vysvětliti? Mohlo by se předpokládati, že III pam. byla psána později než II a že písař její přiučil se lépe slovanštině, neboť že to byl Němec, o tom nemůžeme na základě vy-
tčených zvláštností ani pochybovati. Nejeví se však žádného rozdílu takového známky v písmě, spíše tomu nasvědčují všechny okolnosti, že III pam. byla psána hned po druhé. Že se vliv němčiny v nich tak různě jeví, vykládám si tím, že měl asi písař druhé památky před sebou original v jiném písmě, bezpochyby v hlaholském (jemuž se jakž takž přiučiti mohl, německé duchovenstvo bylo pořáde ve spojení s východními Slovany v bývalé Pannonii atd., pokud se tam zachovali), kdežto original třetí památky byl již latinkou asi psán. Že by mu byl býval hlaholský text II památky předčítán, proti tomu mluví následující nedopatření. V ř. 90 a násl. čteme: naŕ gozbod zueti cruz, iŕe geŕt bali telez naŕŕih i zpaŕitel duŕ naŕŕih, ton pozzledine balouvaninge pozzledge pozztavvi ucazal ge Jde o slovo cruz; všickni skoro vykladatelé mysli-
li zde na chybné podání slova Christus (srovn. Miklosich, Etym. Wtb. str. 144: Cruz Christus ist wohl ein Fehler); Kopitar připouštěl že *t*, které má být na konci, je snad ve slově ton (z jednoho řádku v originalu že bylo chybně vzato do druhého). Avšak, jak slovo psáno je, můžeme v něm viděti jen staroněmecké criuz (kříž) nebo vliv tohoto slova. Braune Ahd. Gramm. § 49 pozn. 1: »Für iu tritt die Schreibung *u* auf, die als *û* zu fassen ist. Häufiger wird *û* für iu erst nach dem 10. Jhd., nachdem iu monophthong geworden ist.« Z jedné památky tam uvádí též: crûce. Dále praví: »Es ist dieses *û* ein Versuch den Monophthong *û* zu bezeichnen, und zwar mit demselben Zeichen *û*, welches auch für den Umlaut noch meist geschrieben wurde« (srovn. v naší památce: quzŕite 84 = myslite, o čemž bude ještě uvažováno). Možno je, že v tomto tvaru vězí slovinské slovo križ, neboť *ž* se píše v naší památce dvakrát *z*: zelezneh 53, zefztoco 97. Vliv německého slova jevil by se tedy jen v samohlásce či jen v grafice. Avšak jak sem přichází slovo kříž? Očekáváme zde slovo Krist, jež jednou ve třetí památce vyskytuje se ve formě: Criste III 67. Myslím tedy, že písař špatně pochopil skratku hlaholského originalu *kr̃*. Jako Němec pletl si *k* a *ch* v násloví (psal dvakrát *ch* místo *k*, jak uvidíme, v násloví) a proto mysli-
l zde na skratku *kr̃*, jak se vyskytuje v hlaholských textech.

Co se týče našeho místa, třeba ještě vyložit čechismus (slovacismus) t o n m. t e n O třeba vyložit dle Weinholda (Bair. Gr. § 24): »Als unbestimmter Laut der Spross-silben erscheint o nicht so häufig wie e und i, indessen setzen es die alten Schreiber zuweilen, wobei öfter auf u zurückzugehen ist.« Mezi příklady uvádí: ekol, werolt, aronti, mammonti, Erlongeshoven atd. Tvarem t e n opakuje se zde ještě jednou podmět po delší appositioni. Za pozůstatky bylo asi v předloze postavilo, čemuž přepisovač dobře nerozuměl a proto psal spojku i za slovem, nevěda, že je to bezpochyby transgressiv, který se sem dobře hodí.

Jen tím, že přepisovač nucen byl čísti vždy napřed více slov v neobvyklém mu písmě, aby pochopil jich smysl, a že neměl je před sebou v písmě, kterým psal, vysvětluje se nám, že podlehl v II pam. tak vlivu své mateřštiny. Možno dále i tím vysvětliti, že v druhé památce nemáme žádné interpunkce, že se slova děl mnohem nedbaleji proti III pam. (viz doleji). Proto je zde dále mnoho zkomolenin: neimoki 13, bzzredu 13, ugongenige 23, choife Ih 23—24, ibbgeni 67 a slova se vynechávají: bofiu (blagodět) uzliubife 34. Pokusil-li se několikrát psáti n německým způsobem, nenásleduje ještě z toho, že by bylo bývalo tenkrát v slovinčině y. Mohla to být jakási tradice z církevní slovanštiny; píseň obyčejně jen i, jak to máme i v I i v III pam. Beufi v I mluví, jak uvidíme, pro to, že se vyslovovalo již bivši. Dle všeho zaniklo již záhy y v slovinčině. Dle slova »Bistrica« ku př. v listinách X—XII v. mohlo by se arcí souditi, že se tenkrát ještě y rozeznávalo od i (Oblak, Starejší teksti str. 18). Píseň se Vustrice 1120, 1170, Viustriza 1130, Fiustriz 1135, Fiustriza 1060, ale mohla zde rozhodovati německá výslovnost zakládající se na starší slovinské, mohla to být vůbec starší tradice. Že i v chorvatštině záhy přechází y v i, vidíme i v Glag. Cloz. (viz mé vydání str. 5) a jinde. Viz i Jagićovy vývody v Archivu IV str. 406.

Avšak písař druhé památky nepřepisoval pouze hlaholský text, on jej trochu měnil a tím se stalo, že jej ku př. hned na začátku trochu zkomolil (viz str. 26). Nepočínal si vůbec důsledně. Tím se stalo, že tu a tam zachoval starší tvary, tu a tam zase měnil více ve smyslu slovinčiny. V tomto posledním směru pokročil v jistých případech ještě dále, nežli ti, kteří před ním zpracovali I a III památku v slovinském smyslu. Jen v II pam. vyskytuje se dvakrát tere (teže) 32 a 110, dále zde máme zlodgem 74 (srovn. zlódej, gen. zlódba atd. diabolus Rad 45, str. 84; v I je ještě zlodeiu a zlodeiem 28 a v III zlodeiu 2 (zlo-deine 71), potom storit 105 vedle sturil 81 a stvorife 106, v I je ale ztuoril 12 a v III z(tuori 10, ztuoril 23, 30, 38. Stati II 72 a 87, ale ztoial (m. ztal) III 56; jen v I máme též již: doztalo I 16. Vidíme tedy, že jsou v III památce, jež byla psána týž písařem jako II, na mnoze starší tvary nežli v této, ačkoliv byla III teprv po II napsána. To lze vysvětliti jenom různou povahou předloh, jichž text se mohl buď při záměně písma též jinačit, neb zůstal nezměněn při totožnosti písma.

Dle toho není jisté, pocházejí-li tvary uvignan II 9, modlim II 36, modliti II 59 a vzedli II 62 od posledního přepisovače aneb byly-li již v předloze. Zvláště při posledním slově myslil bych, že bylo již tak v předloze (srovn. v Pražských zlomcích: i vř raj vřsedli sjě II, B, 12), protože slovo to, jak se zdá, bylo specificky církevně-slov. a nemohl se v něm tak snadno jeviti vliv živé mluvy. Jinak ovšem na slov.-českém území. Poukazuje-li se k tomu, že v korutanském nářečí máme ještě dnes: šidlo, kridlo, motovidlo (Kopitar, Glag. Cloz. XLI), nedokazuje nám v našem případě ničeho. Dle toho bychom očekávali i v I cridlatcem 4 a ne crilatcem.

Na základě několika uvedených zvláštností, jimiž v II památce slovinčina vychází tak rázně na jevo, předpokládám též, že II památka (a tedy i III a bezpochyby i I) byla napsána někde hluboko na slovinském území a ne snad někde na okraji, kde by se byly jevily i vlivy jiného nářečí (jak bychom to ku př. dle u a o místo a očekávali mohli). Přihlížíme-li ke staženým tvarům m o m. mojo atd. a uvážíme-li, že i dnes v Ziljském nářečí korutanském máme m o atd. (viz Oblak, Archiv f. sl. Phil. XV str. 156), jsme ovšem nuceni pomýšleti hlavně na Ko-

rutansko, zvláště když na základě II památky nevychází ani na jevo, že by již v její předloze byly bývaly takové tvary. U chrvatských Slovinců (neb jakkoliv je jmenovati chceme) máme též ma za moja, avšak mu za moju, a mimo to svomu ne svemu, což máme ve Fris. památkách (vedle mo v akk. j. č. r. ž.). Viz Miklosich Vgl. Gramm. III² str. 149—150 a I² str. 331—332. Máme-li ve Fris. pam. vuecŋe I 34, můžeme ovšem připomenouti, že se i nyní říká v Korutansku: to dobre (Mikl. I² str. 331). Mohlo-li by se též na základě dialektického materialu pomýšleti třeba na horní Krajinu, není mi známo. Krajina by se mi pro jisté příčiny, jež hned uvedu, více zamlouvala, ne snad jen proto že v dolní krajinštině ku př. byla zpovědní formule v XV v. napsána.

Kdyby někdo chtěl připustit, že mohly Frisinské památky pro vyskytující se v nich bohemismy a pro *u* a *o* za *ą* vzniknouti někde v slovinském nářečí, které se stýkalo s českoslováckým, musil by se uchýlit do západních krajin Uherska poblíž Blatného jezera, neboť v 11. stol., kdy naše památky psány byly, tvořili již Maďaři klín mezi Slováky a Slovinci, tak že na jinou krajinu nelze myslit. Byli by tedy dříve musili Slovinci bydlet též na pravém břehu Dunaje a hluboko zasáhat v západním Uhersku až někde k Blatnému jezeru, anebo celé slovinské nářečí od pravého břehu Dunaje až k Blatnému jezeru musilo by tehdy být promíšeno českými živly. Obojí se mi zdá pravdě nepodobným. Mimo to nevidíme v uherskoslovinském nářečí ani dost málo tohoto mocného vlivu.

Vidíme-li ve Frisinských památkách hlaholské předlohy, musíme zde hned jednu námitku Škrabcovu odbýti. On totiž myslí, že při grafice *j*+*e* nejeví se vliv hlaholštiny, která měla jen *e*, nýbrž že se zde vynechává *j* tam, kde následuje *že*, tedy efe (často ve všech třech). egoŋe II 68, emuŋe I 16, elicoŋe III 48, potom v este II 41 a edin III 8 a vedle toho i acofe dvakrát I 26, kdežto jinde se píše buď *ie* neb *g*: iega I 20, gemu II 96, geŋt 5krát; že se tedy vynechává *j* jako v církevní slovinštině před každým *e*, nýbrž ve smyslu slovinském. Proč by byli však původcové našich památek nesměli tam psáti *j*, kde je slyšeli, když měli pro ně literu z němčiny hlavně známou? Ostatně je zde i iefe I 32 (ačkoliv tedy následuje -*že*).

Ve Fris. památkách máme některé známky, které nám snad ukázati mohou, jakou cestou se dostaly prvotní texty k Slovincům na západ. Dle nich zdá se, že nešly totiž přímo z Panonie neb spíše z krajin někdejší velkomoravské říše, kde asi vznikly, nýbrž že se dostaly k Slovincům skrze chrvatské glagolity. Jeví se v nich sledy srbsko-chrvatského jazyka. Sem náleží především *č* místo *ž*, čehož příklady budou uvedeny doleji. Že se zde činí rozdíl mezi *č* a *č*, vychází již z toho na jevo, že se píše za *č* obyčejně *f* (potom *z*, *c*, viz doleji), nikdy však *k*, za *č* však pravidelně *k* (jednou *c* a jednou *ck*), nikdy však *f* neb *z*. Toto *k* za *č* připomíná nám starý srbsko-chrvatský pravopis (viz str. 7) a tato shoda pravopisná byla by zde zajisté nápadná i kdybychom připustili, že bylo vůbec v slovinčině v těchto případech původně *č*, které teprv později více změklo v *č* (podobně jako můžeme předpokládati i v češtině původně *č* téhož původu, které zase v *c* ztvrdlo, jen při skupině *sc* přešlo též v *č*, tedy ku př. v strč. puščen, nyní pušten, ale placen atd). V slovinčině máme sice tu a tam *k* m. *tj* a proto myslil Miklosich, že je v našich případech *k*=*k*: »In allen diesen Worten ist *k* wie *k*, nicht wie *č* zu lesen, das vom Schreiber nicht durch *k* wäre wiedergegeben worden. Durch diese Eigenthümlichkeit wird die Heimat des Denkmahls nach dem Westen des nsl. Sprachgebietes versetzt« (Vgl. Gramm. I² str. 341). Proti tomu však mluví grafika, jak doleji uvidíme. Dále slovo vuenŋih I 23, kteréž třeba čísti: venčih. *č* si zde spíše vysvětlíme z *čš* (větších) neb z *čš*, než z *kš*; toto by bylo zůstalo, jak se i nyní vekši tu a tam vyskytuje. Ostatně je možno, že v ojedinělých případech, jako lepocam III 4, chocu III 48 *c* třeba čísti jako *č*, tak že by se prozrazovala zde vlastní mluva přepisovačova, neboť i *č* zde psáno několikrát tak: cifo III 22, zniciftve III 39 srovn. i vucera I 18. Sem třeba též asi vřaditi ecce II 1, 42

Za církevně-slov. $\bar{a}$ vyskytuje se zde u vedle slovinského o a vedle ojedinělých příkladů se zachovanou nosovkou un (dvakrát: *funt* II 19, *vuerun* II 105) ve smyslu chrvatském s u a on (též dvakrát: *poronfo* I 29, *mogoncka* II 48) s o ve smyslu slovinském. Toto u vedle o není ve všech třech památkách stejně rozděleno. V I máme 15 příkladů s u (*mufenicom* 5, *choku* 7, *vueruiu* 8, *moiv* 11, *pomngu* 13 (dvakrát), *vuolu* 14 (dvakrát), *tuoriv* 22, 24, *moku* 27, *dufu* 30, *voliu* 30, *vueru* 31, *vueliu* 32) a 8 s o (*zodni* 9, 31, *moku* 27, *poronfo* 29, *mo* 30 dvakrát, 31, *tuo* 38); v II čteme 22 příklady s u (*zavuiztiu* 8, *nepriiazninu* 8, *bofiu* 34, *natrovuechu* 45, *naboiachu* 46, *obuiachu* 47, *odeachu* 47, *zigreachu* 50, *uvedechu* 52, *bozcekachu* 55, *uteffachu* 56, *nu* 6, 85, *iufe* 88, *tepechu* 98, *pecfachv* 100, *tnachu* 101, *vuefachu* 102, *raztrgachu* 103, *nafu* 104, *praudnu* 104, 105, *izbouuediu* 106) a 12 příkladů s o (*neprigemlioki* 3, *imoki* 6, *boido* 12, *prestopam* 24, *bozkekacho* 49, *vvořich* 54, *zopirnicom* 73, *bodi* 81, *zio* 87, *prio* 87, *řradacho* 98, *bodete* 112). V prvních dvou památkách zdá se tedy poměr tento stejný, avšak přihlížíme-li k tomu, že se v II hlavně ve tvarech písati snad již tehda neobvyklých — v imperfektu — u vyskytuje (o je v těchto tvarech jen dvakrát), musíme uznati, že se blíží tato památka i co do u a o za q k třetí.

V III vyskytuje se totiž u 9krát (*vueruiu* 4, *nudmi* 31, což ovšem ani sem nepatří, neboť byly již původní tvary s u ; *caiu* ze 46, *chocu* 48, *tuouiu* 51, *zudinem* 54, *porufo* 61, *moiu* *dufu* 66) o však již 11krát (*zaglagolo* 1, *uzemogoki* 5, *-mogokemu* 25, *zemlo* 11; *izco* 11, *mořenic* 16, *cifto* 22, *protiuuo* 38, *bodo* 42, *zodit* 57, *porufo* 61). Památka tato jest tedy jakož i II psána více ve smyslu slovinského jazyka v tomto ohledu.

Kdybychom chtěli připustit, že bylo nějaké slovinské nářečí, v němž se tak mluvilo, očekávali bychom, že v určitých případech (ku př. na konci slov, v dlouhých slabikách atd.) vyslovovaly se střídnice za $\bar{a}$ buď jakožto u neb o a v jistých, určitých případech že se zachovaly i nosovky. Avšak zde nevidíme žádných pravidel, tak že v tom nemůžeme viděti sledů živé mluvy.

Dle opravy ve slově *prestopam* II 24 (viz na str. 29) seznali jsme, že pisatel druhé památky (a tedy i třetí) vyslovoval o za q , což bychom již i dle toho očekávali, jak v našich památkách se píší střídnice, za $\bar{a}$. Máme-li zde u , o , on , un v takovém nepořádku, nemůže nikdo tvrditi, že je to vliv mluvy pisatelovy; dle této mělo zde býti spíše všude o . Nosovky udržovaly se v církevní slovanštině delší dobu uměle (tradicí). Tak vidíme v Glag. Cloz. — u Chrvatů to psané památce — že jsou zde ještě pravidelně nosovky q a g , ale několikrát pronikla zde přece domácí výslovnost u (viz mé vydání str. 5). Tak byly asi i originaly, které se dostaly prostřednictvím chrvatských hlaholitů k Slovincům. Bylo tam aneb čtlo se dle nich q ale i u , g a bezpochyby i e a náš pisatel přidal ještě ze svého o (mimo to mnohé nové e) a umělou kombinací neb nedokonalostí pravopisnou un a on . Byly-li skutečně v jeho nářečí ještě některé zbytky nosovek, těžko dokazovati.

Především s Krajinou mohli Chrvaté snadno vejíti ve spojení. Němečtí duchovní mohli si vypůjčiti od chrvatských hlaholitů zpovědní formule, neboť viděli, že se shodují s německými, z kterých kdysi povstaly, vždyť jim dostatečně mohli rozuměti, jakož i tomuto duchovenstvu svěřený lid, pro nějž jich potřebovali. Jiných textů, jako evangelia a obřadních knih, v sloy. překladě nepotřebovali tehdy ještě, proto se nám asi nic podobného nezachovalo. Spojení to s chrvatskými hlaholity nemohlo býti tak závadné, poněvadž tito náleželi k římské církvi a k tomu třeba zde hlavně přihlížeti. Kolem r. 1000 a později byli asi Slovincům jen Chrvaté na blízku, od nichž mohli si vypůjčiti církevně-slov. texty.

Neslovinský a spíše srbskochrvatský vliv jeví se ve slově *pozledge* II 93 (= poslední, církevně-slov. *позлѣдѣ*), kteréhož si Miklosich nedovedl vysvětliti (Vgl. Gramm. I² str. 342: „pozledge ist mir dunkel“), neboť za *dj* máme ve Fris. památkách jen *j*. Zde třeba vytknouti, že aspoň v kajkavsko-chrvatském nářečí máme též *gj* (Jagić, Archiv IV str. 486), což před-

pokládá *dj*, a i jinde (Mikl. Vgl. Gramm. I² str. 411), což ovšem nemusí být jen serbismus. Na základě slovinského jazyka nemohlo posleďte vzniknouti.

Ve svých přednáškách rozeznával Jagić dříve též tuto trojí povahu jazykovou památek našich, totiž vliv církevní slovanštiny, korutanského domácího jazyka a jazyka chrvatských hláholitů. Zvláštnost tuto bylo by snad snáze vysvětliti, kdybychom předpokládali nějaké slovinské nářečí, které spíše přiléhalo ještě k srbsko-chrvatskému jazyku majíc s ním společně některé zvláštnosti. To by nás vedlo zase někde do západních krajín Uherska, kde již jsme se jednou octlí a odkud nám bylo bezděky se zase uchýliti více do západních krajín slovinských, buď do Korutanska neb do Krajiny.

Jiná je ovšem otázka, kde vznikly prvotní překlady, které přešly asi k Chrvatům a od nich teprv k Slovincům. Na str. 18 jsme vytkli některé bohemismy (slovacismy), které se v nich ještě zachovaly. Tím jest nám zároveň naznačeno, kde jich původu máme hledati, totiž v oblastech někdejší říše velkomoravské.

Mohlo by se sice zdáti poněkud podivné, jak se ještě mohly zachovat bohemismy v památkách, které přešly prostřednictvím Chrvatů k Slovincům. Avšak nesmíme zapomínati, jak houževnatě se vůbec bohemismy (moravismy) udržovaly v církevně-slovanských památkách na jihu přepisovaných. Zachovaly se mnohdy v několikátém již přepisu. Tak máme v Mar. *кнѣзь*, v čemž zcela patrně vidíme vliv moravsko-slovácký, ač přepisovač hleděl ještě chybu, pokud to šlo, opravit. Srovn. Jagić Cod. Mar. str. 438. V Žalt. sin. nalezáme *некѣзства* 24.7; *осиѣше* (vl. *оскаше*) 29.1, *црѣковъ* 78.1.

Možno-li tvary *роуѣство* v Glag. Cloz. ř. 877 atd. *вѣнесе* II ř. 137 též připsati tomuto vlivu, s určitostí nelze ještě říci, neboť jeho original nepovstal v moravsko-pannských krajínách (viz mé vydání str. 12—13).

Mohly se tedy i v našich památkách dotčené slovacismy udržeti.

Původně byl tedy text našich památek psán asi hlaholsky (sotva cyrillsky). Tomu nasvědčuje i způsob, jak jsou zde polohlásky zastoupeny. Tyto se totiž někdy nahrazují, jindy se zase úplně vynechávají a sice v témž slově; bez pochyby děje se toto vlivem mluvy přepisovačův. Ku př. *зудинем* III 54 a *зодни* I 9, 31; *уизем* I 4 a *узем* I 5, 6, III 2, 3, *взем* I 24; srovn. dále i *мирзене* II 26, *боzzledine* II 92. I Oblak o těchto příkladech (*зудинем* — *зодни*, *боzzledine*) připouští, že povstaly vlivem církevně-slov. předlohy: „die beiden übrigen Beispiele sind wahrscheinlich auf Rechnung der kirchen-slav. Vorlage zu setzen (vgl. *зсѣпазѣниге* II 39)“ v Archivu XV str. 163. S posledně uvedeným příkladem třeba srovnati: *земирт* II 14 (což nám připomíná *сѣмирѣть* ano i *сѣмирѣть* nejstarších hlah. památek chrvatských), dále *зимизла* III 49 (na základě *сѣмизла*), *зе* nebeze I 27, *зегреѣл* II 1 a *зигреаху* II 50.

Zajímavé je, jak se zde slovo *сѣмнѣство* píše; I 16 čteme v *зинѣтѣ* (v *синѣ(s)тѣ*), zde bylo tedy *ѣ* nahrazeno, *ѣ* za to prostě vynecháno. V III 34 máme ale: u *зницѣтѣ* (v *сницѣтѣ*), zde bylo naopak *ѣ* vynecháno a *ѣ* nahrazeno. Jednou bylo *ѣ* nahrazeno též u předložky *къ*: *ки* bogu III 31 proti c tomu *дини* II 83. Tak by byl zajisté žádný slovinský písař nepsal, který by byl neměl před sebou příklady církevně-slovanského písemnictví. Nahrazuje-li se dále polohláska někdy samohláskou *е*, někdy zase v témž slově samohláskou *і*, ku př.: *вѣзѣ* I 3 a *вуиз* I 27; *зелом* I 5 a *зил* III 15; *ден* I 9, 12, 32 a *динизего* III 41 a *дине* (lok.) III 54, gen. sg. III 39, 41, *дини* (dat. sg.) II 83 (ač v těchto příkladech těžko předpokládati, že by se byla polohláska zde zachovala, *дѣнѣс* bylo pod vlivem nom., nedokazuje tedy ničeho), *іезем* I 12, 18, 23, *іезем* III 30, 38 a *gezim* II 88 a též v I. os. mn. č. *gezim* II 32 vedle *gezm* II 66 (zde pro nedostatek místa), ukazuje nám to ovšem, že v těchto případech byla snad hlásky, které pisatelé našich památek nemohli snad písemně naznačiti (srovn. Oblak l. c. str. 162). Volilo se zde *е* a *і* dle německé grafiky, kdež se *е* a *і* v jistých případech též střídalo (Braune, Ahd. Gramm. § 64—65). Někdy se zdá, že samohlásky

následující slabiky rozhodovala: nezegrefil II 2, zimiſla III 49, mirzene II 26, timnizach II 52, zopirnicom II 73, v ziniſtue I 16 a znicifſtve III 34 atd. Podobné zjevy můžeme pozorovati i v staré němčině při tak zvaných slabých neb pohyblivých samohláskách, ku př. biviluhu, bifilih, befēlahanne, bifalah, bifuluhun atd. (Braune Ahd. Gramm. § 69 a).

Dalekosáhlých závěrků nesmíme činit z grafiky Frisinských památek, co se týče někdejší polohlásky slovinské, když v nich vidíme vliv církevní slovanštiny.

Zcela zřejmě vidíme též vliv církevně-slovanského písma v několika případech u tak zvaného *r* sonans. Píše se zde totiž creztu I 3 = **крѣстоу** = kristu (nyní); creztu I 20 = ***крѣстоу** = **крѣштению** = křtu; criſken I 13 = **крѣштѣнъ**; zridze III 64; priuuae II 30. Zde se tedy psala samohláska po *r* tak jako se to dělo s polohláskou v církevní slovanštině. Oblak uvádí jména z lat. listin (Starejší slov. teksti, str. 20) z Zahnovy sbírky (Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark): Treztoniz 1200, Tſirnowe 1209, Verbach 1208, Ternperg 1190, Ostirwiz 1155, 1192, Osterwitz 1130, 1236, Osterbize 1142 a z druhé sbírky (Fr. Schumi, Urkundenbuch des Herzogtums Krain): Stermo 1102, Osterwiz 1209, 1249, 1254, Sterminiz 1264, Tyrneulach 1239, Tirnovlach 1248, Tirnowich 1258, Zernomel 1263, Schirnomel 1228. Jak vidíme, je zde jen jeden příklad (Treztoniz) se samohláskou po *r*. V kajkavských listinách je též obyčejně *er*: Berglez 1213, Cernez 1201, Cernoglau 1201, Chernech 1211, 1244, Strazni werch 1280, Cherna, Chernech, Chernomel, Ternava, Terztennicha, Verpouchi 1354 a jen zase Treztenic 1209, Tristenec 1201. I v němčině vyvinula se podružná samohláska před *l*, *r*, *n*, *m* a sice *a*, jež potom podlehló různým změnám (Braune, Ahd. Gr. § 65).

Několikrát máme však ve Fris. pam. samohlásku před *r*: zemirt II 14, mirzcih II 18, mirzene II 26, vuirchnemo II 60, zopirnicom II 73. Jsou to tedy vesměs příklady z druhé památky, jejížto písař, jak jsme viděli, počínal si samostatněji, řídě se dle církevně-slov. originalu jen jak seznal obsah celých vět a odstavců a měně v něm značně. Co se týče slova: u circuvah II 35, máme i v lat. listinách podobně: Zirkniz 1242 (Zahn, třikrát), Zirkenitz 1219, Circheniza (Schumi, 1040), Cyrcheniz 1184, Cirkeniz 1209, 1249, 1254, Cirkiniz 1265 atd. v kajkavských listinách též: Cirkueniz, Cirkuenicha, Cirkuenische. Ale i v Kijevských listech a v Žalt. sin. s *i* před *r*.

Bez samohlásky máme příklady mrzna II 50, raztrgachu II 103, mrtuim III 58 a jednou při *l*: flzna II 5. Jsou to tedy zase druhá a třetí památka (a sice hlavně druhá), jež od téhož písaře pocházejí. V druhé máme též *u* před *l*: pulti II 22 (**пѹлти**).

Grafika a pravopis. V předešlém vytkli jsme několikrát vliv staré němčiny na jazyk našich památek. Vliv tento jeví se i, jak již můžeme z předešlého soudit, v jejich grafice a pravopisu a to v míře rozsáhlé. Než však se s ním blíže seznámíme chceme, třeba dříve upozorniti na jednu grafickou zvláštnost: týká se naznačení přízvuku, jež spatřujeme v památce první častěji, řidčeji v druhé, v třetí pak nemáme žádných podobných sledů. Je známo, že se v památkách z 11. století (a i dříve) označovalo *i* ve spojení s druhým *i* neb *u* čárkou, aby se mohly litery takto rozeznáti, tedy: íí, íú, úí (v prvním případě se označovaly tedy obě litery). Již ve XII. stol. nalézáme čárku i tam na *i*, kde se samo vyskytuje. Dále se vyskytují čárky na zdvojených literách, avšak teprv později, ku př. ááron v rkp. z r. 1176, éé za eae, ano i cc z XIII. stol, úú z r. 1207. V starofranc. textech jsou prý tyto čárky již v dřívější době, ano i na jednotlivých písmenech, hlavně na *e* (v. W. Wattenbach, Anleitung zur lat. Palaeographie, 4. vyd. 1886, str. 52). Takové případy máme i v našich památkách. Tak třeba si vysvětliti íim II ř. 112 (snímek 6 ř. 10, zde je tedy čárka na prvním *i*). Nejinak se to má asi s čárkami na *i* v první památce, které se zde často píše jakožto velké počáteční písmeno, tedy ku př. Í zuetemu creztu. Í zuetei marii I ř. 3; í protiui I 19, dále: í minſih I 23; í moi I 31 (sn. 2, ř. 7).

Můžeme tedy uvedené udání Wattenbachovo opravit v ten smysl, že se jednotlivé *i* označuje čárkou již v dřívější době (tedy okolo r. 1000) než ve XII. stol., neboť čárky tyto ne-

můžeme asi vykládat jakožto znaménka přízvučná. Spíše se může připustiti, že chtěl zde písař naznačiti, aby se *i* nečtlo jako *j* (na začátku nepsal totiž nikdy *g* za *j*, jak uvidíme, v I památce), což nám připomíná Notkerův system (Braune Ahd. Gramm. § 115 pozn. 1).

Avšak máme zde i čárky na jiných hláskách, jichž nelze vykládati uvedeným způsobem, tak že v nich musíme spatřovati první a nedokonalé začátky označení přízvuku. Pro výklad ten mluví ta okolnost, že se objevují důsledně na určitých slabikách. Nemůžeme ovšem očekávati, aby v tak staré památce přízvuk byl již důsledně označen a aby se vždy samohláska a ne snad jiná litera v slabice označovala; musíme uvážit, že jsou to právě, jak již podotčeno, první počátky. Avšak pro nás jsou nicméně velké důležitosti, neboť se zdá, že pocházejí již od původního písaře a že čárky, o něž jde, nebyly teprv později vepsány, ač zde o slabice ni nad řádkem ve slově zodni (ř. 9) se s jistotou může tvrdit, že byla teprv později nadepsána. Písmo je jiné a nad *i* je již puntík (Wattenbach našel puntíky na *i* teprv v rkp. z r. 1327 l. c. str. 52). Při otázce o původu našich památek bude třeba též přihlížeti k přízvuku.

Přízvuk jakož i délka naznačovaly se i v staroněmeckých památkách, avšak nedůsledně. V jakousi soustavu uvedl to Notker (ke konci 10. a na začátku 11. věku), který naznačoval dlouhé, přízvuché samohlásky cirkumflexem a krátké, přízvuché akutem. Sledy toho vidíme nejlépe ještě u Willirama (Braune, Ahd. Gramm. § 8, snímek Willirama viz Koenneke, Bilderatlas 2. vyd.). V naší památce se asi také nerozeznává důsledně mezi kvantitou a přízvukem a můžeme předpokládati, že v některých případech je zde jen délka naznačena.

Tak se v první památce vyskytuje slovo život třikrát s přízvukem na druhé slabice: I 9, 31 (sn. 2, 7) a 34 (sn. 2, 10). Ve dvou prvních případech je sice čárka nad *i*, ale jak již podotčeno, písaři šlo, jak se zdá, jen o to, aby se vůbec jen slabika přízvuchá označila. Zajímavé je, že i ještě nyní máme v slovinštině život, života s přízvukem na druhé slabice (dále životu, na životi, iz života, v uhersko-slov. nářečí a v chrv. však gen. života vitae, Valjavec, Rad, 45 str. 119).

Dále národ jednou s přízvukem na první slabice: I 28 (sn. 2, ř. 4). V slovinčině i ještě nyní: národ, gen. naróda (Rad 48, str. 155) a v uhersko-slov. nářečí: národ, naróda (Rad 48, str. 156).

věčer: vuécera I 18 (u Kopitara nesprávně: vúecera), nyní ovšem večer, večéra, od večéra atd., ale: »čuje se večer n. pr. vtōri večer Dinstag abends, nocōj večer heut abends... a i večer osobito iza predloga na večer pod večer« (Valjavec, Rad 45, str. 99). V slově tom je čárka na *e*; nesnadno je však připustit označení přízvuku, kde je čárka na *u* neb *v*, jako ve slově: vúezelie I 34 (sn. 2, ř. 10). V slovinčině máme nyní: veselje i veseljē (Rad 56, str. 4, a 57, str. 51). Tak se to má asi též se slovy: vúolu ili nevúolu I 14 (u Kop. vúolu). Nyní: vólja (Rad 43, str. 25) a nevólja Unwille, aerumna nevóljum (tamtéž, str. 26), vedle toho: od névolje, névoljah (tamtéž).

Není však asi náhodou, že ve slově dušú I 30 (sn. 2, ř. 6) je čárka na druhém *u*. Dnes ovšem dúša, akk. dúšo (Rad 43, str. 25 a 44, str. 36), vedle toho ale akk. též dušō (Schön. 390: kir je stvaril zemlō, nebū — člověku dal dušō. Rad 44, str. 64) a sice v krajinském nářečí. V uhersko-slov. nářečí: dűša, lok. pl. dűšaj, akk. sg. zde Valjavec neuvádí.

Nápadné je dále, že je v slově: devuám I 6 čárka na *a*, nyní je déva, ale v krajinském nářečí mají slova jako gōra (Pleteršnik: góra) v dat. pl. též gorām, gorām (Rad 44, str. 38—39), nōga — dat. nogām, nogām (str. 40), sōlza — solzām, solzām (44) a v uhersko-slov. nářečí: gōra — gorām (str. 49), nōga — nogām (str. 51), ròka — rokām (str. 54), dále i křčma — krčmām (str. 68).

Z adjektiv zde máme: miloztiuví I 2 (na snímku lze zde jen málo čárku pozorovat, zcela zřetelně však na negativním snímku, jenž je majetkem České akademie) a miloztiví I 21 (Kopitar má v obou případech nesprávně čárku na *v*). Je zde tedy vždy čárka na po-

slední slabice. Dnes ovšem milostlív, krajinsky: -ív, -ívi (Rad 119, str. 161) a uhersko-slov. též (str. 216—217). Nejisté příklady jsou: zúeta I 18 proti dat. pl. zvětím I 24 (krajinsky: svět, sveti (Rad 119, str. 174) a v horní krajínštině: mlád, dat. mládím a mladím (str. 170); vúelica (I 21) dnes: vèlik, velíka (Pleteršnik v určitém tvaru též vèlika); vuénfi h I 23 (zde je čárka na *e*, Kop. chybně vúenfi h); vúecfne I 34 (sn. 2, ř. 10), vúecfni (tamtéž). Zdá se, že i ve slově redka v prvním řádku je čárka nad *e*.

Z tvarů zájmenných zde máme: Tí I 20, krajinsky: tí (Rad 121, str. 152) uhersko-slov. též (str. 165); dat. te be I, 23 s čárkou nad *t* (Kop. zé tebe): na oń zuet I 8; akk. mó I 30 (sn. 2, 6) dvakrát (na téže řádce moia bez přízvuku), tvó I 32 (sn. 2, 8) a tvóimi I 32 (sn. 2, ř. 8); nom. tuá I 26 (sn. 2, ř. 2). Srovn. i vuíz I 27 (sn. 2, ř. 3, u Kop. chybně: vúiz), jinde vžem I 24.

Ze slovesných tvarů: tuoriív I 22 a 24, což je nápadné a souhlasí zajisté s dnešním tvorím (Pleteršnik), dále krajinsky storím (Rad 93, str. 177): chokú biti I 7 (u Kop. chybí čárka ta), dnes ovšem hotéti, hócem, vedle toho ale: čem, hčem, což předpokládá též přízvuk na poslední slabice (choců). Srovn. rusky хорѣ.

vueruiú I 8, dnes vérjem, krajinsky věrujem (Rad 102, str. 102). Ve tvaru ie I 9 je již čárka nad *f* následujícího slova (fiuuoť, u Kopitara je na *e*); vžovuef I 32 (sn. 2, ř. 8).

Dále: vúde ili ne vuéde I 14 (u Kop. chybně vúde ili ne vúde), zpé ili nezpé I 17 (dnes vedóč, vedé).

Nápadné je otél, neboť zní i dnes tvar ten tak; dále vžel I 25 (sn. 2, ř. 1); 2 os. j. č. praes.: vuez I 20 (u Kop. chybně vuez).

Konečně ákofe I 26 (sn. 2, ř. 2) a vfe I 27 (sn. 2, ř. 3) s čárkou nad *f* (Kopitar chybně vfe).

Že u písaře naší památky čárky ty nebyly jenom k tomu, aby *i* lišily od *u* a pod., shledáváme z latinského přípisku tří řádek, který pochází od téhož písaře. Nemáme v něm žádné čárky, ač se zde jednou *i* po *u* vyskytuje (tuis sn. 2, ř. 12). V připsaných jmenech od jiné ruky pocházejících na téže stránce máme jen jednou na *o* ve slově Hamidio čárku kolmou (je to vlastně *i*) v ř. 18 a nad *f* ve slově Liutgíf ř. 19 (jež zní trochu slovansky).

Podotknouti ještě můžeme, že čárky v první památce jsou dvojího druhu: jednoduché, neb se podobají háčku, avšak nelze dokázati, že by měly i různou platnost (viz na snímku).

V druhé památce máme čárku ve slovech: neprigemlióki II 3—4. Kopitar myslel, že je zde naznačeno tím *ó*, které přechází v korutanském nářečí v *ú*, jako v zájmeně oń zuet I 8, nyní ún svet (Glag. Cloz. XLIII). V slovinštině má i nyní slabika -óč- v těchto tvarech přízvuk. I v krajínštině vždy -óč-: cvetóč, cvetóča, cvetóče atd., cvetóči *ó* árθωv, cvetóča (Rad 110, str. 1); tak i v uhersko-slov. nářečí (str. 2—3, -óč- zde zní -ouč-, v kajkavštině -uč-: mogúča str. 5 a -óč-: jemlócëga str. 7). Jest důležité, že i v druhé pam. vyskytují se, třeba pořádku, tyto čárky. Písař 2. pam., který byl úplně pod vlivem německé grafiky, užil zde čárek zajisté i v tom smyslu, jak se jich užívalo v staroněmeckých rukopisech.

úgotouleno II 64 (sn. 4, sl. 2, ř. 13); nicacofé II 70 (sn. 5, sl. 1, ř. 2). O fim II 112 (sn. 6, ř. 9) jsme se již dříve zmínili. Až na neprigemlióki zdá se, že čárka ta zde ani nenaznačuje přízvuku, což se zřejmě jeví v posledním příkladě. Srovn. i nuúvueki II 6. Za to zde však máme nové znaménko pro tento a sice nad *i* ve slově: Tigefe II 41 (sn. 4, sl. 1, ř. 7, v krajinském a uhersko-slov. nářečí máme v nom. mn. č. m. r. tí. Rad 121, str. 158 a 167). Toto znaménko se opakuje ještě jednou ve třetí památce, která byla touž rukou psána, nad *e* ve slově bde III 32 (sn. 7, sl. 2, ř. 15). Zde nemůže míti znaménko to jiného významu, neboť zde není žádná litera vynechána, která by se byla takto naznačila. Mimo to jsme viděli, že i v první památce byly podobné tvary zpé ili nezpé naznačeny čárkami. A skutečně uvádí Wattenbach ve jmenovaném spise (str. 96) jak čárku tak i našemu

úplně podobné znaménko k označení přízvuku: »Accente zur Anleitung des Lesers finden sich schon im IX., vorzüglich in Büchern, welche zum Vorlesen bestimmt waren (naše první památka se nahlas předčítávala jakož i bezpochyby druhá a třetí!) wie Legendarien, und Namentlich wurden auch die Praepositionen *á* und *é*, gewöhnlich mit dem folgenden Wort zusammengeschrieben, zur Unterscheidung so bezeichnet.« Slovo »Tigefe« je v našem případě syntakticky důležité a proto je zde snad spíše větný přízvuk naznačen. Zde chci jen ještě připomenouti, že máme v Kijevských listech vedle různých znamének nad literami, jež dílem napodobují řecký přídech, dílem, jak se zdá, jen grafické povahy jsou (kroužek nad druhou částí *u*), též čárky, které se opakují na téže slabice, ku př. podáz I b 5; II 12; V b 18; otdáz IV b 10, dáz VII 16; prósím II b 19; III 10 atd. A jsou i v jiných památkách a třeba je jim věnovati náležitou pozornost.

Na některé důležitější známky vlivu německé grafiky v našich památkách upozornil již W. Braune ve svém článku »Die altslov. Freisinger Denkmäler in ihrem Verhältnisse zur alt-hochd. Orthographie« v »Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur«. Vyd. H. Paul a W. Braune I (1874) str. 527—534. Braune zde shledal, že se za *s* a *z* v našich památkách píše *z*, kdežto za *š* a *ž* se zde vyskytuje *f*. Napočítal, že se vyskytuje *z* ve Frisinských památkách celkem 43krát a v 40 případech že se podává literou *z*, jednou *zz* (II 110: prizzuauſe), jednou *sz* (II 22: raſzboi), jednou *f* (III 70: ifbauuiti, avšak i: blaſe III 74). *S* vyskytuje se v I 72krát a 70krát se píše za literu *tu* *z* a dvakrát *f* (neuvedl zde však těchto dvou příkladů, tak že nevíme, kde četl *s*; v ziniſtue I 16 je ligatura *ſt* za *čt*, srovnej doleji poſtenih = počtenih ř. 22, jinde se zde píše za *st* všude *zt*, kdežto v druhé a dílem i v třetí památce máme již ligaturu *ſt* = *st*).

Ve III napočítal 70 případů *s*, 64krát podáno literou *z*, 6krát *f* (vlastně jen 5krát): uſeh 17, 18; znicifſtue 34 bez ligatury *st*; ciſto 22 s ligaturou; iefem 38; sem nepatří *ſce*, *ſce* 6krát a Criſte 67 s ligaturou.

V druhé památce však, která prý bez pochyby od jiného spisovatele pochází, je v 93 případech *s* a za toto jen 59krát *z*, 2krát *fz* (vlastně 4krát: goſzpodi 61, ſzuete 80 oba případy s ligaturou *ſz*, zefztoco 97 bez ligatury a ſzlauui 10), 3krát *zf* (ozſtanem 17—18, poſtſtavv 93, dozſtoi 95 všude ligatura *st*), 2krát *zc* (zcepaſgenige 39, bozcekachu 55), 3krát *sz* (bozza 46, bozcekacho 49 a pozzledine 92). V ostatních případech shledal *f*, mezi nimi je však *f* v 19 případech ve spojení s *t* (ligatura *ſt* byla oblíbená, zde dával původce této památky přednost písmenu *f*) tak že dle Brauna jen 5 příkladů možno vřadit k výjimkám druhých památek (vlastně: ſzna 5, ſunt 19, ſuoge 63, ſe 69 (?), ſem 80, zpaſitel 91, zcepaſgenige 39 a fotonina 19, což sem nemusí býti vřazeno). Nemůže tedy býti o tom pochybnosti, že zde panuje jisté pravidlo s nepatrnými celkem výjimkami.

Písmenem *f* naznačují se však souhlásky *š* a *ž*. Š zde máme 38krát a píše se 31krát písmenem *f*, 6krát spřežkou *ſſ* (5 případů z toho v druhé památce: naſſe 38, naſſih 90, 91, naſſi 97 a uteſſahu 56 a v první uzliſſal ř. 31) a jednou *z* (II 58: bripliſaze, vedle toho i: di-niznego III 41, což Braune vřadil mezi *ž*). Ž našel Braune 101krát a je psáno 97krát *f*, 4krát *z* (zelezneg II 53, zefztoco II 97, avšak diniznego III 41 sem nepatří a v ř. III 75 stojí jen: amen, tak že zde máme vlastně jen 2krát *z*).

Z toho soudil Braune, že se *s* a *z* v němčině asi tím rozeznávalo článkováním, že se s blížilo více k *š*. *Sch* se tenkrát vyslovovalo ještě jako *s-ch* (ne jako *š*) v němčině, jinak by se byli písaři našich památek rozhodli asi pro tuto spřežku. Že se *s* jinak v němčině vyslovovalo, tomu nasvědčuje i staročeský pravopis, jenž byl též pod vlivem německé grafiky. Byloť zde totiž *z* psáno někdy *z*, a *ž* literou *s* (Gebauer, Hist. ml. j. č. str. 491) a za *š* se psalo *s*, *f* často (ne *z*, Geb. str. 510—511), za *s* ale též *z*, *sz* (str. 475). Mimo to vyskytuje se v přejatých slovech z němčiny v starších *š*, *ž* (žehnat, židle, šafrán), v nových *s* (Geb. I. c. str. 484—485).

Již v staré češtině se psalo též š:ff a proto myslí Schuchardt, *Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches* 1884, str. 52, že i v tom se může jevití vliv němčiny: »Hat nicht das deutsche ss in wissen u. s. w. etwa das ss = š der älteren tschechischen Orthographie hervorgerufen?«

Co se týče souhlásky *c* (v našich památkách 15krát¹⁾, měli za ni naši písaři dvě litery: *c* před *e* a *i* a pak německé *z* v jeho druhé platnosti. Užili skutečně též obou písmen. Mámeť zde dle Brauna 4krát *c* před *e* a *i*, ve skutečnosti však jen 2krát (crilatcem I 4, circuvah II 35), neboť II 17: mirzcih třeba čísti mrzkich, je zde tedy *c* = *k* před *i* proti pravidlu a II 28: zinzí¹⁾ má *z*. Jinak se *c* před *a*, *o*, *u* střídá s *k* k označení souhlásky *k*. 11krát se psalo *z* a sice jak před temnými samohláskami, tak i před jasnými. V tom hlavně vidí Braune též vliv německého pravopisu, že má ve Frisinských památkách *z* právě dvojí platnost jako i v němčině (ku př. ve slově zridze III 64, zinzí II 83).

Velkou obtíž způsobovalo *č*, pro něž nebylo v němčině nic podobného. Souhlásku tu našel Braune 36krát. Největší kolísání jeví se zde v II památce, kdež se píše:

7krát *f*

6 (5)krát *z* (zlovuezki 11, ozima 27, zlouuezi 30, zesti 37)

2krát *cc* (ecce 1, 42)

2 (3)krát *tf* (petfali 4—5, petfachv 100, metfi 101)

1krát *tz* (petzali 12)

1krát *cf* (dle Kop. pecsachlu 100, v rkp. však je petfachu).

Jednou *čž* je psáno: nizce 26.

V I a III máme: 9krát *f*

2krát *cf* (vuecfne I 34, vuecfni I 34)

3krát *c* (vuecera I 18, cisto III 22, znicitve III 39)

1 (2)krát *z* (otze I 2, razil III 68)

1krát *ch* (eche III 49).²⁾

Z toho vidíme, že nejčastěji (16krát) užilo se sykavky *f*, která, jak jsme viděli, pravidelně *ž* a *š* zastupuje, kteréžto souhlásky byly dle toho písaři přivedeny v jakous takous příbuznost s *č*.

I při *ch* se jeví, jak Braune ukázal, vliv německé grafiky. *H* v násloví bylo pouhým příděchem v stněm. (proto se psalo mnohdy chybně na začátku slov, která vlastně se počínají samohláskou). V zásloví bylo však hrdelnou sykavkou (ku př. sprah), kdežto v mezisloví dříve se užívalo *h*, později (tedy v době našich památek) kladlo se *ch*. Touže grafikou vidíme ve Frisinských památkách. Slov. *x* (němá hrdelná sykavka) píše se v zásloví téměř vždy *h*, ku př. I 8: vzeh moi^h greh; zřídka se zde vyskytuje *ch*, které je v mezisloví pravidlem. V násloví, kde se nemohlo upotřebit něm. *h* pro shora uvedenou příčinu, máme bez výjimky *ch*: choku. K tomu třeba dodati, že výjimky vyskytují se jen v druhé památce. Kdežto v první ku př. máme moi^h grechou I 10, 11 a více jiných správných příkladů, ve třetí *h* na konci slov 18krát, v mezisloví *ch* 7krát a v násloví jednou (chocu), čteme v druhé: jich II 18, ich II 37, nafich II 40 (dvakrát) a vvořich II 54 a vedle toho: zigreahu II 50, uteřfahu II 56. Německá grafika jeví se zde i ve slově: Michahela III 13.

Souhláska *v* psala se pravidelně v staroněmčině: uu. V našich památkách píše se v násloví před samohláskami a v mezisloví mezi samohláskami: uu (*uv*, *vn*, tyto spřežky máme

¹⁾ V Kopitarově vydání ovšem chybně: zinci.

²⁾ Zde se má čísti bezpochyby *eče* (jako ecce II 1, 42). *č* máme i ve slově vueni^h I 23 (proti očekávanému vuenkih). V prvním slově pronikla tedy, jak se zdá, pravá domácí výslovnost, neboť sotva asi je možno slovo to dělit od *aurre* (dle toho očekávali bychom *eke*, srovn. criřken I 13).

i v němč. ku př. *uvine* = wine v památce z XI stol. Könncke, Bilderatlas. 2 vyd. str. 19, ř. 10) ku př. *vueru*, *siuuo* I 31. Takových případů napočítal Braune v I památce 34 a jen čtyřikrát u (v). Poněvadž pak dále naše památky v tomto ohledu prý souhlasí, neuvádí podrobného počtu z ostatních dvou. Jednoduché *u* je prý vždy na konci slov, ku př. *grechou*. Setká-li se *v* s následující souhláskou, píše se též *u* (v první 18krát): *vzouuef* I 32. Konečně je prý jednoduché *u* i po souhláskách (17krát v první) a jednou *uu*. K tomu třeba dodat bližší počet. *uu* je v první památce 3krát (4, 35 dvakrát), v druhé 7krát, v třetí 15krát (zde tedy nejčastěji).

vu je v I památce as 26krát, v II as 13krát a v III jen jednou (miloztivui III 60, zde není snad *ui* = *y*).

uv v první: *miloztivui* I 2, 11; v druhé: *uvignan* II 9, *uvideti* II 28, *uznenauvideffe* II 33, *circuvah* II 35, *balouvanige* II 92. V třetí není žádný příklad.

vv v první bez příkladu, v druhé *crovvi* II 52, *vvořih* II 54, *izvvolenicom* II 65; *bovvedal* II 88, *pozřavvii* II 93, *izpovvedni* II 112. Ve třetí není též příkladu.

v se píše: *vziñstue* I 16, *vpoglagolani* I 17, *miloztivi* I 21, *zťvoril* I 23, *vzem* I 24, 28, *zvetim* I 24; *vzel* I 25; *vmoku* I 27, *miloztivu* I 29, *zlovessa* I 30, v (vy) I 34, *vueki* II 2, *vzedli* II 62, v *zezarřtvo* II 63, *vzakomu* II 76, *grechov* II 113, *vliřnih* III 33, *vtatbinah* III 34, *vlichogedenii* III 35, *vlichopiti* III 36.

Z toho tedy jde na jevo, že se jeví i v tomto ohledu trochu odchylný způsob psaní v třetí památce. Vyskytuje se zde totiž *v* jen pětkrát samo o sobě a v kombinaci *vu* (v této jednou). Ani za *u* se zde nikde nevyskytuje *v*. *u* se sice píše pravidelně: *u*, ale v první a v druhé též *v*: *moiv* I 11, *vře* I 3, *vzti* II 77, *vcloniti* II 85 atd. V třetí, jak již podotčeno, žádné *v* = *u*. (V strněm. památkách se střídá též i zde *u* s *ku* př. na uvedené str. u Könncke: *Cvss* ř. 1 a *cuffe* ř. 2.)

I co do hlásky *j* liší se částečně druhá památka od dvou ostatních. V první a třetí památce píše se v násloví a v mezisloví mezi samohláskami bez výjimky ¹⁾ *i*, avšak v druhé píše se 16krát *g* v násloví a jen 4krát *i*, a v mezisloví (mezi samohláskami) 9krát *g* a 11krát *i*, v čemž viděl Braune důkaz, že *g* v němčině mělo též tuto platnost, která ovšem vycházela již dříve na jevo z tvarů jako *herige*, *giu* a pod.

G a *i* naznačují též změkčené souhlásky a sice zde především *ř*. V první památce se v tomto případě užívá jen *g*: *pongeře* I 12, *pomngu* I 13 (dvakrát) při *ř*, třeba ale podotknout, že při *l* a *r* se píše jen *i*: *izvuolienii* I 33, *ugotoulieno* I 35, *vuoliu* I 30, *tuoriv* I 22, 24 a snad sem i patří *vuczelie* I 34. V třetí je za *ř* dvakrát ligatura *ni* (III 29 a 35), mimo to jen *u*: *poneře* III 40 a srovn. i *lichodiani* III 37, ale *pomiřenie* III 63.

Z druhé uvádí Braune jen 2krát *ng*: *ugongenige* 23 (to je chyba, viz slovo to v indexu) a *ninge* 104 (vedle *nine* 35), třeba též uvést: *pozledge* 93. Při *l*: *ugotouleno* ale *i*: *nepriřemlioki* II 3 a při *r*: *i*, totiž ve slově *prio* 87. Mimo to třeba ještě dodat, že shora uvedené *g* v násloví a mezisloví vyskytuje se zde jen před samohláskou *e* (jakož i v *ninge* a *zlodgem* 74), proti *iue* 88, *nepriřazninu* 8, *nepriřaznina* 33, *nabaiachu* 46 atd. Před souhláskami jen: *řegna* 45 proti *preiře* 97. Zajímavé je že se zde píší substantiva na *-ije* vždy jen *-ige*: *ugongenige* 23, *zcepařgenige* 39 a *balouvanige* 92. Viz str. 30. Dále třeba podotknouti, že písař této památky chtěl psát *iego* 95,²⁾ opravil se však a udělal z *i* *g*, jak zcela zřetelně na snímku viděti. To nám ukazuje, že dával v těchto případech přednost literě *g*.

Zcela správně vykládá Braune zvláštnost druhé památky, která nám prozrazuje Němce jakožto jejího písaře. Klade se zde totiž často za tvrdé *p* měkké *b* a sice z 54 případů s *p*

¹⁾ Ve třetí máme ale přece *g* = *j* v násloví (mezisloví) a sice jednou: *vlichogedenii* III 35, jinde ovšem pravidelně *i*: *zlođeiu* III 2, *uueruiiu* III 4, *caiu ze* III 46, *caiatii* III 48, *tuuoiiu* III 51 atd.

²⁾ nechtěl psát *nego*, neboť *i* se zcela zřetelně rozeznává od první nožky litery *n*.

je zde 18krát *b*. Zvláštnost tato se však nevyskytuje též v III památce, jak Kopitar nesprávně podotkl ve svém vydání (Glag. Cloz. XLII). Nápadné je dále, že z oněch 18ti *b* za *p* nalézáme 17 případů v násloví, ku př. naboiachu 46 (proti pigem 38). Jediný příklad, v němž i v mezisloví *p* se píše jakožto *b*, je gozbod 89. Ve slově briplifaze 58 je opačně v násloví i *b* zaměněno literou *p* a jest mi ještě na to upozorniti, že pisatel naší památky chtěl psát původně též palouvanige 92 (jak na snímku 5, sl. 2, ř. 7 vidíme), že však opravil *p* v *b*. V posledge 93 (sn. 5, sl. 2, ř. 8) psal zase původně bozledge, zbytky kolmice možno ještě viděti. Poněvadž se prof. Braune o této zvláštnosti jen zkrátka zmiňuje, obrátil jsem se k němu, aby mi zjev ten vyložil, načež mi psal takto:

»Písař druhé Fris. památky psal v násloví často *b* za *p*, poněvadž byl zvyklý německou hlásku, která se nejvíce blížila k slovanskému *p*, totiž starohornoněmecké *p* v násloví, psáti též často *b*. Hornoněmecké *p* (*b*) v násloví (ku př. poum, boum atd.) nebylo sice totožné se slovanskou temnou hláskou *p*, blížilo se však k ní dosti jakožto bezzvučná (temná) hláska prostřední intensity, která se v hornoněmeckých památkách od 10. stol. psala většinou *p*, ale také často *b*, tedy zrovna tak, jak se to dělo v 2. Fris. pam. O *b* v mezisloví nemůžeme zde uvažovati, poněvadž v bavorském jazyku v 10.—11. stol. se psalo již pravidelně *b* a jen jako zbytek starobavorského pravopisu zachovalo se v jednotlivých případech *p* místo *b*. To lze vysvětliti tím, že *b* v mezisloví bylo zcela jiné (měkčí), než v násloví *p* (*b*). Toto *b* v mezisloví nebylo snad prosto zvučnosti a proto máme za ně v novobavorských nářečích též *w*. Písař Fris. pam. nemohlo napadnout, aby psal *p* za slov. zvučné *b*, ale mohl temné slov. *p* v menšině případů nahraditi hláskou *b*, poněvadž i v němčině mohl za své bezzvučné *p* tuto literu psáti. Bavorské památky z pozdější doby (11. stol.) mají právě v násloví vedle *p* často *b*, v mezisloví mají jen *b* za měkčí hlásku.« (Srovn. W. Braune, Althochd. Grammatik, Halle 1886, § 136, pozn. 1: »Aber erst vom 11. Jhd. ab verschwinden im Baier. die in- und auslautenden *p*, während im Anlaut *p* neben *b* bestehen bleibt.«)

Z toho vidíme, že byl Kopitar na omylu, srovnával-li příklady jako probrum (m. proprium), puplicum, forpannitum a forbannitum, které se vyskytují v tak zvané »Constitutio venerabilis ducis Heinrici« téhož rkp. (Glag. Cloz. XXXIV), s našimi příklady v druhé Fris. pam. a činil-li z toho závěrky o jakési příbuznosti (l. c. str. XLII). Vždyť se zde týče tato záměna *b* a *p* v mezisloví a ne v násloví.

Co pak se týče skupiny *sb* = *sp* v mezisloví ve slově gozbod ř. 89, praví o této zvláštnosti Braune v uvedeném díle (Ahd. Gr. § 133, pozn. 2): »Das *p* in *sp* wird vereinzelt als *b* aufgefasst. Häufiger bei Williram im Verbum sprēchan (sbrēhhan, sbrīhet, sbrah, gesbrāche), daneben sprung, spunne. Sonst nur sporadisch in Glossen...«

Vliv německé grafiky jeví se však ještě v jiných případech, na které Braune neupozornil. Tak máme jednou v druhé památce pagi II 14. V strněm. pam. psalo se místo *g* často *k* neb *c*, tedy se mohlo naopak za slov. *k*, jež nebylo žádnou affrikatou jako bylo něm. *k*, psáti též *g*. Braune sice praví ve své mluvnici § 149, § 6, že od 10. stol. v mezisloví *k* a *c* za *g* úplně vymizelo, ale v násloví a v zásloví shledáváme se s nimi ještě v 11. stol. Tak nalézáme v Emmeramské zpovědní modlitbě (Archiv für slav. Phil. XV 124—125) got almahtigo vedle ganādigo kot a cotas sun. Viz i nahoře str. 15—16.

Též chifto II 80 = kiždo (къждо neb кѣждо) třeba asi německému vlivu připsati. V hornoněmčině bylo *k* v násloví = *ch* (*kx* třeba vyslovit), psalo se ale vedle *ch* též *k*, *c*, tedy vedle chorn, chind též corn, kind atd. (Braune § 144). Dle toho možno si vysvětliti *ch* v chifto. Po samohláskách přešlo *k* v hlásku, jež se lišila od právě uvedeného *ch* (*kx*) a jež se psala pravidelně *hh*, někdy ale též *ch*, které však bylo jiné (Braune § 145). Proto nemáme v mezisloví nikde v našich památkách psané *ch*, které by odpovídalo slov. *k*. Druhý příklad pro *ch* m. *k* v násloví je choife ih II :3. Strany *t* m. *d* v chifto viz Braune § 163 pozn. 5. Ve slově detd

m. děd II 1 máme *td*, které nalézáme i v něm. památkách (Braune § 164 pozn. 1 v porýnských památkách a jinde § 167 pozn. 10).

Nejpatrněji se však jeví vliv německé grafiky v *ui* m. slov. *y*. Za něm. přehlásku *ü* psalo se od 10. století buď jen *u* (*û*), totiž přehláska se vůbec nenaznačila, neb *iu*, neb *ui* (Braune § 32 pozn. 4 a § 42 pozn. 1). Pisatel druhé a třetí památky psal též několikrát posledním způsobem slov. *y*, ale jen v druhé památce máme bezpečné doklady a sice po retnicích *b* a *m*. Tak zde čteme: bui II 8, mui II 32, 41, 104 a buiti II 84. Ano, máme zde i jednou *mu*-*z*lite II 84, tedy jako v němčině, kde se psalo též u m. *ü*. (Mohlo by se to ovšem vykládat i tak, že pisatel vynechal následující *i*.) Nejzajímavější je způsob, jak se *y* psalo, ve slově: *neimugi*. = neimy II 5, neboť pořádku se tak psalo i *iu* v němčině. Braune Ahd. Gr. § 49 pozn. 3: »Zu den Worten mit *iu* ist ... seit dem 9 Jhd. auch fiur Feuer hinzugetreten. In Mus (pilli, památka z 9 st., již psal snad král Ludvík Němec 843—876 v klášteře sv. Emmerana) steht neben fuir (10.21), vuiru (56) sogar vugir (59), also noch deutlich zweisilbig. Is. und M. haben fyur. Vgl. Zs. f. östr. Gymn. 23, 287; Beitr. 6, 244.« Jako ve slově *vugir* psalo se tedy *y* ve slově uvedeném. Na *neimuči*, jak předpokládal též Škrabec (Cvetje z vrtov sv. Franč. II, seš. 4), nelze zde pomýšleti, srovn. i Braune § 117 pozn. 1.

V třetí památce nemáme bezpečných dokladů, neboť miloztivui II 60 je dle všeho spíše miloztivu-i (*vu* = *v*). Též *siuui*m nemůže se tak vykládat. Celkem zde máme as 18 případů, v nichž *ui* mohlo nastoupit, kdežto v 2. pam. je takových případů as 25 a v šesti je *ui* (*u*).

V první památce je jen *i* za *y*. Další příklad, v němž se prozrazuje též *y* jakožto *i*, je *beufi* (= *bevši* za *бѣвѣши*) I 8. Jest zde sice možný výklad, dle něhož za základ vezmem tvar *bivši*, krátké *i* bezpřízvučné aneb přízvučné přešlo v polohlásku, jež se psala obyčejně *e* (Oblak, Archiv XI str. 586). U pozdějšího spisovatele máme podobně *be* m. *бѣ* (l. c. str. 587). Avšak pravdě podobnější je vliv němčiny zde. Viz Braune, Ahd. Gr. § 30 pozn. 2: »Der Wechsel zwischen *ë* (= offenes *e*) und *i* war ursprünglich auch vor *w* (bez. *ww*) vorhanden ... Im Ahd. ist aber das *ë* vor *w* (= *ww*) überall zu *i* geworden ... Nur in einzelnen alten Quellen sind noch Formen mit *ë* bewahrt.« Tedy i dle toho bylo zde *y* = *i*.

Jiné grafické zvláštnosti jsou:

č se píše *k* (*c*, *ck*): *choku* I 7; (*vuuraken* I 13), *crifken* I 13, *neprigemlioki* II 3, *imoki* II 6, *nemoki* II 13, *bozzekacho* II 49, *bozcekachu* II 55, *zavuekati* II 95, *-mogoki* III 5, *moki* III 19, *pomoki* III 20, *-mogokemu* III 25;

c: *lepocam* III 4, *chocu* III 48 (viz též na str. 32); *ck*: *mogoncka* II 48; že uvedené *k* není hláska *k* (jak Miklosich myslel, Vgl. Gramm. I^a str. 341), ukazuje způsob, jak se vlastní *k* píše. Je zde *k* v těchto případech: *redka* I 1, *paki* I 9, *moku* I 27, *ueka* I 35, *uek* I 35, *veki* II 2, 6, *nikoligefe* II 4, *zlovuezki* II 11, *niki(r, er)* II 69, *ki* III 21, *grefnike* III 69. *c* však je zde as 44krát za *k*, hlavně vždy před *a* (atd. viz str. 39), kdežto jsme zde viděli: *bozzekacho*, *bozcekachu*, *zavuekati*. *Crifken* I 13 předpokládá též *krišćen* a ne snad *krišken* (viz Jagić v Arch. IV, str. 486). O *ecce* = *eče* jsme se již zmínili na str. 39 pozn. 2.

Za *ъ* a *ь* se zde píše, jak již na str. 34—35 podotčeno, někdy *e*, někdy *i*, někdy vůbec se zanedbává.

Za *ѣ* se píše *e*: *redka* I 1 atd.

Za *q* máme zde *un*, *on*, *u*, *o*.

un: *funt* II 19; *vuerun* II 105;

on: *poronfo* I 29, *mogoncka* II 48;

u a *o* příklady viz na str. 33.

ѣ se píše: *e*, *en* (*a* vlastně za *e*). Pravidelně *e*: *zueti* I 3, 24, III 89, II 7, 9, *priel* III 24 atd.

en se zachovalo jen ve slově: *vuenſih* I 23;

místo *e* objevuje se zde též *a*: *vaša* II 111, *raba* II 110 viz str. 29; *nedela* I 18 je nejisté.

Vezmeme-li za základ cyrillskou azbuku, obdržíme následující přehlednou tabulku písma Fris. památek:

а	se psalo <i>a</i> (srovn. str. 29)	с	se psalo <i>z</i> (<i>f, fz, zf, zc, zz</i>) (str. 38)
б	<i>b</i> , v II často <i>b</i> za <i>p</i> , zřídka <i>p</i> za <i>b</i> (str. 30 a 40—41)	т	<i>t</i>
в	se psalo <i>u, uu, v, vu, uv</i> (39—40)	уѣ	<i>u, v</i> (toto jen v I a II) (40)
г	<i>g</i>	х	<i>ch, h</i> (<i>ch</i> na začátku, v mezi- sloví a na konci, <i>h</i> na konci a v mezi- sloví, jednou i řeckým <i>a</i> i v lat. rkp. oblíbeným způsobem <i>χpen</i> III 40) (str. 39)
д	<i>d</i> (též <i>t</i> : <i>chfto, td</i> : <i>detd</i>) (41)	ц	se psalo <i>z, c</i> (str. 39)
е	<i>e</i> (srovn. str. 30)	ѣ	<i>f, z</i> (<i>c, tf, cc, cf, ch</i>) (str. 39)
ж	<i>f</i> (v 2. též <i>z</i> 2krát, výjimkou: nizce II 26 = ničže) (str. 38)	ѣ	<i>f, ff</i> (<i>z</i>) (str. 38)
з	se psalo <i>z</i> (<i>zz, fz, f</i>) (str. 38)	ѣ	<i>k</i> (<i>c, ck</i>) (str. 32, 42)
и	<i>i</i> (srovn. str. 30)	ѣ а ѣ	<i>e a i</i> (str. 34—35)
й (j)	<i>i, g</i> (str. 30, 32, 40)	ѣ	<i>i</i> (několikrát v II <i>ui</i> , jednou <i>ugi a u</i>) (str. 31, 42)
к	<i>c, k</i> (2krát <i>ch</i> , jednou <i>g</i>) (30, 41)	ѣ	se psalo <i>e</i> (2krát <i>i</i> ? str. 12, lichodiani III 37 spíše = -djani)
л	<i>l</i>	ѣ	se psalo <i>o, u</i> (<i>un, on</i>) (str. 33)
м	<i>m</i>	ѣ	<i>e</i> (<i>en, a</i>)
н	<i>n</i>		
о	<i>o</i> (srovn. str. 29)		
п	<i>p</i> (<i>b</i> m. <i>p</i> viz pod б)		
р	<i>r</i>		

Z se tedy vyskytuje 6krát, totiž za *ž, z, s, c, č a š*, a *f* pětkrát, totiž za *ž, z, c, č a š*.

K jednotlivým literám třeba ještě poznamenati:

Víme, že v lat. rkp. psalo se často *ε* (tedy s háčkem dole) za *ae*; dostalo se však i do německých rukopisů a máme je i v našich památkách a sice v II: *eccē* 1, 42, *vuēki* 6, *bofigē* 10; jednou též ve III, která od téhož pisatele pochází: u *zniciſtē* 34.

Za touž hlásku máme v lat. rkp. ligaturu *æ*, která znamená v něm. rkp. přehlásku *ä*, ku př. *Aengilscalh* (Weinhold, Bair. Gramm. § 9, W. Braune, Ahd. Gr. § 26, pozn. 4). I v II pam., v níž se jeví tak značně něm. vliv, máme jednou tuto ligaturu: *priuuae* 30 (= *prvře*). Stažením povstale *e* (z *ēje*: *ēē*: *ē* Mikl. Vgl. Gramm. I² str. 331) znělo jinak a proto chtěl i písař literou to naznačit. Srovn. Braune, Ahd. Gr. § 57, pozn. 2: „Nur vereinzelt steht in Endsilben auch *ε* od. *ae* statt *e*, *ē* zur Bezeichnung der offenen Aussprache.“ V dřívějších případech s *ε* je jen *eccē* nápadné, neboť by nepoukazovalo k *e* ve slově *ckvně-slov. aunte*. V tomto slově je i *cc* nápadné místo očekávaného *k*.

Jiná ligatura je *&* (= *et*) v slovích: *zuetih* III 18 (sn. 7 sl. 2 ř. 1) a *zuuet* III 69 (sn. 9 sl. 1 ř. 1). Tuto ligaturu máme i v německých zpovědních formulích a v jiných památkách často. Dále: *nī* dvakrát a sice vždy na konci řádku (pro nedostatek místa): *pomiſſenia* III 29 (sn. 7 sl. 2 ř. 12) a *lichogedeni* III 35 (sn. 8, sl. 1, ř. 1). Je to též zbytek starší kursivy (Wattenbach, Anl. str. 52).

Samohláska *u* je často opatřena ohonem jakožto majuskule v druhé a třetí památce, což shledáváme často v rkp. této doby. Toto *u* vidíme i v německých jmenech připsaných na druhém snímku.

Kdežto v druhé památce máme jen jedno *z*, nalézáme v první a třetí dvojí. I to není nic zvláštního, jak myslił Docen, který druhé *z* našel v rkp. mnichovské knihovny z XI—XII stol. Nalézáme je ku př. i v zpovědní formulí sv.-havelské (z XI stol., viz G. Könnecke, Bilderatlas, 2. vyd. str. 18).

Skratek je zde málo. Nejzajímavější je: nikife II 69 (sn. 5 sl. 1 ř. 1), což nahoře (str. 20) bylo vyloženo jakožto nikjer se. Tímto znaménkem naznačuje se *r* ovšem velmi zřídka (viz Wattenbach, Anleitung zur lat. Pal. 4 vyd. str. 72 ve slově porcos). Poněvadž obyčejně *n* naznačuje *m* a *n* (l. c. str. 69) a zvláště je-li nad i: *im* a *in* (l. c. str. 74), myslili zde někteří na nikymže, ku př. Miklosich, Vgl. Gramm. III² str. 341. Tak máme i v první památce ve slově uzem 6 naznačené *m* čárkou nad *e*, jen že je rovná. Myslím však, že v našem případě jde o zkrácené *er*, tedy: nikjer se, neboť podobným znaménkem naznačovalo se *er* (l. c. str. 72: »Speciell aber bedeutet es seit dem XI [ich weiss nicht ob früher] *er*, seltener *re*«). Povstalo-li kje, kjer, z kde, kdež (Mikl., Vgl. Gramm. II str. 208 a Etym. Wtb. str. 151: gde, nekje; nikir nuspiam ist nikēdeže), je nikjer starší než nikir, třeba se vyskytovalo v pozdějších památkách kir dříve než ker, kjer (Oblak, Starejší slov. teksti, str. 57). Že v té době, když se 2. pam. psala, *ž* již přecházelo v *r*, ukazuje nám tere 32 a 110 v téže památce. *f* značí sice obyčejně *š*, *ž*, ale někdy i *s*, ku př. na téže stránce: na fem szuete 80, zpařitel 91.

Skratky: *ſce* III 12, 13, 27, *ſce* III 14, 43 a *ſco* III 43 vyložil již Vostokov správně jakožto lat. sancte, sancto (str. 28). Tak se píše ku př. v něm. formulí sv.-havelské z XI. stol.: Hich gio... froun *ſce* mariun unde *ſce* petren atd. (viz Könncke, Bilderatlas, 2. vyd. str. 18). Přepisovač, maje psáti slovanskou skratku, bezděky psal běžnější mu lat.-německou. Zajímavé je, že vidíme rasury v ř. 12, 13, 14 a snad i 27. Byly zde bezpochyby připsány původně slov. koncovky a pak pro neobvyklost u lat. slova vyškrabány, tak že máme v slov. textu zcela dle německého: sancte petra III 14 (v něm. bylo v dat.: sancte Petren). V ř. 43 je latinská koncovka: *ſco* laurenzu (zde bez rasury).

O skratce už I 6 již jsme se zmínili. Užilo se jí zde pro nedostatek místa (na konci řádku).

Skratka *p* = pro (Wattenb. Anl. str. 76) je zde jen jednou: *ptiuuo* III 38 (sn. 8 sl. 1 ř. 4).

O *χpen* III 40 viz na str. 44.

ſ přeškrtnuté čárkou nahoře znamená božich III 17 a 19. Chtěl-li se písař přidržeti způsobu běžnějšího, měl připsati koncovku (srovn. *ds*, *di* deus, dei. Wattenbach, str. 67). Toto *ſ* znamená jinak *ber*, na konci *-bis* (l. c. 73).

Z toho všeho vidíme, že v grafickém ohledu třetí památka je nejzajímavější.

Dělení slov je jen v I a III památce dosti správně provedeno. Jako i v jiných památkách této doby, píše se zde předložka obyčejně dohromady s následujícím slovem, ku př. Ponaz I 1, zenebeze I 27, otboga III 24, vtatbinach III 34, odtogo III 39, predtuima III 25; totéž platí o jiných částicích: dabim III 22, 52 atd.

V druhé památce je rozdělení slov ještě velmi nedbale provedeno: celé věty píší se beze všeho rozdělení, ku př. ř. 2, 6—7, 69, 82, 83, 96 atd. (viz str. 31). Taktéž není v II památce žádné interpunkce, v I a v III je puntík. Písmo III pam. je úhlednější než II; tato byla zběžněji psána.

Co se týče stáří památek, kladli je němečtí palaeografové hned zprvu do IX—XI stol.

Tak se vyslovil o nich G. H. Pertz:

»Nach dem, was ich von lateinischen Schriften gesehen habe, würde ich die kleinere ganz runde lateinische Minuskel »Confitentibus tibi *dnē*« in das XIte Jahrhundert setzen, und dasselbe Alter der kleineren slavischen Schriftprobe zuschreiben. Die grössere slavische Schrift gehört in das Xte oder selbst das IXte Jahrhundert, wenn man nicht, wohin auch der unter die Linie herabgehende rechte Strich des *h*¹⁾ deuten würde, vielleicht voraussetzen muss,

¹⁾ Toto *h* vidíme ku př. ve slově: Ih II 24, -vah ich II 36, telez nafich 40, nafich 91 atd., dále: duh III 7, uzež III 16, moih III 21. Podobné *h* máme na 2. snímku v něm. jméně: Alprih (3 ř.). V lat. homilii na sn. 9 je však ještě starší *h*. O novějším *h* praví Wattenbach (Anl. str. 51): »Gegen Ende XII fängt man an, den Seitenstrich zu verlängern: *h*« Avšak začátky k tomu děly se již dříve,

dass sie von einem der Sprache nicht kundigen, welcher die vorgefundenen Züge einer älteren Handschrift ganz getreu nachahmte, erst im Anfang des XI Jahrhunderts hier eingetragen sei.«

Cassel, am 2. Februar 1824.

G. H. Pertz.

Ulr. Fr. Kopp podotkl o tom Köppenovi: »Gegen Pertz Meinung kann ich nichts erhebliches sagen; indessen hätte ich Ihre Handschrift auf den Blick in das XII Jahrhundert gesetzt.«

Zajímavé je, jak se vyslovil o našich památkách Jak. Grimm. Psal totiž Köppenovi:

»Die Schrift in den Freisinger Urkunden machen Sie mir, ich gestehe es, zu jung. Ich würde nicht zaudern sie ins IXte oder mindestens in die erste Hälfte des Xten Jahrhunderts zu setzen, meine auch bei ihrer Anwesenheit hier in Cassel ein na (nia) darin gelesen zu haben was sonst nicht übers IXte sec. hinaus geht. Auf den mir gesandten Correcturblättern finde ich es nicht.¹⁾ Aber die Uu (Vu) für w, die þ für p scheinen mir jeden Gedanken ans XIte Jahrhundert entfernen zu müssen.

Das neunte, zehnte Jahr verrathen auch die Formen der deutschen Eigennamen. Das pht bedeutet perht (clarus). Übrigens kommen alle mir mitgetheilten nom. propria der Freisinger Urkunde auch in anderen alemannischen und bairischen Diplomen der Zeit vor. Eine andere ist: ob sie alle deutsch sind.²⁾ Die meisten sichtbar und ohne Zweifel. Aber es mögen einzelne slavische darunter sein, namentlich Pezo und Peza, was ich nicht deutsch erklären kann, es scheint von pes (canis), wie die Krainer z für s schreiben. — Goldast hat piezo, pezzo unter seinen Namen und Neugart im cod. diplom. No. 203 (dipl. anni 818) pezo, No. 639 (dipl. anni 903) piezo. Slougo scheint mir sluga (servus) und steht bei Goldast wie bei Neugart No. 400, 401 (anni 861); übrigens halte ich unser scalh, schalk (servus) etymologisch für einerlei mit slav. sluga. Auch racco (Neugart No. 585 rako) scheint undeutsch, und mit dem hochdeutschen rahhra, reccho unverwandt.

Man müsste aus lateinischen im Slavenland abgefassten Urkunden die Eigennamen ebenso reichlich alphabetisch geordnet haben, wie die altdeutschen, um aus dem Dasein und der Häufigkeit einzelner Wörter theils ihre Eigennamenqualität, theils ihren slav. Ursprung sicher zu entnehmen. Zusammengesetzte slavische Eigennamen scheint die Freisinger Urkunde nicht zu gewähren, wie genug deutsche (Sigihart, Engilpero cet).«

Odhady tyto co do stáří Frisinských památek uveřejněny jsou v Köppenově vydání na str. 11—13. Za tak staré nepovažoval Frisinských památek A. Schmeller, dle něhož pocházejí z pozdější doby, asi z 12. stol. (Münchener Gelehrte Anzeigen 1837 str. 107). Poněvadž však jeho námitky proti dřívějším odhadům bude třeba vyvrátiti, musíme se dříve s nimi blíže seznámiti. Na uvedeném místě vykládá:

»Ein anderer noch zu berührender Punkt ist das Alter der slavischen Formeln, die im Münchener Cod. Fris. 226 enthalten sind.

Es kommt dabey alles auf das Alter dieses Codex und seiner verschiedenen Bestandtheile selbst an. Kopitar hält ihn, auf das Urtheil seiner Münchener Freunde, besonders des

jak vidíme. Již v jednom rkp. z X. stol. začíná se čárka ta prodlužovati pod linku (W. Arndt: Schrifttafeln I vyd. 1874 č. 18, ku př. ve slově his ř. 13, honore ř. 30, 33). Poněvadž v III památce jest ještě mnoho starších h, tak že je zde skoro týž poměr jako v II, můžeme z toho souditi, že III byla psána v téže asi době jako II, neb že aspoň není žádný značný rozdíl časový mezi oběma. Jest to důležité vzhledem k vývodům na str. 30.

¹⁾ Jde zde skutečně o ligaturu *ni*, která, jak jsme viděli, dvakrát se vyskytuje v III pam. (viz str. 43). Avšak vyskytuje se v minuskuli, kamž se z kursivy dostala, ještě v XI stol. (Wattenbach, Anl. 4 vyd. str. 52). Též i v jiných udajích je tento posudek Grimmův nesprávný.

²⁾ Jde zde o dva seznamy vlastních jmen z kodexu Frisinského, jeden je na l. 78b, na kterémž se končí první památka Frisinská, druhý na následujícím listě (79). Dle abecedy seřadil jména ta Köppen ve svém vydání str. 14.

sel. Bernhart gestützt, für das Handbuch (Vademecum) des Bischofs Abraham (957—994). Grund hierfür ist die Bl. 152b—153a eingeschriebene Notiz über den Besitz von Gudago (Godego im Trevisanischen), oder vielmehr der Schluss derselben: *quantum mihi pertinet*. Kopitar glaubt, dieses mihi müsse nothwendig auf Abraham bezogen werden, da die Besitzung nach den kais. Urkunden v. 972 u. 992 (Meichelb. H. Fr. I 177, 187) nur ihm u. auf Lebenszeit überlassen war; allein es konnte allenfalls auch noch auf Bischof Albrecht passen, welchem sie auf K. Friedrichs Entscheidung (Meichelb. Hist. Fris. I 353) im J. 1159 durch Eccelin v. Bassano zurückgegeben werden musste. Sollte indessen die Notiz, die bis auf die Schlussworte mit jener Schenkungs-Urkunde von 972—992 ganz gleichlautend ist, wirklich von Abraham herrühren, so möchte sie doch hier nur eine Abschrift durch andere Hand seyn; denn die Worte: *Breve recordationis decurte nostra Godigo vel quicquid ad eam pertinet*, welche augenscheinlich die Ueberschrift bilden sollten, sind hier vom Abschreiber in den Text selbst, nämlich nach *macelli* und vor: *et in ejus finibus* gesetzt worden. Dazu kommt, dass diese Notiz nicht bloss f. 152b—153a, sondern, wie es scheint, wieder von anderer und älterer Hand doch nur bis zum Worte *macelli* auch auf dem Vorsetzblatte eingeschrieben ist.

Den Haupt-Inhalt dieser Hs. v. 169 Bl. in gr. 4. bilden (gegen 30) verschiedene Sermonen u. Homilien. In all diesem (war) wohl mehr als eine Hand thätig. Mag das Meiste aus dem X. Jhrh. seyn, so geben doch die Federproben wie f. 49b: »Penna nihil valuit, dicit qui scribero nescit«, oder f. 147b am Rande »var hin brivelin«, 162b: »uns ist div zit«, 163b: »Swerter gib mir daz ze lone unde sage miner nieftelen« schwerlich über die Mitte des XII. Jahrhunderts zurück. Und nicht blos diese Proben möchten von derselben Feder seyn.

Sind nicht erst nach der Hand verschiedene in Text und Format zusammenpassende Quarternionen (nur zwey derselben haben Signaturen) blos vom Buchbinder vereinigt worden, so hat doch der oder haben die Besitzer des Buches die leeren Blätter, Spalten und Stellen benützt, allerley weitere Dinge einzuschreiben. Dahin gehört die Notiz, die auf dem Vorsetzblatt auf die über Godago folgt, nemlich über Bezüge von Leuten aus Ergoltinga und Radespona, welche Notiz auf f. 78b u. 79a wo 51 u. 74 altd. Person-Namen verzeichnet sind, fortgesetzt scheint; f. 126b in Enistala sub potestate Lintolfi haec mancipia sunt etc. f. 146a *Isti sunt testes concambii Abrahæ episcopi et Adalperonis: Perahtold etc.*... f. 152b die wiederholte und erweiterte Notiz über Gudago...

Und unter diese gelegenheitlichen Eintragungen endlich scheinen auch die fraglichen slawischen Formeln zu gehören.

Nur die erste, die nachzusprechende Bericht: *Bose gozpodi etc.* mag allenfalls, obschon von anderer Hand geschrieben, mit der vorangehenden liturgischen Behandlungsart der Kranken zusammenhängen. Auch stehen nach *iz uueka v uuek amen*, von derselben Hand die für den absolvirenden Geistlichen bestimmten lateinischen Worte: *Confitentibus tibi domine famulis ac famulabus tuis consolentur*. Die beyden anderen hangen weder mit dem, was vorangeht, noch mit dem, was folgt, irgend zusammen...

Aus dem Gesagten möchte folgen, dass diese slawischen Formeln dem Zeitalter Abrahams, oder gar ihm selbst nicht ganz ohne allen Zweifel zugeschrieben werden dürfen. Gewiss ist übrigens, dass Freysing wenn nicht mit noch nähern damaligen Slawenländern, doch mit Kärnthen, Krain etc. mancherley, wenigstens administrative Verbindungen hatte.

So lehrt eine Notiz am Schluss des Cod. Fris. 227: *Walto episcopus conquirivit ab Arnolfo rege in Carinthia Regalem Capellam apud Lurna cum adjacentibus bonis, postea acquisivit ab eodem rege aliam capellam apud Liburniam cum adjacentibus bonis*

Veranlassung genug für Freysinger Geistliche, sich gelegentlich auch um das Seelenheil ihrer, wenn auch in fremder Diöcese lebenden Untergebenen zu bekümmern.

Wie es sich übrigens mit St. Batho, des Freysingischen Bischofs Ellenhard Sacellan, der bey Arnpack (chr. Bojoar. col. 74) S. Watho Carinthiae apostolus heisst, verhalte, und ob das schwanken zwischen *B* und *W* im Namen etwa gar auf einen gebornen Slawen rathen lasse, mag dahin gestellt bleiben. Ihm freylich könnte man, wenn Arnpecks Benennung Grund haben sollte, jene Formeln mit dem grössten Rechte zutrauen. Auch in solchem Falle wären sie gegen ein Jahrhundert jünger.*

Avšak Schmeller zde neodhadl správně stáří našich památek. Nynější palaeografové kladou je do X. neb XI. století. Ředitel mnichovské knihovny p. J. v. Laubmann psal mi o nich:

Ihre Anfrage wegen der Freisinger Denkmäler beantworte ich in ihrem ersten Teil dahin, dass die Handschrift keineswegs ein Palimpsest ist; vielmehr ist das Pergament stellenweise so dünn und zart, dass die Schrift der umstehenden Seite durchschaut. Was das Alter der Handschrift betrifft, so können wir auch nicht mehr sagen, als dass diese slavischen Denkmäler am Schlusse des X. oder vielleicht in der ersten Hälfte des XI. Jahrhunderts geschrieben sind. Da Sie Photographien davon besitzen, so können sich Ihre sprachlichen Forschungen und die palaeographischen Vergleichen mit den vielen heutzutage existierenden Schrifttafeln hoffentlich leichter auf einem sicheren Punkte begegnen, als ich oder einer meiner Beamten zu bestimmen vermöchten.

München, 11/3 1895.

Dr. v. Laubmann.

Zajímavé je též jeho sdělení strany přípisku o Gudagu, o čemž jsme se nahoře zmínili. Píšeť takto:

»Dass der auf Gudago bezügliche Eintrag in cim. 6426, f. 152 v., 153 — quantum mihi pertinet aus der Zeit um 1159 stamme ¹⁾, halte ich für ausgeschlossen. Es scheint mir dem Ende des X. oder Anfang des XI. Jahrhunderts, also der Zeit des Bischofs Abraham anzugehören. Die Schrift dieses Eintrags scheint gleichzeitig und hat Ähnlichkeit mit den Einträgen auf f. 158b bis 161b ²⁾, scheint jedoch nicht von demselben Schreiber zu rühren. Mit dem ersten Freisinger Denkmal auf f. 78 hat sie weniger Ähnlichkeit, doch dürfte auch diese derselben Zeit angehören. So lautet die nach erfolgten Recherchen von meinem Oberbibliothekar Dr. S. Riezler gegebene Auskunft.

München, 23. März 1895.

*Direktor Dr. v. Laubmann.**

Pan prof. E. Mühlbacher, známý palaeograf a historik, soudí o věku a povaze písma takto:

»Lässt sich auch die Schwierigkeit nicht verkennen, eine genaue Altersbestimmung einer Handschrift zu geben, ohne weiteres Material aus derselben oder einer verwandten Schreibschule zur Hand zu haben, mehrt sich, da bestimmte Kriterien der Orthographie, der Kürzungen wegfallen, die Schwierigkeit bei einem nicht lateinischen Texte, so kann, wenn deshalb auch nicht in zu engen Grenzen, immerhin mit genügender Sicherheit das Alter der mir in Facsimiles vorliegenden Handschrift festgestellt werden.

¹⁾ Tak myslil Schmeller, viz str. 46.

²⁾ Tedy se podobá písmo 2. a 3. památky písmu těchto poznámek, a ne 1., jak udává Kopitar dle Bernharta v Glag. Cloz. str. XXXIV: Characterem vero hujus notae de Gudago oculatus et peritus testis J. B. Bernhart eundem statuit cum caractere primae confessionis formulae, tantum paullo crassiore.* Na str. XLII však praví naopak: »Nam manus, quae scripsit supra citatum »breve recordationis de curte nostra Godigo etc.« et »quantum mihi pertinet«, itemque »constitutionem venerabilis ducis Heinrici« eadem plane videtur, quae scripsit monumentum II et III. Imo eadem fere germanica confusio B et P sonorum in dictae constitutionis latinis vocibus probrium, puplicum, forpannitum et forbannitum etc. recurrit etiam in monumentis II et III.« Že pravopis tento neopravňuje k srovnávání s II pam., vyloženo na str. 41. Taktéž i podotčeno na téže str., že v III pam. nezaměňuje se *b* s *p*, neb naopak.

Sie weist 4 Hände auf. Die erste schrieb vom Beginn »Glagolite« bis »consolentur Per«. Eine zweite trug die Liste der zinspflichtigen Leute ein (von »Racco« bis »qui censum dederunt«). Die dritte fertigte den slavischen Text von »Ecce« bis »amen«. Die vierte fügte den »Sermo in nativitate s. Mariae« bei.

Die erste Hand gehört etwa der Wende des 10. u. 11. Jahrhunderts an. Eine Zeitbestimmung auf Grundlage so beschränkten Materials, $1\frac{2}{3}$ Seiten, wird an sich einen Spielraum von etwa 2 Jahrzehnten nach rückwärts oder vorwärts geben müssen, umso mehr, als die Frage, ob ein älterer oder jüngerer Mann das Stück geschrieben, eine offene bleibt. Die Schrift trägt noch im wesentlichen die charakteristischen Merkmale, wie sie Sickel (Das Privilegium Otto I. für die römische Kirche 10) für die Minuskel des 10. Jahrhunderts dargelegt hat. Es ist derselbe Charakter, den auch die beiden ältesten Hände des Brixener Traditions-codex A (Hand α aus dem Ende des 10. Jahrh., Hand β um 1030 ¹⁾) oder, um auf allgemein zugängliches Material hinzuweisen, das Autograph von Purchards Gesta Witigowonis (992), die Annalen von Hildesheim (Mon. Germ. SS. 4 t. II; 3 t. I vgl. die Hs. der Conversio Carantanorum ib. 11 t. I.) oder etwa der Codex Sangallensis 820 (Chatelain Paléographie des classiques latins t. XVIII a) zeigen.

Es muss dahin gestellt bleiben, ob die Liste der zinspflichtigen Leute noch vor Eintragung des folgenden slavischen Textes hier eingeschrieben oder nach dessen Eintragung in die leer gebliebene Stelle, wie solches häufig geschah, eingefügt wurde. Die Schrift weist noch auf das 11. Jahrh.

Der 2. Hälfte des 11. Jahrh. theile ich auch die 3. Hand zu. Es ist genau derselbe feste Zug, es sind dieselben Buchstabenformen, welche in dem in Regensburg geschriebenen Autograph des Mar'anus Scotus (von 1079) (Paleographical Society I t. 191) oder im Autograph Otlohs von St. Emmeramm aus ungefähr derselben Zeit (Arndt Schrifttafeln 2. A. T. 19) oder in andern Handschriften des 11. Jahrh. (so Arndt T. 50, Mon. graph. VIII, 15; 10, 5) begegnen.

Erst nach diesem Text ist der »Sermo« von der 4. Hand eingetragen. Die Schrift (so noch durchaus f, noch Verschränkung von r und t) wie die Vocalisation (nur ϵ neben ae) weisen auch den Sermo noch dem Ausgang des 11. Jahrh. zu.

Das 12. Jahrhundert ist für die slavischen Texte ausgeschlossen.

Wien, 19. April 1895.

E. Mühlbacher.

Frisinské památky jsou nám nyní novým důkazem, jak se kořistilo i u západních Slovanů z pokladů, které poskytovalo církevně-slovanské písemnictví. Čím důkladněji se nyní studují starší památky slovanského písemnictví, tím více shledáváme, jak mocný vliv měla církevní slovanština i na západní Slované. Slovanští apoštolé založili dílo, jehož účinky jeví se později i mimo území, na němž původně působili, u jižních, východních ano i západních Slovanů. Vliv tento u západních Slovanů nebyl však dosud důkladně a spravedlivě oceněn a uznán. Chci jen podotknouti, že máme v staročeské literatuře píseň, jež posla z církevní slovanštiny (Gospodine pomiluj ny) a mnoho výrazů, které dílem se udržely až do nynějška (blahoslavití, přesný a jiné), čehož Dobrovský (Gesch. d. b. L. 1818) ještě nechtěl uznat. O písni dotčené nemohl se ani rozhodnouti, má-li ji připsati vlivu církevní slovanštiny. Jak dalece však tento vliv sáhal, je ovšem spornou otázkou. Poněvadž pak dále církevní písemnictví přešlo z Čech do Polska, podlelehla bezpochyby i polština jeho vlivu. Vliv tento jeví se i v slovinštině, jak nyní zřejmě vidíme, tak že se může říci, že dílo slovanských apoštolů působilo takměř na veškeré Slovanstvo.

Vliv ten mohli míti pěstitelé církevně-slov. písemnictví, neboť stáli na výši vzdělanosti a osvěty. Jak vysoce vzdělání byli slovanští mniši, toho nalézáme čím dále tím více důkazů.

¹⁾ Facsimiles verdanke ich der Güte meines Kollegen O. Redlich vgl. dessen Traditionsbücher des Hochstifts Brixen XIII f.

Dovedli překládati nejen z řečtiny a latiny (ku př. Kijevské listy), nýbrž i ze — staroněmčiny, jak nyní vidíme z Frisinských památek a ze zpovědních formulí v Euch. sin.

Frisinské památky mají pro nás ještě jinou důležitost. Církevní jich slovanština činí ovšem dojem staršího svého období, jak se asi jevila za času působení obou slovanských apoštolů ve velkomoravské říši a v Pannonii a v době bezprostředně následující (srovn. balij, natrověchu spytny, iskonj atd.), nicméně ukazují se již i zde některé zvláštnosti, které nám prozrazují takové změny po lexikální stránce, jaké nalézáme i v pozdější redakci církevně-slov. památek (ku př. trebu tuorim II 19 m. žrtvu; zopirnicom II 73 m. soprem; stol II 72 m. prestol; doſda II 61 m. daſe da; primete I 33 m. nasledite; segna II 45 m. žejoča; nebo II 98 m. ibo, jak máme výhradně v nejstarších textech; deuujc III 19 vedle toho ovšem i starši devam I 6; libo li si II 82 (viz index u hesla si); v závěti te II 2, čemuž v církevní slovanštině pozdější doby odpovídá to; sem patří konečně snad i nudmi III 31 (doklady k těmto výrazům udány byly dílem již dříve na příslušných místech, dílem se tak stane v indexu). Z toho jde na jevo, že již na území na kterém působili slovanští apoštolé a kde zaváděli slovanské bohoslužby, záhy se ukazují první stopy částečně změněné redakce prvního překladu písma sv., které potom dosti zřejmě vidíme v památkách, jež vznikly na bulharské půdě. Avšak záleží nyní na tom, aby se vypátralo jaké to byly okolnosti, které způsobovaly tuto částečnou změnu. Že nepocházela od domácích účastníků, můžeme z vážných příčin předpokládati. Mně se zdá dosti pravdě podobné, že podnět k těmto změnám dán byl východobulharskými či lépe dackobulharskými učenníky, kteří samostatněji zasahovali do literární činnosti dále udržované i po smrti jejích zakladatelů. Dotčené změny týkají se totiž hlavně výrazů, které se výlučně neb skoro výlučně vyskytují ve východobulharské škole, ku př. u Jana exarcha bulharského, což se snad opět tím vysvětluje, že tyto výrazy byly v dackém a východním Bulharsku běžnější. Výrazy ty tvoří jakousi protivu mezi východní bulharštinou a mezi západní (macedonskou) bulharštinou, která se nám asi zachovala v nejstarších překladech církevně-slovanských od obou slovanských apoštolů pocházejících. Že by byli též chrvatští glagolité k těmto změnám vydatněji přispěli, nezdá se mi při onom konservativismu, který se v chrvatských památkách právě jeví, pravdě podobné. O těchto otázkách viz v mém spise O mluvě Jana ex. b. str. 14—15. Že se řady Methodiových učenníků doplňovaly též z Bulharska, jest dosti pochopitelné. Blízká příbuznost, ne-li totožnost jich vlastního jazyka a církevní slovanštiny, mimo to celý duševní svět byzantinský, z něhož vyšli i slovanští apoštolé a jehož vlivu podléhali i Bulhaři dosti záhy, nemohly jinak nežli přitažlivě působiti na horlivou mládež bulharskou, jakož i kouzlo, provázející všude ve slovanském světě jméno slavných našich učitelův. Že bylo již záhy spojení s velkomoravskou říší a s Bulharskem, ukazuje nám ta okolnost, že se učenci tito uchýlili, když byli po Methodiově smrti z velkomoravské říše vypuzeni (886), hlavně zase do Bulharska, kdež potom nastal onen známý rozkvět písemnictví církevně-slovanského, hlavně za panování císaře Symeona. Ostatně třeba ovšem na to pamatovati, že bulharský kmen sídlil též i v jižním Uhersku až k levému břehu Dunaje (srovn. slovo Pešť, zbytky dackých Bulharů, které se zachovaly až do našeho století v Sedmíhradsku atd.). Jich nářečí mohlo býti příbuzné s nářečím ve východním Bulharsku.

Jsou-li naše vývody správné a vznikly-li naše památky původně v nynějším Uhersku nebo spíše v krajinách někdejší velkomoravské říše, máme nyní opět nový důvod proti Miklosichově theorii. Jak s dostatek známo, předpokládal Miklosich, že církevní slovanština byl jazyk, jímž se skutečně mluvilo v Uhersku (v Pannonii), ano snad i na Moravě. Ve Frisinských památkách shledali jsme však stopy českého (slovenského) jazyka a to byl tedy spíše onen jazyk, kterýmž se mluvilo na jmenované půdě, jak se to celkem děje ještě nyní. Na uherské půdě byli ovšem také Slovinci (hlavně u jezera Blatného), jakož se i dnes na západu zachovaly ještě jich zbytky, ale u těchto nebyl učiněn počátek církevně-slov. písemnictví, nýbrž na Moravě.

Nalezli-li jsme dále ve Frisinských památkách již první stopy pozdější redakce, která se jeví též v církevně-slovanském překladě písma sv., můžeme s jakousi pravděpodobností předpokládati, kdy asi staroněmecké formule, vyskytující se též ve Frisinských památkách, do církevní slovanštiny přeloženy býti mohly. Na dobu, v níž zároveň působili oba slovanští apoštolé mezi Slovany, a na dobu, v níž sám Metod úkol svůj dále plnil, nemůžeme snad ani pomýšleti, neboť v případě tomto jevil by se v citech Frisinských památek jistě prvotní překlad sv. evangelia. Od tohoto by se asi za jich živobytí nikdy nebylo odbočovalo; v jiných textech mohlo by se to ovšem spíše státi. Poněvadž nám ale vedle uvedených změn přece některé výrazy připomínají tento původní překlad (jako *balij*, *natrověchu*), můžeme připustiti, že překlad staroněmeckých formulí do církevní slovanštiny, která nebyla ovšem bezvadná, porízen byl záhy po době působení slovanských apoštolů, tedy někdy ke konci IX. stol., když učenci Methodiovi z velkomoravské říše byli vypuzeni a hlavně do Bulharska se uchýlili. Někteří mohli ovšem ještě dále za změněných okolností v uherských krajinách působiti — a pokud to šlo — se svými druhy ve východním Bulharsku spojení udržovati. Tyto změněné okolnosti mohly snad záležeti hlavně v tom, že bylo třeba naprosto přidržeti se nyní římského obřadu — aspoň na jistém území — a takto jaksí ještě více přilnouti k římské církvi. Jagic připouští, že již za časů Methodiových byl na území se slovanskou bohoslužbou aspoň částečně zaveden římský rítus. Právě ve svých »Glagolitica« na str. 5—6 (Denkschriften cís. akademie věd ve Vídni, fil.-hist. tř. sv. XXXVIII. r. 1890): »Seit der Bekanntmachung der Kijewer Blätter also muss an der Behauptung festgehalten werden, dass schon in der ältesten Epoche der slavischen Liturgie, die man als mährisch-pannonische zu bezeichnen pflegt, in welche jedenfalls dieses Denkmal fällt, die ersten Versuche gemacht wurden den Gebrauch der altslovenischen Kirchensprache mit den Anforderungen des römischen Ritus in Einklang zu bringen. Ich hatte früher, nach dem Vorgang Šafaříks und Anderer, hauptsächlich die Zeiten, die unmittelbar auf den Tod des Methodius folgten, in Betracht gezogen. Allein es scheint vieles dafür zu sprechen, dass der erste Anfang der Umgestaltung bereits in die dornenvolle Laufbahn des pannonischen Erzbischofs fällt« a na str. 4: »Jetzt unterliegt es nämlich keinem Zweifel mehr, dass nicht erst in Kroatien, sondern schon im Bereich Grossmährens und Pannoniens, zu einer Zeit, als dort die slavische Liturgie noch ihr bedrängtes Dasein fristete, die ersten Versuche gemacht worden waren, die kirchenslavische Sprache für den Gottesdienst dadurch zu erhalten, dass man sich im Ritus der herrschenden römisch-germanischen Richtung anschloss und in diesem Sinne auch die Kirchenbücher anfang umzuarbeiten.«

Za takových okolností mohly býti přeloženy i německé formule běžné v církvích s latinským ritem v době, kde se již snad hledělo odolati opozici proti slovanským bohoslužbám tím, že se chránil všemožně římský rítus. Stojíce na tomto stanovisku, musíme vřaditi prvotní text Frisinských památek, jenž byl psán jedním ze slovanských písem, s kijevskými listy v touž kategorii, jen že byl původní text těchto asi starší, nežli onen Frisinských památek. V těchto zachovaný nám přepis poukazuje k staršímu textu, jenž znamená snad jen další postup na této cestě, směřující k tomu, aby se Slované najednou všeho nevzdali. Poněvadž ve východní církvi, jak jsme viděli, takových formulí nebylo, stojí naše památky též v jakési protivě proti jejím tradicím. A přece se jich užívalo později i na jihu (v Macedonii), jak nám Euch. sin. ukazuje.

Přeložily se tyto formule do slovanštiny proto, aby se jich hned původně užívalo tam, kde před tím v chrámech slovanský jazyk nepožíval žádného práva? Asi sotva. Spíše se zdá, že se tak mohlo státi jen tam, kde byla slovanská bohoslužba třeba jen částečně ještě v platnosti. Tuto okolnost třeba též uvážiti, chceme-li připustiti, že by byl snad překlad porízen teprve někde v Korutansku. Byly-li tamtéž někde slov. bohoslužby — o čemž arciť nemáme žádných zpráv — mohl tam i náš překlad porízen býti, jen že bychom potom tak lehce ne-

dovedli si vyložit bohemismy ve Frisinských památkách. Jinak se ovšem můžeme spřáteliti s myšlenkou, že byl původně někde v severní Pannonii nebo vůbec na pozdějším uherském území pořízen a odtud že se dostal církevně-slov. text k Slovincům a že tam byl přepsán. Na půdě, na níž se ještě nepěstovalo církevně-slov. písemnictví, nemohly se hned tak beze všeho poříditi překlady ty pro velké překážky jazykové. Můžeme li si tedy vznik překladu spíše jen tam představit, kde znali ještě ke konci IX a na začátku X stol. slovanskou bohoslužbu, musíme především v krajinách dotčených po takových místech pátrati. Místa taková byla ještě v XI stol., jak nám ukazují Kijevské listy. Pro povahu jazykovou nejsme ani nuceni držeti se slovinského území hned při vzniku původního textu Frisinských památek, neboť co tam je slovinského, dostalo se tam teprv při posledním přepisu neb při posledním zpracování (snad již několikátém). Naopak nám ukazují zachované v nich bohemismy, že původní texty vznikly na půdě, kde panoval ještě český (slovenský) živel.

Než chceme se nyní blíže seznámiti s textem Frisinských památek jak v originalu tak i v transskripci a lat. překladu. Berouce za základ církevní slovanštinu, jak ani jinak by dle dosavadních výkladů nemohlo býti, nemusíme ještě proto v transskripci klásti tam *ě* a *ŷ*, kde nás zachovaný přepis obyčejně nechává v pochybnostech, neboť třeba též šetřiti rázu slovinštiny, jak se nám jeví v přepisech. Avšak při *ŷ* jsme viděli, že se volil v II památce mnohdy spřežkový způsob psaní (ui). Zde jsme nechali v transskripci též *ŷ*. Toto bylo všude psáno v indexu tam, kde je očekáváme dle církevní slovanštiny (jakož i *ě*), poněvadž mnohá slova možno vyložit jen na základě církevní slovanštiny. V transskripci jsme dále všude psali *ch*, poněvadž pravopis (viz str. 39) je předpokládá.

Co se týče vydání Kopitarova, třeba podotknouti, že je celkem dosti správné. Jen některé maličkosti třeba u něho opravit. O některých jsme se již zmínili (hlavně o čárkách nad samohláskami atd. v I).

Tak ku př. psal II	28: zinci	v rkp. je ale	zinci
II	80: zuete	» »	fzuete
II	81: libo bodi		libobodi
II	100: pecfachv		petfachv
III	72: uchrani me »		uchranime.

b) v transkripcii.

GLAGOLITE PONAZ . REΔKA ZLOUEZA.

Glagolite po nas redka slovesa:

Bofe gozpodi miloztiuvf . otze bofe . tebe
 izpovuede .
 vuez moi greh . Í zuetemu creztu . Í zuetei
 marii . Í zue
 temu michaelu Iuuizem crilatcem bofiem .
 I zuetemu pe
 5 tru . I územ zelom bofiem . I územ
 mufenicom bofiem .
 Iúzem vuernicom bofiem . I územ devuám
 praudnim . I úzē
 praudnim . Itebe bofirabe . chokú biti .
 izpovueden . uzeħ . moiħ
 greh . Í vueruiú . da mi . ie nazem zuete .
 beufi . iti fe . na oń
 zuet . pakife uztati . na zodⁿⁱ den . Í meti mi
 ie . řivuof
 10 pozem . Í metimiie . otpuztic moiħ
 grechou Bofe

Bože, gospodi milostivi, očče bože, tebe
ispovede
ves moj grech, i svetemu Kristu (Krstu),
i svetej Marii, i sve-
temu Michaelu, i vsem krilatcem božiem,
i svetemu Pe-
5 tru, i vsem selom božiem, i vsem mučenikom
božiem,
i vsem vernikom božiem, i vsem devam
pravdnim, i vsem
pravdnim, i tebe, boži rabe, choću biti
ispoveden vseh moich
grech, i veruju, da mi je na sem svete bi vs
iti že na on
svet, paki že vstati na sodni den. Imeti mi
je život
10 po sem; Imeti mi je odpustik moich
grechov. Bože

Ř. 3.: zuetemu creztu, že by zde mělo slovo crezt týž význam jako v ř. 20 (baptismus, křest), nelze připustiti; dle jiných formulí předpokládal Dobrovský, že zde má být Jan Křtitel (Joanni Baptistae), ač by slovo to mělo teprv po »zueti marii« následovati. V originale bylo bezpochyby **ХРІСТЪ** = Kristus; v stč. formulí: ... zpowiedagy sie bohu otczy, synu, swatemu duchu (Listy fil. XV, 37). Strany zuetemu viz index.

Ř. 8. beufi (byvši v str. 42). Zvláštní tento tvar místo očekávaného na -u (v církv. slov. **БѢЖИШОУ**) opětuje se ještě dvakrát v druhé památce: »neprigemlioki« II 3 a »imoki« II 6. Jest to tak zvané gerundium, v němž v církevní slovanštině máme obyčejně koncovku **-иѣ**. Tak zní naše místo z II pam. v homilii církevně-slov.: ašče by zapověď sъхраниѣ, to вѣ věкѣj jemu bylo žitije, starosti nepřijemljuše ni slъzъna dѣla imuše. V jihoslovanských jazycích bývá v případě tom často koncovka -sti, -či, -ci (srovň. Miklosich, Vgl. Gramm. IV² str. 829 a 837).

Ř. 9. »ni« ve slově »sodni« bylo později psáno nad řádkem, viz str. 36.

I mo vueru . ímoi fívuóť . I da bim uzlíffal na zodni den tuó milozť vueliu . Z temi íefe ýzovueť tvoí mi vzti . Pridete otza mega . izvuolieni . pri mete vúecfne vúezelie . í vúecfni fívuóť . Efe v 35 íezť . ugotoulieno iz ueeka ý ueek . Amen .	i mo veru, i moj život . I da bim uslířal na sodni den tvo milost velju s temi, ježe vzoveř tvoi- mi usti : pridete, otca mega izvoljeni, pri- mete večne veselje i večni život, eže v(i) 35 jest ugotovljeno iz veka v vek . Amen .
--	---

Dicite post nos pauca verba.

Deus, domine misericors, pater deus, tibi confiteor
omne meum peccatum, et sancto Christo et s. Mariae et sanc-
to Michaeli et omnibus alitibus (angelis) dei, et sancto Pe-
5 tro, et omnibus legatis dei, et omnibus martyribus dei,
et omnibus fidelibus dei, et omnibus virginibus justis et omnibus
justis, et tibi, serve dei, volo esse confitens omnia mea
peccata, et credo, quod mihi est, postquam in hoc mundo fuero, eundum in illum
mundum, rursus resurgendum ad iudicii diem. Habenda mihi est vita
10 post hanc, habenda mihi est remissio meorum peccatorum. Deus
misericors, accipe meam confessionem meorum peccatorum, quod
feci mali ex eo die, quo fui in hunc mundum
redditus et fui baptizatus; quod memini aut non memini, aut
libens aut coactus, aut sciens aut nesciens, aut in in-
15 justo iurejurando aut mendacio, aut furto aut invidia aut in fornicatione (?)
aut in adulterio (?), aut si id mihi collibuit, quod mihi non conveniebat
collibere, aut in calumnia (?), aut dormiens aut non dormiens, aut quod non
servavi dominicam, nec sacrum vesperum, nec meum
jejunium et aliud multum, quod contra deum et contra me-
20 um baptismum. Tu solus, Deus, scis, quam mihi illius necessitas
est magna. Deus, domine misericors, tibi me excusabilem
facio horum enumeratorum peccatorum et aliorum multorum
et majorum et minorum, quae feci. Horum me tibi
excusabilem facio, et sanctae Mariae, et omnibus sanctis.
25 Et ut in hoc mundo talis peccati punitionem accipiam,
quam tu mihi impones et quae est tua misericordia et (ut) tibi placet.
Deus, qui venisti de coelo (et) iam te dedisti martyrio pro omni
populo, ut nos diabolo eriperes, eripe me omnibus diabo-
lis. Misericors domine, tibi commendo meum corpus et
30 meam animam, et mea verba et meum opus, et meam voluntatem.
et meam fidem, et meam vitam. Et ut exaudiam in iudicii
die tuam misericordiam magnam cum his, quos convocabis tu-
o ore: venite patris mei electi, possidete
aeternum gaudium et aeternam vitam, quod vobis
35 paratum est e seculo in seculum. Amen.

Ř. 34. »vúecfne«, očekáváme »vúecfno« (dle slovinského jazyka, v cír.-slov. **БЖУЛНОЕ**) viz str. 18
Ř. 34. »efe v« omylem m. »efe vi« (ežě vy).

II.

Eccę bi detd naf neze
 grefil tevuekigemube
 ſiti ſtarofti neprigem
 lióki nikoligefe pet
 5 ſali neimugi niſlzna
 telezeimoki nuúvuę
 kigemubefiti bone
 ſezavuiztiubui ne
 priiazninu uvignan
 10 Odfzlauuibofięę Potom
 nanarodzlovuezki
 ſtrazti Ipetzali boi
 do neimoki Ibzzre
 duzemirt Ipagi bra
 15 tri ia pomenem ze
 dai zino uuebofi na
 refemze botomu Oz
 ſtanem zich mirzcih
 del Efe funt dela foto
 20 nina Eſetrebu tuorim
 bratra Oclevuetam Efe
 tatua Efe raſzboi Eſepulti
 ugongenige Eſerotí Choi
 fe lh nepazem nuge pre
 25 ſtopam Eſene nauuizt
 nizce teh del mirzene
 pred boſima ozima mo
 fete potomu zinzi uvi
 deti Izami razumeti
 30 efebeſe priuuae zlou
 uezi Ułiza tazie aco
 fe imuigezim tere ne
 priiaznina uznenauvi

Eče bi ded naſ nese-
 greſil, te v vekí jemu be
 žiti, ſtarosti ne prijem-
 ljoči, nikoliježe pe-
 5 čali neimy, ni ſlzna
 telese imoči, nu v ve-
 kí jemu be žiti. Pone-
 že zavistju by ne-
 prijazninu vignan
 10 od ſlavi božíęę, potom
 na narod človečki
 ſtrasti i pečali poi-
do (i) nemoči i b(e)z re-
du ſemrt. I paki, bra-
 15 tria, pomenem se,
 da i ſinove boží na-
 rečem se; potomu os-
 tanem ſich mrzkich
 del, eže ſunt dela soto-
 20 nina: eže trebu tvorim,
 bratra oklevetam, eže
 tatva, eže razboj, eže p(u)lti
 ugojenije, eže roti, koich-
 že ne paſem, nu je pre-
 25 ſtopam, eže nenaviſt.
 Ničže tech del mrz(e)ne(je)
 pred božíma očima. Mo-
 žete potomu, ſinci, vi-
 deti, i ſami razumeti,
 30 eže beše prive(je) člo-
 veci v lica tacięę, ako-
 že i my jeſim, tere ne-
 prijaznina vznenavi-

Ř. 2. te (v církevní slov. to) je zvláštností pozdější doby, viz str. 49.

Ř. 3. neprigemlioki, viz poznámku k »beufi« I 8.

Ř. 5. »neimugi« viz str. 42.

Ř. 6. »imoki« viz pozn. k »beufi« I 8.

Ř. 13. »neimoki« má být bezpochyby: i nemoki. Tak se přepsal pisatel i v ř. 23: choiſe lb m. choihfe, tedy přestavoval slabiky vedle sebe jsoucí. Jinde psal hlásku, která teprv následovala neb již předcházela, ku př. v ř. II 98 psal původně strar a udělal z toho strad-acho, v ř. 23 psal ugon-genige a neopravil toho.

Ř. 20. »efe trebu tuorim« zajímavý výraz pro pohanskou oběť; vyskytuje se později též místo **жрѣтка**, viz str. 19.

Ř. 23. stran »ugongenige« viz str. 17., choi viz pozn. k ř. 13. Miklosichův výklad (Vgl. Gramm. 3^a str. 149) nezamlouvá se z grafických příči

deffe A bofiu uzliubife
 35 da botomu nine Ućircu
 vah ich clanam ze I mod
 lim ze im Izefti ich
 pigem I obeti nafte im
 nezem Ozcepaſgenige
 40 telez nafich iduf nafich
 T'igefemoſem imui eſte
 buiti eccę tage dela
 nafnem delati iaſeo
 ni delaſe Onibo laf
 45 na natrovuechu ſeg
 na nabojachu bozza
 obuiachu naga ode
 achu malo mogoncka
 uime boſie bozzekacho
 50 mrzna zigreahu ſtran
 na bod crovvi zuoge
 uvedechu Utim
 nizah iuzeleznih
 vvoſich Uclepenih
 55 bozzekachu I u ime
 boſie te uteſſahu
 temi temitize deli
 bogu briplifaze tacho
 zinzi inam ze mod
 60 liti tomuge vuirch
 nemo Otzu Goſzpodi dol
 dani tamoge vzed
 li vzezarſtuo fuoge
 Eſeieſt ūgotouleno iz
 65 cono doconi izvvo
 lenico^{com} boſiem I gezm
 bratria bozuuani ib
 bgeni Egoſenemoſem
 niki^{te} ſe liza niucuri
 70 ti nicacofe ubega
 ti nugeſtati pred
 ſtolom boſigem ze
 zopirnicom nafim
 zezlodgem ſtarim

deſe a boſiu [blagodet] vzljubiſe.
 35 Da potomu ninje v cirk-
 vach ich klanam ſe i mod-
 lim ſe im i čeſti ich
 pijem i obeti naſe im
 neſem o ſepaſenije
 40 teles naſich i duſ naſich.
 Tije že moſem i my eſte
 byti, eče taje dela
 načnem delati, jaže o-
 ni delaſe. Oni bo lač-
 45 na natrovechu, žej-
 na napojachu, boſa
 obujachu, naga ode-
 achu malomogonča
 v ime boſie poſečacho
 50 mrzna ſigreachu, ſtran-
 na pod krovi ſvoje
 vvedechu, v tim-
 nicach i v železnych
 voſich vklepenih
 55 poſečachu, i v ime
 boſie te uteſachu.
 Temi, temi ti ſe deli
 bogu pribliſaſe. Tako,
 ſinči, i nam ſe mod-
 60 liti tomuje vrch-
 nem(u) otcu goſpodi, doſ-
 da ni tamoge vſed-
 li v ceſarſtvo ſvoje,
 eže jeſt ugotovleno iſ-
 65 koni dokoni izvo-
 lenikom boſiem. I jeſm,
 bratria, pozvani i p(o)
 b(e)jeni, egože nemožem
 nikjer ſe lica ni ukri-
 70 ti, ni kakože ubega-
 ti, nu je ſtati pred
 ſtolom boſijem ſe
 ſopirnikom naſim,
 ſe zlodgem ſtarim,

Ř. 34. (blagodět) doplňujeme z homilie Klementovy, ve Fris. památce slovo to vynecháno.

Ř. 44. zde se počínají tak zvané skutky milosrdenství (sex opera misericordiae) ve zpovědních formulích často se vyskytující (viz str. 24).

Ř. 60. vuirchnemo viz str. 29.

Ř. 61. dol(e)da připomíná též pozdější dobu (viz slovníček).

Ř. 65. doconi, dokoni i v českých památkách (viz slovn.).

Ř. 69. liza viz v slovn.

75 igeftze pred bofi
 ma ofima vzaco
 mu zuoimi vzti
 izuoim glagolom
 izbovuedati Efege
 80 nafemfzuete chifto
 ftuoril libobodi do
 bro libolizi zlo
 Dactomudini zinzi
 muzlite ide neca
 85 moze vcloniti nu
 ge pred bofima ofima
 ftati izio prio imeti
 iufegezim bovvedal
 Naf gozbod zueticruz
 90 ifegefť bali teleznaffih
 izpafitel dufnaffih ton
 bozzledine balouvani
 ge posledge pozftavv
 iucazalge im feze nam
 95 dozftoi odgego zavue
 kati igemuzeoteti
 preife naffi zef ztoco
 ftradacho nebo ie te
 pechu metlami ipri
 100 nizfe ogni petfachu
 imetfi tnachu ipolezv
 vufachu ifelezni cliufi
 ge raztrgachu atobac
 mui ninge nafu prau
 105 dnu vuerun ipraudnv
 izbovuediu toiemofim
 ztoriti efeoni to vue
 lico ftraftiu ftuorife
 dapotomuzinzi bofi
 110 raba prizzuauſe tere
 im grechi vuafa poſte
 te fim izpovvedni bo
 dete grechov uuafih.

75 i jest se pred boži-
 ma očima vsako-
 mu svoimi usti
 i svoim glagolom
 ispovedati, eže je
 80 na sem svete kiždo
 stvoril, libo bodi do-
 bro libo li si zlo.
 Da k tomu dini, sinci,
 myslite, ide ne, ka-
 85 mo se ukloniti, nu
 je pred božima očima
 stati, i sjo prjo imeti,
 juže jesim povedal.
 Naš gospod, sveti Krist,
 90 iže jest bali teles našich
 i spasitel duš našich, ton
 posledine balovani-
 je posledje postav(l)
 (i) ukazal je, imže se nam
 95 dostoi od iego zave-
 čati, i jemu se oteti.
 Prejše naši žestoko
 stradacho, nebo je te-
 pechu metlami i pri-
 100 nizše ogni pečachu,
 i meči tnachu, i po lesu
 vešachu, i železni ključi
 je rastrgachu. A to pak
 my ninje našu prav-
 105 dnu verūn i pravdnu
 ispovediu toje možem
 storiti, eže oni to ve-
 liko strastju stvoriše.
 Da potomu, sinci, boži
 110 rabe prizvauſe, tere
 im grechi vaše počte-
 te, i im ispovedni bo-
dete grechov vašich.

Ř. 89. cruz viz str. 30. Skratku, o níž zmínka se děje, mohl si přepisovač či spíše předčítate
 vykládati jako křstř = kříž, přihlížel-li jen k tomu, co hned následuje, neboť máme i jinde, ku př
 v Glag. Cloz. podobně: i křstř přišedř bali se javi ř. 591—592. Avšak zpařitel duř naffih s
 k tomu nehodí.

Ř. 91. ton viz str. 31.

Ř. 97. stran »preife« viz slovn. (pod prejše).

Ř. 110. raba a vaša viz str. 29.

Si avus noster non peccasset, tum in secula ei esset vivere senectutem non accipienti, nunquam curam habens (-enti), nec lacrimabile corpus habenti, sed in secula ei esset vivere. Posteaquam invidia fuit diaboli expulsus

10 a gloria divina, tunc in genus humanum dolores et curae inciderunt et morbi et sine ordine mors Et iterum, fratres, meminerimus, ut et filii dei vocemur; propterea abstinemus his turpibus operibus, quae sunt opera satae: quod sacrificium (idolis) facimus, fratrem calumniamur, quod furtum, quod homicidium, quod carni faventia, quod iuramenta, quae non observamus, sed ea transgredimur, quod invidia. Nihil his operibus turpius ante dei oculos. Potestis igitur, filioli, videre et ipsi intelligere, quod fuerunt primum homines faciebus tales, quales et nos sumus et diabólica oderunt et divinam (gratiam) dilexerunt.

35 Ut ideo nunc in ecclesiis eorum genuflectamus et oremus ad eos et honori eorum bibamus et sacrificia nostra illis offeramus pro salute corporum nostrorum et animarum nostrarum. Idem possumus et nos adhuc esse, si eadem opera coeperimus facere, quae illi faciebant. Illi enim esurientem pascebant, siti-

45 enti dabant potum, nudipedem calceabant, nudum cooperiebant, infirmum

in nomine dei visitabant

50 frigentem calefaciebant, hospitem colligebant (sub tecta sua introducebant), in carceribus et in ferreis vinculis inclusos

55 visitabant, et in nomine dei eos consolabantur. His, his illi operibus deo appropinquabant. Sic filioli, et nobis orandum ad eundem supremum patrem, dominum, donec nos ibidem collocet in regno suo, quod est paratum ab initio ad finem electis dei. Et sumus, fratres, vocati et incitati (coacti) a cuius non possumus usquam nos facie abscondere nec ullo modo effugere, sed est standum ante thronum dei cum adversario nostro, cum malefico antiquo

75 et est ante dei oculos unicuique suo ore et suo verbo confitendum, quod in hoc mundo quisque fecit, sive est bonum, sive malum. Illius diei, filioli, mementote, qua non est quo effugere sed est ante dei oculos standum et haec contentio habenda quam dixi. Noster dominus, sanctus Christus,

90 qui est medicus corporum nostrorum et salvator animarum nostrarum, is ultimam medicinam postremum proposuit et monstravit, quo nos

95 conveniat illi renunciare et illi nos eripere.

Antecessores nostri duriter
sunt passi, nam eos verbe-
rabant virgis et ad-
100 moventes igni torrebant
et gladiis secabant et in silva
suspendebant et ferreis uncis
eos dilacerabant. At hoc denuo
nos nunc nostra jus-
105 ta fide et justa

confessione idem possumus
facere, quod illi illo mag-
no dolore fecerunt.
Ergo, filii, dei
110 servos advocate et
eis peccata vestra enu-
merate et eis confitentes es-
te peccata vestra.

III.

Jazze zaglagolo
zlodeiu. Iuzem iego
delom. Iuzem iego
lepocam. Tofe uue
5 ruii ubog uze mo
goki. Iu iega zin:
Iu zuueti duh. Data
tri imena. edin bog
gozpod zuueti.
10 ife zuori nebo. Iz
emlo. Tofe izco ie
ga milozti. Ifce
mariae. Ifce mic
hahela. Ifce pe
15 tra. Iufeh bofih zil.
Iuzeh bofih mofe
nic. Iufeh ꝥ za
connic. Iufeh zu&ih
deuiz. Iuzeh ꝥ moki
20 Da mirafite napomoki
biti. Kibogu moih gre
chou. Dabim cifo iz
pouued ztuoril. Iod
puztic otboga priel.
25 Bogu uze mogokemu.

Jaz se zaglagolo
zlodeju, i vsem jeho
delom, i vsem jeho
lepoćam. Tože ve-
5 ruju v bog vsemo-
goći, i v jega sin,
i v sveti duch, da ta
tri imena edin bog,
gospod sveti,
10 iže s(t)vorí nebo i ž-
emlo. Tože isko je-
ga milosti, i sancte (svete)
Mariae, i sancte (svetega) Mic-
haela, i sancte (svetega) Pe-
15 tra, i vseh božich sil
i vseh božich moče-
nik, i vseh (božich) za-
konnik, i vseh svetich
devic, i vseh (božich) moći,
20 da mi račite na pomoći
biti ki bogu moich gre-
chov; da bim čisto is-
poved stvoril, i od-
pustik ot boga prijel.
25 Bogu vsemogoćemu

Ř. 1. Se začátkem naší formule srovn. sangallskou (Müllenhoff u. Sch. str. 291): »Ih fersache dem tiufel unt ellin sīnu werc unt alle sīne gezierde . . .« a jiná (str. 292): »ih intsago mih demo tiufeli unde allen sīnen uerchen unde allen sīnen zierden . . .« Vlivem němčiny je zde při zaglagolo se dativ. Srovn. též v slovinské formuli z XV. stol. (Slav. Bibl. II str. 170): Ja ze odpouem chudiczu ynu nega deylam, ynu vsy nega hofarti, ynu ze yzpovem ynu dalsan dam

Ř. 12. fce viz str. 44.

Ř. 13. michahele vlivem německo-lat. pravopisu, tak máme i v Reichenavské formuli: unde sancte Michahele (Müll. a Scher. str. 244).

izpouuede uze moie
greche Iſce marie.
Uzeh nepraudnih del.
inepraudnega pomiſlenia.
30 Eſe iezem uuede ztuoril . ili neuuede . nudmi
ili lubmi zpe ili bdě
Uzpitnih rotah . Vliſnih
reſih . vtatbinah . Uzniciſtve .
35 Ulacomztue . Vlichogedeni .
Vlichopiti . Uuzmaztue .
Iuuzemlichodiani . Eſe
iefem ztuoril ptiuuo
bogu . odtogo dine
40 poneſe xpen bih daſe
dodiniz negodine . Togo
uzego izpouueden bodo .
Bogu . Iſce marii . I ſco
laurenzu gozpodi .
45 Iuzem zuetim . Itebe
bofi rabe . Caiuze
moh grechou . Iradze
chocu caiati elicoſe
zimizla imam eche
50 me boſe poſtediſi . Daimi
boſe gozpodi . tuuoju
milozt . dabim nez
ramen . ineztiden
nazudinem dine .
55 predtuima oſima
ſtoial . igdaſe pri
deſ zodit . Siuui
I mrtuim . comuſdo
pozuem dele . Tebe
60 boſe miloztivui
poruſo uza moia
zlouuez I moia
dela . Imoie pomif
lenie . Imoie zridze .
65 I moie telo . Imoi
ſuuot . Imoiu duſu .
Criſte bofi zinu .
ife iezi razil . nazi

ispovede vse moje
greche, i sancte (svetej) Marie,
vseh nepravdnih del
i nepravdnega pomiſlenja,
30 eže jsem vede stvo-
ril ili nevede, nudmi
ili lubmi, spe ili bde,
v spitnich rotach, v ližnich
rečich, v tatbinach, v sničistve,
35 v lakomstve, v lichojedeni,
v lichopiti, v usmastve,
i vsem lichodjani; eže
jsem stvoril protivu
bogu od toho dine,
40 ponježe (kršćen) bich, daže
do dinišnego dine. Togo
vsego ispoveden bodo
bogu i sancte (svetej) Marii, i sancto (svetemu)
Laurencu, gospodi,
45 i vsem svetim, i tebe,
boži rabe Kajuz se
moich grechov, i rad se
choću kajati, elikože
simisla imam, eče
50 me bože poštědiši. Daj mi,
bože gospodi, tvoju
milost, da bim nes-
ramen i nestiden
na sudinem dine
55 pred tvima očima
stojal, igdaže pri-
deš sodit živim
i mrtvim, komuždo
po svem dele. Tebe,
60 bože milostivi,
poručo vsa moja
sloves(a), i moja
dela, i moje pomiš-
lenje, i moje srdce,
65 i moje telo, i moj
život, i moju dušu.
Kriste, boži sinu,
iže jesi račil na si

Ř. 34. uzniciſtve viz slovn. pod siničstvo.

Ř. 36. stran »usmaſtve« viz slovn. »směs«.

Ř. 44. »laurenzu« svatý tento vyskytá se (mezi jinými) často v německých zpovědních formulích (ku př. st. 267 u Müllenh. a Sch.).

zuu& priti greſ
 70 nike ifbauuiti . ot
 zlodeine oblazti.
 Uchranime otuzega
 zla . Izpazime
 vuzem blaſe.
 75 Amen.

Amen.

Ego abrenuncio
 diabolo et omnibus ejus
 operibus, et omnibus ejus
 deliciis. Item cre-
 5 do in deum omni-
 potentem, in ejus filium
 et in sanctum spiritum, quod haec
 tria nomina unus deus,
 dominus sanctus,
 10 qui creavit coelum et ter-
 ram. Item quaero e-
 jus misericordiam, et s.
 Mariae, et s. Micha-
 elis, et s. Pe-
 15 tri, et omnium dei legatorum
 et omnium dei mar-
 tyrum, et omnium dei fi-
 delium, et omnium sanctarum
 virginum, et omnium divinarum reliquiarum,
 20 ut mihi dignemini auxilio
 esse ad deum de meis pecca-
 tis; ut puram con-
 fessionem faciam et re-
 missionem a deo accipiam.
 25 Deo omnipotenti
 confiteor omnia mea
 peccata et s. Mariae,
 omnia injusta opera
 et injustas cogitationes,
 30 quod sciens fe-
 ci aut nesciens, coactus
 aut sponte, dormiens aut vigilans
 in gratuitis juramentis, in mendacibus
 verbis, in furtis, in fornicatione,
 35 in avaritia, in edacitate,
 in nimis bibendo, in stuprando
 et omni scelerate faciendo; quod
 feci contra

svet priti greš-
 70 nike izbaviti ot
 zlodejne oblasti,
 uchrani me ot vsega
 zla, i spasi me
 v vsem blaze
 75 Amen.

Amen.

deum ex eo die
 40 posteaquam baptizatus fui usque
 ad hodiernum diem. Hoc
 omne confitens ero
 deo et s. Mariae et s.
 Laurentio, domine,
 45 et omnibus sanctis, et tibi,
 dei serve. Poenitet me
 meorum peccatorum et libens
 agam poenitentiam, quantum
 mentis habeo, si
 50 mihi deus peperceris. Da mihi,
 deus domine, tuam
 gratiam, ut sine pудо-
 re et sine rubore
 in judicii die
 55 ante tuos oculos
 stem, quando veni-
 es judicatum vivos
 et mortuos, quemque
 secundum suum opus. Tibi,
 60 deus misericors
 commendo omnia mea
 verba, et mea
 opera, et meam cogita-
 tionem, et meum cor,
 65 et meum corpus, et meam
 vitam, et meam animam.
 Christe, dei fili,
 qui dignatus es in hunc
 mundum venire pecca-
 70 tores liberatum (liberare) a
 malefici potestate,
 custodi me ab omni
 malo, et salva me
 in omni bono.
 75 Amen. Amen.

PŘÍLOHY.

I.

Homilie, připisovaná sv. Klementu, učenníku sv. Metoděje.

Abychom mohli lépe seznati příbuznost homilie připisované Klementu s druhou Frisinskou památkou, kladu ji sem též s příslušnými místy Frisinské památky, jak to Miklosich učinil v »Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen« str. 3—6. Meziřádková, jiným tiskem naznačená místa jsou vzata z druhé Frisinské památky.

Jak již na str. 23 a násl. vyloženo, je bezpochyby text Fris. památky přepracován na základě jiného shodujícího se více s touto homilií. Vidíme, že celého církevně-slov. textu tohoto užilo se jen v části na první stránce (II ř. 1—34). Pro zbytek (a sice tedy pro větší část II památky) musíme předpokládat jiné církevně-slov. texty, kterých nemáme či snad dosud neznáme.

Že text II pam. není prvotní, ukazuje nám i místo I pagi bratřia pomenem ze, da i zinouue boŭ narefem ze: Pomenem se je příliš zeslabený výraz proti konci homilie, kdež stojí: juže podъvigněm sja i my vъzljubiti, da budem synove božii, neb proti jinému a sice více příslušnému místu: vъsprjaněmъ poně otъ selě atd. V obojím případě máme případnější výraz než v II pam., kdež je mdlý; jest to slabá náhrada za výraz přepisovači snad neobvyklý neb docela neznámý. Ano, v tomto pomenem se musíme snad viděti narážku na slib daný při křtu, o němž se mluví v církevně-slov. homilii (jako obeščachomъ sja bogu, poražajemi svjatymъ křščenijemъ, predъ mnogy posluchy, sice glagoljušče otricaju sja sotony i vъsěchъ dělъ jeho; následuje potom místo zachované částečně i ve Fris. II), avšak nikoliv ve Fris. II. Na všechen způsob předpokládal by tedy text druhé Frisinské památky jiný úplnější, jenž se nám správněji a úplněji zachoval v církevně-slov. homilii.

Poučjenje na pamjaty apostola ili mučenika.

Bratija, prisno žadaja spasenija našego gospodъ bogъ
našъ), prisno prizyvajetъ ny neprestanъno svjatymъ jeŭan-
glijemъ vъ věčъnoje nbsnoje crstvovstvo, velja ny vsja-
ku skvъrnu i žitije nečisto otvrěšči otъ sebe i čistymъ
srđcemъ kъ njemu pristupiti i vъziskati i pre-
jati ono crstvije, iž-njegože ispadochomъ, za-

pověď božiju prestuplše, jaže bě predana A-
damu, pradědu našemu, vъ raji drevlje,
vъzdърžaniја našego dělja. Ašče bo by
ecce bi detd nas

ju sъchranilъ, to vъ věky jemu bylo
ne zегresil, te vucki gemu be

žitije, bes-pečali i be-smърti, starosti ne
siti starosti ne

prijemljušče, ni slъzъna těla imušče: nъ
prigemlioki ni slъzъna teleze imoki

zavistiju dъjavoljeju otluči sja otъ slavy bo-
zavuzistiu bui nepriiasninu uvignan od szlauui bo-
žija nevъzdърžaniја dělja otъ tolě napadoša na
sigъ potom na

rodъ člъčъskyi i pečali i strasti i smърtъ, preměnujušča
narod slovъeski strasti i pezsali boido neimoki i bz zредu zemirt

žitije člъčъsko. i togo města želajušče svjatii i
pravъdivi člъci krěpko prepojasaša črěsla svō-
ja; i branъ priimъše (svjatuju věru) na protivъna-
go vraga, pobědivъše že jeho paky vъnidoša vъ
pъrvuju porodu, i do selě vъchodjaty, děly dobryi-
mi ukrašъše sja, žitije se lъstъnoje vъ smetъi
město polagajušče, ježe jako sěnъ nepostojanъno
prechoditъ, izměnuja vrěmena i gody. těmъže ne
lъstimъ sobe, bratije, ni jako besmърti mъnimъ
sja, ni vъdaimъ sja pochotъmъ žitiiskyimъ,
iže bo žitiju semu vъdastъ sja, to vragъ bo-
žii byvajetъ i pagubъnikъ duši svojej, nъ
i pagi, bratrija,

vъsprjaněmъ poně otъ selě, i ne lišaimъ
pomenem se

sja samochotъju neizdrečєnъnya slavy bo-
žij(ja) i radosti věčъnya, nъ vъstjagnušče sja
otъ prelъsti mira sego, jako obeščachomъ sja
bogu. poražajemi svjatyimъ krъščєnijemъ, predъ
mnogy posluchy, sice glagoljušče: otricjaju sja
sotony i vъsěchъ dělъ jeho. si že sutъ děla
ese sunt dela

sotonina: idoložъrtvija, bratonenaviděniја,
sotonina: ese trebu tuorim, bratra oclєvuitam,
klevety, gněvodърžaniја, zavistъ, jarostъ, ne-

¹⁾ ne-

navisъ, tatъby, razboi, pъjanstvo, obъjadanie,
namuizt²⁾ tatua¹⁾ razboi²⁾

plъti ugoženije, obiděniја, pēsni bēsovъskyja,
plъti ugongenige³⁾

pljasaniја, chuljenija, sramoslovъja, vъlšvenija,
dětogubъja, bluženija, preljubodějaniја, gъrdostъ,
lъža kljatvoprestupljenije i ježe kljati sja bo-
roti, choise ih ne pazem, nu ge prestopam⁴⁾

¹⁾ Ve Fris. pam. jdou slova a věty po sobě, jak zde číslicemi naznačeno

žijimъ imenъmъ. ašte ubo sichъ dělъ ostanemъ
sja, ti vъziščemъ suprotivъ těmъ vsjako do-
brodětelyje, jakože i pišetъ sja: ukloni sja otъ
zla, i stvori dobro. da ašče ubo ostanemъ
sja otъ selě zlychъ těch dělъ, to udobъ pa-
ky vъnidemъ vъ tuže porodu. čyto bo jestъ
nizce teh del

mъrzъćeje tacěchъ dělъ vъ člvcěchъ, imiže na
mirzene

sja gněva božija privlačimъ. nъ da sъvr-
šimъ obětovanija naša jaže kъ gospodu
bogu našemu, ljubjašče jeho vsěmъ srd-
cъmъ svoimъ i vseju mysľju i vseju
krěpostiju i bližnjago svojego jako samъ
sja, bratoljubijemъ prosvětjašče sja,
stranъnoljubijemъ procvětušče, da vъnidemъ
radujušče sja vъ beskoněčnuju radostъ,
vъ bьsmьrtъnyi životъ, vъ neizdrečěnnuju
krasotu, jejaže želaja blaženyi sь mučěnikъ
Christovъ, imja rekъ, podvignu sja žitija se-
go slasti poprati, bogatъstvo tьlějemo
sušče i vrěmenъno vъznenavidě, i krasotu
telesъnuju popravъ, razdaja iměnije svo-
je niščimъ, i podvignu sja vъ věčъna
žilišča, Christosova glasa sь radostiju
poslušaja, jakože reče, prizyvaja ny kъ
sebe: ne ubojte sja otъ ubivajuščichъ těla,
a duši ne moguščimъ čto zla stvoriti, nъ
pače ubojte sja imuščago vlastъ po ubijenii
vъvrъšči vъ geonu. ei togo ubojte sja. těmъ-
že, bratije, kaja polъza jestъ člvku, ašče i
vъsь mirъ priobrjaščemъ, a dušju svoju po-
gubimъ li otščetimъ? čim li iskupimъ
dušju svoju otъ muky, ašče že ne ostanemъ sja
zla i ne pokajemъ sja, ili niščimъ ne
podamy? nъ da potěščimъ sja otъ selě
vъniti těsnymi dvьrъmi vъ žiznъ věčъnuju,
sirěčъ vъzdrъžanijemъ, pošćenijemъ, postъ že istinъ-
nyi sje jestъ, netъkmo otъ brašъna vъzdrъžati sja
li otъ pitija, nъ vsjakago grěcha běgati, aky ratъ-
nika gubjašča dušju svoju, i tomiti plъtъ svoju
strstmi i mukami Christosa radi, imiže sь blaže-
nyi, imja rekъ, podvignu sja, predaja plъtъ svo-
ju na strasti i na rany i smьrtъ ponosъnuju
Christosa radi, syna božija. těmъže i nyně si-
jajetъ vъ slavě božii pače sijanija slъnčъna-
go, i vъ pamjati jeho divъna čjudesa i iscělje-
nija stvarjajetъ gospodъ bogъ naš, iže bo

sъ věroju čtjetj pamjati jeho, to otъ grěchъ
izbavljajetj sja, i otъ vsjakoja napasti
izbudetj. tomu ubo, bratija, poručenimъ,
i takože dobřaja dēla tvorimъ, i tъ bo člvkъ
bese priuue zlonuezi
že bē jakože i my, nъ vsjaku zlobu vъz-
uliza tazie acose i mui gezim tere nepřiaznina usne-
nenavidě, i blagodtъ božiju i milostъ
nauvidesse a bosiu
vъzljubi, juže podvignēmъ sja i my
uzljubise
vъzljubiti, da budemъ synove božii
i pričastnici csrstviju jeho, slavjašče
svjatuju troicju, ocja i syna i svja-
tago duha.

II.

Poprvé jsou Frisinské památky oznámeny, jak nahoře podotčeno, Aretinem v Neuer literarischer Anzeiger ¹⁾ r. 1807 č. 12 na str. 190—191 (není udáno, kým bylo napsáno toto oznámení ²⁾) a sice takto:

Anzeige einiger Denkmäler der slavischen Sprache aus dem X Jahrhundert.

In einer Handschrift der ehemaligen Freysinger Stiftsbibliothek aus dem zehnten Jahrhundert finden sich einige Denkmäler der slavischen Sprache, deren vorläufige Anzeige an diesem Orte nicht unwillkommen seyn wird. Die nähere Untersuchung jener Denkmäler empfehlen wir den Kennern der slavischen Literatur, die mit den verschiedenen Dialecten dieser Sprache hinlänglich vertraut sind. — Die Gründe, warum wir den in den hier befindlichen Stellen herrschenden Dialect für kärnthnerisch oder illyrisch halten, beziehen sich zunächst auf die Vergleichung mit einigen in illyrischer Sprache gedruckten Werken, besonders aber auch auf die wahrscheinliche Herkunft jener Handschrift, worüber wir an einem anderen Orte das Nähere anführen werden.

Das erste Stück in der Mitte des Ms. ist überschrieben: »Glagolite ponaz redka zloueza«. Der Anfang desselben der auf einen homiletischen oder liturgischen Inhalt schliessen lässt, ist folgender:²⁾

1) Časopis tento jmenoval se původně Allgemeiner litterarischer Anzeiger a vycházel v Lipště, potom v Norimberce, v Mnichově atd. Ve víd. dvorní knihovně chová se tento časopis pod sign. 51 Q 20.

²⁾ Proto myslí J. A. Schmeller v *Gelehrte Anzeigen*, München, V sv. (r. 1837) str. 107, že pochází toto oznámení od Docena, pravít na uvedeném místě: Sie finden sich ... an zwey verschiedenen Stellen nämlich fol. 78 u. 158—161 einer im übrigen ganz lat. Hs. der k. Bibliothek in München (Cod. Frising. 226) eingetragen, und waren schon 1807, wohl von Docen (im Neuen literarischen Anzeiger Nro 12), 1814 von Dobrowský (in seiner *Slowanka* p. 249) öffentlich besprochen worden. Že to oznámil Jan Kr. Aretin, je pravděpodobnější. Byl r. 1803 členem komise pro prozkoumání sekularisovaných klášterů (jakožto kustos dvorní knihovny, od roku 1806 byl vrchním knihovníkem, viz: *Allgem. Deutsche Biographie*, Leipzig 1875 I str. 518), Jan Adam z Aretinů byl pak r. 1802 generálním komisařem při sekularisaci kláštera Frisinského. Tento zemřel dne 18. srpna 1822.

³⁾ Následuje začátek až po slova: »paki se uztati na zodni den...«

Das zweyte Stück, zu Ende des Ms. von anderer Hand geschrieben, fängt an: »Ecce bi detd neze gresit (sic!) te¹⁾... Dieses Stück besteht aus 6½ Columnne, das folgende ist kürzer, und fängt an:

»Jazze za glagolo...«²⁾ Der Schluss ist: »Criste bosi zinu...«³⁾

In eben dieser Hs. findet sich ein längerer lateinischer Sermon auf das Osterfest, von einem beim Jöcher u. Andern nicht vorkommenden Verfasser, mit der griechischen Überschrift: »*Ομιλία τῷ Αἰσυνζιον*«⁴⁾ *τῷ ἰταλικῷ διακονῇ*.

III.

V Slovance I str. 249—251 piše Dobrovský o Frisinských památkách takto:

Nachricht

von drey slawischen Aufsätzen, welche in einer sehr alten lateinischen Handschrift der öffentlichen Bibliothek zu München gefunden worden sind.

Im Neuen Lit. Anzeiger 1807 Nro. 12, S. 190 findet man eine »Anzeige einiger Denkmäler der slawischen Sprache aus dem 10ten Jahrhundert.« Wer konnte begieriger seyn, die Handschrift selbst einzusehen, als ich, da es mir nicht wahrscheinlich schien, dass man zu dieser Zeit schon mit lateinischen Buchstaben in irgend einem slawischen Dialekte sollte geschrieben haben. Doch selbst die kleine Probe, die in der erwähnten Nummer des N. Anzeigers zu lesen war, liess ein sehr hohes Alter dieser Aufsätze vermuthen. Ich war endlich so glücklich, die Handschrift zu München selbst prüfen zu können, und die drey slawischen Stücke selbst daraus abzuschreiben. Das erste hat die Aufschrift: Glagolite ponaz redka zloueza, d. i. spricht nach uns die wenigen⁵⁾ Worte. Darauf folgt die Beichtformel, wie sie der Priester etwa dem Kranken versprechen mochte, deren Anfang ist: Bofe gozpodi miloztiuvi, otze bofe tebe izpovuede vuez moi greh u. s. w. Das Ende lautet: Pridete otza mega izvuolieni. primete vuezfni⁶⁾ vuezelie. i vuezfni fivuot efev iezt ugotoulieno. iz uueka v uek. Amen. Das ganze beträgt 34 Zeilen über die ganze Quartseite. Hierauf folgt die lateinische Absolution: Confitentibus tibi famulis ac famulus remitte peccata u. s. w.

Das zweyte Stück steht gegen das Ende der Handschrift und beträgt 6 ¼ Columnne oder 113 halbbrüchige Zeilen von einer anderen Hand. Fängt an: Ecce bi detd naf nezegrefil u. s. w. Endet mit den Worten: iim izpovvedni bodete grechov vuařih. Diese Homilie mag durch mehrere Hände der Abschreiber gegangen seyn, daher stösst man auf Stellen, die schwer zu erklären sind. Die Orthographie ist sehr ungleich. Einmal z B. steht pred bořima ozima, vor Gottes Augen und bald wieder ofima (für ořima oder otřima). Einmal gozpodi und wieder gozbod. Die häufige Verwechslung des *b* mit *p* verräth doch einen Schreiber, der kein geborner Slawe seyn konnte. Wie hätte dieser *bo d* anstatt *pod*, *bo* anstatt *po* in *bovvedal*, *izbovuedati* schreiben können?

Das dritte Stück von 74 gebrochenen Zeilen ist ein Glaubensbekenntniss. Fängt an: Jazze zaglagolo zlodeiu. I uzem iego delom, d. h. ich entsage dem Teufel und allen seinen Werken.

¹⁾ Text zde podán až po slova: uvignan od slauui bosige...

²⁾ Až po slova: to se izco ioga (!) mitozti (!).

³⁾ Až po konec: iz pazime vuzem blase, Amen.

⁴⁾ má být *Αἰσυνζιον*.

⁵⁾ Dobrovský tedy poznal již tenkrátě pravý význam toho slova zde.

⁶⁾ Tak v Slovance.

Schliesst mit den Worten: Uchrani me ot uzega zla. I zpazi me vuzem blaše. Amen. Hierauf folgt in lateinischer Sprache Sermo in Natiuitate Scae Mariae et Sci Corbiniani confessoris, woraus zu schliessen, dass der Besitzer dieser Handschrift ein Geistlicher aus dem Bissthum Freysingen war, der sich zu seiner Agenda diese Formeln beyschrieb, um unter den Winden in Kärnten, oder Krain, oder gar in Bayern seinem Berufe gemäss davon Gebrauch zu machen. Dass auch damals einige Slawen zu Bayern gehörten, erhellet aus einer Satzung Herzog Heinrichs, die in derselben Handschrift überschrieben ist: Constitutio venerabilis ducis Heinrici et omnium primatium tam Episcoporum quam comitum. Es werden darin harte Strafen gegen flüchtige Knechte und Mägde festgesetzt und zugleich verfügt, dass auch die Slawen diesem Strafgesetze unterliegen sollen: Scalui (so die Handschrift anstatt Sclau) etiam eidem coadunationis districtioni subjaceant aut exterminentur. Actum Rantes Houa feliciter amen.

Ich enthalte mich absichtlich aller Erläuterungen, deren diese schätzbaren Uiberbleibsel gar sehr bedürfen, da ich gebornen Krainern nicht vorgreifen will, welche nicht lange mehr säumen werden, diese alten Denkmäler ihrer Sprache öffentlich bekannt zu machen und sie mit einem zweckmässigen Commentar zu versehen.«

INDEX

všech slov nacházejících se ve Frisinských památkách (dle textu částečně přepsaného).

a *sed*, ale, spojka, jenom dvakrát II 341a; 103.
akože (acofe I 26 dvakrát, II 31) jako, *ut*.

bali (II 90) lékař, *medicus*, v církevní slovanštině v nejstarší době též БАЛНИ, později БРАУЪ.

balovanije (balouvanije II 92) lék, *medicina*.

bbjeni (bbgeni II 67) viz **pobějeni**.

bde III 32, přechodník přítomn., strsl. БЪДА.

bez (s gen.: bzz redu II 13 omylem) *sine*, bez, БЕЗЪ.

blazě (blafe III 74) lokál od blago.

bo neboť, *enim* (II 44, nebo II 98).

bog bůh, *deus* III 8, akk. též bog III 5.

boga III 24.

bogu I 19; II 58; III 21, 25, 43.

bože (bofe) I 10, 21, 27; III 50, 51, 60.

bosa (bozza II 46) bos, *non calceatus*, akk. j. č. m r.

boži (bofi I 7; III 46, 67) boží, *divinus*; mn. č. bofi II 16.

bofige II 10 gen. jed. č. ž. r.

bofigem II 72 instr. m. r. j. č.

bofima II 27, 75, 86 instr. du.

bofihi III 15, 16 gen. mn. č.; bofie II 49, 56 acc. j. č. s. r.

bofiem I 4, 5; II 66 dat. pl. m. r.

bofiu II 34 acc. sg. ž. r.

bofi raba II 109 třeba čísti božie rabe (akk. pl.), jak tomu následující i m nasvědčuje, v. str. 29.

bratra II 21 akk. sg.

bratria II 14; II 67, kolektivní jméno, v církl. slov. též БРАТРИА.

byti (biti I 7; III 21; buiti II 42) býti, *esse*. byvši (beufi I 8) viz poznámku k řádku tomu.

bych (bih I 12, 13; III 40).

by (bi I 16, 28; II 1; bui II 8).

bim (I 25, 31; III 22, 52).

bě (be II 2, 7).

běše (befe II 30).

bodo (БѢДА) III 42; bodi (БѢДИ) II 81; bo-dete (БѢДЯТЕ) II 112.

česarstvo (zesarftuo II 63) *regnum*, v církl. slov. ЦЕСАРСТВО.

cirkvach (circuvah II 35), v církl. slovanštině ЦРКВЯХЪ *ecclesiis*.

česti (zefti II 37) dat. sg. *honor*i (v církl. slov. ЧѢСТИ). Nezdá se, že by to byl akk. pl., jak někteří vykládali.

čisto (ciſto III 22) akk. sg. ž. r. v církl. slov. ЧИСТА.

člověci (zlouuezi II 30) *homines*.

ne pravidelnému **нмаштоу** (viz poznámku k byvši I 8).

ime II 49, 55 *nomen*, strsl. **нма**.

in alius: inoga I 19 gen. sg.; ineh I 22 lok. pl.

isko (izco iega milozti, tedy též s gen. III 11)

hledám, strsl. **нскм**.

iskoni (izconi II 64) *ab initio*, v církevní slov.

často **нсконн**.

ispověd (izpovuied moih grechou I 11; III 23;

instr. izbovuediu II 106) *confessio*, zpověď.

ispovědati (izbovuedati II 79) zpovídati se.

ispovědě (tebe izpovuiede vuez moi greh I 2;

Bogu uzemogokemu uze moie greche III 26)

confiteor, zpovídám se.

ispověden confitens (*confessus*) dle něm. bigih-

tig: tebe... choku biti izpovuieden uze moih

greh I 7; togo uzego izpovuieden bodo

Bogu... III 42; nom. pl.: im izpovvedni bo-

dete grechov uafih II 112 (viz str. 21 a 27).

iti I 8 *ire*.

iz předložka: *ex, ab*, s gen.: iz uueka I 35.

izbaviti (ifbauuiti ot zlodeine oblazti III 70)

zbaviti, *liberare*; **нзбавити** i v cír. slov:

izvolenikom II 65 vyvoleným (viz str. 19).

izvoljeni (izvuolieni I 33) *electi*, vyvolení.

iže qui, který: iže II 90; III 10; gen. egofe II 68;

dat. emufe I 16; instr. imfe II 94; akk. pl.

iefe I 32;

iafe akk. pl. stř. r. II 43;

iufe II 88 akk. sg. ž. r. strsl. **нже**;

eie I 23 akk. sg. a II 19 nom. sg. stř. r.

místo pl.;

eie I 16, 17 *že, quod*.

jaz (iaz III 1) *ego*, já.

-je (ge, ie II 4, 41, 42, 60, 106) = strsl. **-жде**.

jesem a jesim (iezem I 12, 18, 23; III 30, iefem

III 38; gezim II 88) *sum*, jsem;

iezi III 68 *es*, jsi;

iezt I 35; ieft II 64; geft II 75, 90 vedle

ie I 8, 9, 10; ge II 60, 71, 79, 86, 94 *est*,

jest, je;

gezim II 32 a gezm II 66 *sumus*, jsme.

Slov. vazba s dat. a inf.: ie mi... iti (fe)

na on zuet I 8; ie mi imeti sivuot I 9; gemu

be fti II 2—3, 7; geft ze... vzacomu...

izbouuedati II 75; **•ie•** jest vynecháno: i nam

ze modliti II 59, ge fti II 71; II 86—87;

srovn. neg. ne (ně) camoze vcloniti II 84.

k, ki předložka: c tomu dini II 83; ki bogu III 21.

kajati se (caiatl ze III 48) *poenitere*, káti se,

клати са s gen.; caiu ze moih grechou III 46

1. os. sg.

kako (caco I 20) jak, s negací nějak: ni ka-

kože II 70, v cír. slov. ku př. **неда како не, да**

некако atd.; jindy bývá **какожде**.

kamo (necamo II 84) *quo*, kam.

ki-viz k.

klanam se (clanamze II 36) církevně-slov.

кланамеъ са, klaníme se.

ključi (cliuři II 102) instr. pl. od ključ, *uncus*,

srovn. klíč (**ключъ**).

koichže (choife Ih II 23) **конъ** gen. pl., jak

se vyskytuje ku př. i v Hom. Mih., u Jana

ex. b. atd. vedle **кѣнъ** (toto ku př. v Glag.

Cloz. 919; srovn. i Mikl. Vgl. Gramm. III²

str. 51).

krestu (creztu I 3, 20) na prvním místě (I 3)

bezpochyby: Kristus, na druhém (I 20):

křest; v cír. slov. **крѣсть** ve významu Kri-

stus a kříž, ve významu křest užívá se slova

крѣщение, avšak slovácky a slovinsky též

krst = křest, mohlo tedy na obou místech

v originalu býti **крѣсть**. Srovn. též kruz (cruz

II 89).

krilatcem (crilatcem I 4) *alutibus, angelis alatis*,

okřídleným (andělům). Viz str. 19.

kriste (criste III 67), Kriste.

krišćen (crifken I 13) *baptizatus*, křtěn, strsl.

крѣщенъ třeba čísti: krišćen.

xpen III 40 viz **čpen**.

krovy (crouui II 51) střecha, *tectum*, zde akk. pl.

kruz (cruz II 89) chyba m. Kristus. Viz na

str. 30.

kyždo (chifto II 80) cír.-slov. **кѣждо**, viz na

str. 41 a 11, každý; comufdo III 58 dat. sg.

lačna (lařna II 44) akk. sg. *esurientem*, lačného,

v crk.-slov. **лаучнъ**, viz str. 16—17

lakomství (lacomztue III 35) (*in*) *avaritia*, v la-

komství, i v cír. slov. **лакомство** *avaritia*

(Mikl. Lex.).

lěpocām (lepocam III 4) *deliciis*, rozkoš; v slov. vinčině je -*ča* oblíbeno v. Mikl. II 173, v cír. slov. máme **лѣпота** (i v češt. atd.), v něm. formulích: gezierde, zierde.

lěsu (lezv II 101) dat. sg.: po lezv vufachu, *in silva*.

libo ... **libo** (libo bodi dobro libo li si zlo II 81) *sive sive*, v cír. slov. též často (**любо** i **любо**), viz ljubo. (Též **любо си** v cír. slov. viz Mikl. Slovn.)

lice *facies*, *lice*: u liza II 31 (v lica akk. pl. *faciebus*, tedy akk. vztahu; srovn. Mikl. Vgl. Gramm. IV^a str. 402); fe liza ni ucriti II 69 gen. sg. Slova egože a lica, která k sobě patří, odtrhl snad nedopatřením přepisovač od sebe.

lich-: **лнхъ** znamená v cír. slov. mimo jiné 1. přílišný, nadbytečný, řecky *περιττός*, 2. zlý, nepravý. V *Euch. sin* máme slovo toto v uvedených dvou významech též ve známé již zpovědní modlitbě a sice v druhém: ř. 7 **лнхъ створенихъ** v něm. orig. missatateô, ř. 8: **лнхъ створихъ** missatâti, 9: **лнхъ мыслихъ** missadâhti (ř. 15: **лнхъ клатехъ** meinsuerto); v prvním: ř. 18: **всѣ нз лнхъ въ ѣдени** (unrehtero firinlusto in mûsa), jako v nejstarších ev. několikrát **нз лнхъ** *ex περισσοῦ* (*plus, magis*).

V třetí Fris. památce máme v prvním významu: lichojedeni (lichogeden III 35, srv. **лнхоядени** Supr. 377.26 *ἀδυναμία*, v Hom. Mih. atd.) a lichopiti III 36, crk.-slov. **лнхопити** *potatio*. Třetí zde vyskytující se slovo lichodiani III 37 vypadá jako vysvětlivka k předcházejícímu usmastvě, což bylo ve smyslu slovinském bezpochyby předěláno z původního směsi (směstvě). Viz str. 21. Zajímavo je, že v první formulí Frisinské nevyskytuje se ani jednou slovo lichý ve složeninách, což k jinému původu této památky poukazuje.

lisi viz si.

ližnych (lifnih III 33) lok. pl. strsl. **лѣжннхъ**, *mendax*.

ljubo (liubo I 26): i tebe liubo *tibi placet*. Srv. **аште тебе любо есть** Hom. Mih. (Mikl. Lex.) od adj. **любъ** *carus*. Viz též libo.

lubmi III 32 *sponte*, dobrovolně, adv. v něm. orig. unnôtag, v *Euch. sin.* **неннѣдѣкъ**.

lži (lfi I 15) lok. sg. mendacium, lež, staroslov. **лѣжъ**.

malomogonča (malomogoncka II 48), v cír. slov. **маломощнхъ** *aegrotus*.

me I 28; III 72, 73 strsl. **мѧ**, mě.

meči (metfi II 101) *gladiis*, zde instr. pl. (**мѣхъ**).

metlami II 99 *virgis*.

mi (I 8, 9, 10, 20, 26) *mihi*, mi.

mil (I 21, 24), v cír. slov. má **милъ** celkem dvojí význam: 1. *miserabilis, excusabilis, obsecrans*, 2. *carus*. V naší památce vyskytá se slovo v prvním významu dvakrát: tebe ze mil tuoriv od zih poštenih greh I 21—22 a: teh ze tebe mil tuoriv I 23—24; cf. **милъ сѧ творѧща, ποιούμενον, obsecrantem** (Psalt. Theod., Mikl. Lex.). V *Euch. sin.* **милъ сѧ дѣлъ богоу** 68b.24.

milost *misericordia*: milozi I 2i, akk. I 32; III 53; gen. milozti III 12.

milostivy *miscricors*: miloztiuvi I 2, 11; miloztivi I 21; miloztivui I 29; III 60.

minšich (minfi I 23), strsl. **мнѣшнхъ**, menších gen. pl.

mirzeně (mirzene II 26) *turpius*, comp. od **мръзхъ** (tedy vl. mrzeněje: **мръзхнѣе**), v homilii zde mързѣčeje.

mirzkych (mirzcih II 18) gen. pl. **мръзхъ** *turpis, abominabilis*.

mnogoga I 19 gen. sg. od mnog; gen. pl.: mnozeh I 22.

močenik (močenic III 16) gen. pl. strsl. **мученикъ** *martyrum*, mučedníkův; mufenicom I 5 dat pl

moči (moki III 19) strsl. **мошти, λείψανα, reliquia**, ostatky.

modliti se (s dat.: modliti ze tomuge vuirch-nemo otzu II 59) *orare*; modlimze im II 36 1. os. pl

moj *meus*, můj: moi I 3, 31; III 65; gen. mega I 18, 33; dat. memu I 19; stř. r. me I 29, 30 vedle moie III 63, 64, 65; akk. sg. ž. r. mo I 30; I 31 vedle moiv I 11; III 66;

gen pl. moih I 7, 10, 11; III 21;

akk. pl. m. r. moie (strsl. **момъ**) III 26;

pl. stř. r. moia I 30; III 61, 62. (Viz str. 28 a 31—32.)

moku (I 27) akk. sg. od **мѡкнѡ**, *martyrium*.
možim a **možem**. První tvar (mořim II 106) není snad rozkaz. způsob, v církv. slov. **можьмѡ**. Tvaru toho užívalo se jen s negací **не** k zá-
 kazu v pozdější době (viz mé vyd. Glag. Cloz. str. 39) ku př. v Supr. 377.23: **не можьмѡ**... **посрамѡти**, **мѡ** *κατασχώνωμεν*. Bez negace může to zde býti tedy jen: možem. Proč se psalo *-im* místo *-em*, viz str. 30. Jiné tvary slovesa toho: mořem II 41, 68 můžem; mořete II 27 můžete.
mrtvym (mrtuim III 58) dat. pl. *mortuis*.
mrzna II 50 *frigentem* (nemáme v církv. slov., jak se zdá, dokladu).
mučenikom viz močenik.
my (mui II 32, 41, 104) *nos*, *my*.
myslite (muzlite II 84) 2. os. pl. rozkaz. sp. *mementote*.
na předložka, s akk.: na zodni den I 9, 31; na on zuet I 8; na zi zvuet I 12; na narod II 11; (na pomoki III 20) viz na str. 80 opr. k str. 34, ř. 38; s lok.: na zem zuete I 8, 25; II 80; na zudinem dine III 54.
načnem (nařnem II 43) *incipiemus*, začnem, v církv. slov. **научнемѡ**.
naga II 47 nahého, *nudum*.
nam II 59, 94 *nobis*, nám; nas (naz I 1) lok.; ni I 28 a II 62 akk.
napořachu (nabořachu II 46) *dabant bibere*, v církv. slov. **напоѡхѡ**.
narečem se (nareřemze II 16), v církv. slov. **наречемѡ сѡ**, *vocabimur*.
narod I 28; II 11 *gens*, rod, *populus*, lid.
nas (naz), viz **nam**.
naš *noster*, náš; nař II 1, 89; nom. pl. m. r. nař II 97; instr. sg. ž. r. nařu II 104; akk. pl. m. r. naře II 38 strsl. **наша**; gen. pl. nařich II 40; dat. nařim II 73.
natrořechu (natrořuechu II 45) 3. os. pl. impf. od **натроѡти** (1. os. **троѡѡ** neb **троѡѡ**) *dabant manducare, cibabant*.
ne negace: I 14 atd.
ně (ne II 84), v církv. slov. **нѣ** (**нѣсть**) *non est*, není.
nebo *coelum*, nebe: nebo III 10; gen. nebeze I 27.

nebo II 98 neb, *enim*, očekávali bychom: ibo.
neděla (nedela I 18) gen. sg. v církv. slov. **недѣла**; o tvaru tom viz str. 29—30. Dále: Ja ze dalsan dam, kyr swete nedele, swete sobothe veczeri, druge swete dny ynu veczeri... (Slav. Bibl. II 171. 4.)
nemoči (neimoki II 13, bezpochyby nedopatrěním m. i nemoki), strsl. **немоѡти** *infirmities, morbi*.
nenavist (nenauuizt II 25) *invidia*, nenávist.
nepravdnega (nepraudnega III 29) *injusti*, strsl. **неправдѡнаго**; dat. sg. ž. r. nepraudnei I 14; gen. pl. nepraudnih III 28.
neprijaznina (nepriiaznina II 33) akk. pl. r. stř. v církv. slov. **неприѡзѡниѡ**, *diaboli, satanae*; nepriiazninu II 8 instr. sg. ž. r.
nesem (nezem II 39) *ferimus*, nesem.
nesramen (nezramen III 53) *impud ns, sine pudore*.
nestyden (neztiden III 53) strsl. **нестыдѡнѣ**, *sine pudore*.
ni negace: I 18; II 5, 69, 71.
ničže (nizce II 26) *nilul*, nic, v církv. slov. někdy: **ничѡѡ** (ku př. v Glag. Cloz. 122, v Psalt. sin. 36.6), v slovinč. nyní nič.
nikakože (nicacofe II 70) v církv. slov. **ниѡѡѡѡѡѡ**, *nullo modo*, nijak; lépe však zde čísti ni kakože (viz toto).
nikoliže (nikoligefe II 4), v církv. slov. **ниѡѡѡѡ**, *nunquam*, nikdy.
nikyr (nikī II 69), tak četl již Vostokov (Фил. набл. str. 56) odvolává se na nynější slov. nikir: nikde. A. Janežič má ve svém slovníku: nikír a nikjér, taktěž Murko, Pletersník má však jen: nikjér nirgends (str. 712), v našem případě snad též třeba čísti: nikjér. Viz str. 44.
nu II 6, 24, 71, 85 *sed*, v církv. slov. **нѡ**, **нѡѡ** (**ноѡ**), *no*.
nudmi III 31 adv. *vi necessario*, *βίη*, v církv. slov. **ноѡѡѡѡѡѡ** (Vita Meth. 18, 16 atd.). V. str. 29.
ny (ni I 28; II 62) strsl. **нѡ**, akk. pl. *nos*, nás.
nyně (nine II 35; ninge II 104), strsl. **нѡѡѡѡ**, *nunc*, nyní.
o předl. s akk.: obeti naře im nezem o zcepasgenige II 38—39; udává příčinu: k vůli, pro, *propter*.

oběti snad lépe než **oběty** (obeti II 38) *sacrificium, oblatio*, dle česk. oběť; neboť **обѣтъ** má v církevní slov. jiný význam: votum. Viz str. 19.

oblasti (oblazti III 71) gen. sg. v cír. slov. **область** *potestas*, později ustupovalo slovu **власть**. Oblast pocházející bezpochyby z cír. slov. zachovalo se i ještě později v slovinštině, tak čteme v knize z XVII stol.: autorita = oblaft (Oblak, Doneski II 43).

obujachu (obuiachu II 47) impf. 3 os. pl. od **обоути** *calceos induere, calceare*.

očima (ofima III 55; II 76, 86; ozima II 27), *oculis*, očima.

od, ot předl. s gen. (od zih poštenih grehi od... I 22; o. fzlauii bofige II 10, 95; III 39; ot III 24, 70, 72).

oděachu (odeachu II 47) v cír. slov. **одѣахъ** odívali (impf. 3 os. pl.) *vestiebant*.

odpustik (odpuztic III 23; otpuztic I 10) *remissio*, odpuštění, v cír. slov. **отпущѣсть**.

ogni II 100: dat. sg. starosl. **огнь**, gen. **огни** i **огнь**, *ignis*, oheň.

oklevetam (oclevuetam bratra II 21) v cír. slov. **оклѣветаемъ** *calumniamur*.

on I 8 *ille*, onen; oni II 43, 44, 107 nom. pl. m. r.

ostanem (ozŕtanem II 17), strsl. **останѣмъ** *abstineamus*, s gen. zde: ...zich mirzcih del.

ot viz **od**.

otca gen. sg. (otza I 33), dat. otzu II 61; vok. otze I 2.

oteti ze gemu II 96, v cír. sl. **отати** *sumere, eripere*; da bi ni zlodeiu otel I 28 strsl. **оталъ**; otmi me vzem zlodeiem I 28 strsl. **отымн**.

otpustik viz **odpustik**.

pak (bac II 103) vide **paky**.

paky *iterum*, opět: pagi II 14, paki 19, bac II 103.

pasem (roti choife Ih ne pazem II 24) *servamus*, zachováváme.

pečachu (petŕachv II 100) **пѣахъ** *torrebant*, pekli.

pečali (petŕáli II 4 gen. sg.; petzali II 12 nom. pl.) v cír. slov. **пѣаль** *cura*, starost.

pijem (pigem II 38) *bibimus*, pijem; zde zají-mavá vazba s dat.: zeŕti ih.

po předložka s lok.: I 1 (po naz), 10 (po zem), III 59 (po suem dele); s akk.: I 12 (po t den), s dat.: II 101 (po lezv).

p(o)bějeni (bbgeni II 67) církevně-slov. **по-бѣдени** *incitati* (srovn. Supr. 236.19: **ѡма побѣдени бѣхомъ, п десномъ ѡмъ даша отроци прнхуценне, градеѣмъ** . .); Miklosich četl: bbgeni d. i. bějeni (Etym. Wtb. str. 13 u bi-děti a bĕditi).

počísti *enumerare*: poŕtete II 111 *enumerare*; poŕtenih I 22 *enumeratorum*, v cír. slov. **по-хисти** *numerare*. Naše tvary se možná již tenkrát vyslovovaly: poŕtete, poŕtenich (jako nyní v slovinčině: ŕtejem, ŕteti z čŕt-).

pod předložka s akk.: bod crovvi zuoge II 51.

poglagolani I 17 lok. od **поглаголанне**, ale snad v jiném významu: pomlouvání, v něm. form. saské bisprákjas, viz str. 18; v slovinštině máme pro to oblagavati (Oblak, Doneski II 84).

poido (boido II 12) v cír. slov. **поидъ** 3 os. pl. jednoduchého aor. (starý tvar, jenž se nám i v staré čeŕt. zachoval: idŕ).

pokazen (pocazen grecha I 25) v cír. slov. **показнь** *poena*, trest.

pomenĕm se (pomenemze II 15) *recordemur*; v cír. slov. **помаѣмъ сѧ**.

pomnju (pomngu I 13 dvakrát) v cír. slov. **помянь** *memini* (tĕž v Euch. sin. 72a 11), v něm. gihugku.

pomoči (pomoki III 20), snad akk. sg., v opr. k str. 34 ř. 38 na str. 80; v cír. sl. **по-мошѣ** *auxilium*.

pomyŕlenije (pomislenie III 63) *cogitatio*, v cír. slov. **помышленне**; pomisŕenja III 29 gen. (i v Euch. sin.).

ponježe (pongefe I 12; ponefe III 40; bonefe II 7) *quando, postquam*; v cír. slov. znamená **поиѣже** obyč. *quia* (ale i *postquam, cum*, ač zřídka Srezn. l. c. 60).

poronĕo (tebe poronŕo me telo atd. I 29 a: Te-be... poruŕo uza moia zlouuez[a] III 61) v cír. slov. **порѣжъ** *commendo*, poroučím; viz str. 14.

posĕčacho (bozzekacho II 49 a bozcekachu II 55 v cír. slov. **посѣѣахъ** *visitabant*.

poslĕdine (bozzledine II 92), v cír. slov. **по-слѣдѣнне** *ultimus*, poslední.

poslĕdje (posledge II 93) v cír. slov. **послѣѣѣ** *ultimo, postea*, naposled, v. str. 33—34.

posta (pozta I 19) gen. od *постъ jejuniū*.
postavl (pozstavvi II 93) *поставль* part. praet. *proposuit*, v. str. 31.
poštediši (poštedifi me, tedy s akk. III 50) v církl. slov. *поштаднши parces*.
potom II 10 *postea*.
potomu (II 28, 109; botomu II 17, 35) *ideo*, *propterea*, proto.
potřeba (potreba iega I 20) *opus (est)*, třeba, potřebí, *потреба ѿстѣ* i v církl. slov.
povědal (bovvedal II 88) v církl. slov. též: *повѣдалъ, dicere*.
pozvani (bozuuani II 67) v církl. slov. *позъвани vocati*.
pravdnym (praudnim I 6, 7) dat. pl. *правдѣ-нымъ justis*; praudnu II 104, 105 instr. sg. ž. r.
před předložka *предъ*, s instr.: před bořima ozima II 27, 75, 86; p. tuima ofima III 55; p. stolom II 71.
přejše (preife II 97), nom. pl. komparativu od přední, církevně-slov. znělo by to *прѣждьше*. V staré češtině máme ovšem prazieřši *prae-cessor* (Prešpurský slovník 41, 6), přezší *antecessor* v Hankově Sbírce nejdávnějších slovníků 1833, kterýžto význam hodí se na našem místě, kde bychom jen tvar s určitou koncovkou (preifi) očekávali. Viz též dodatek k str. 30 ř. 6 na str. 80.
prěstupam (s akk. přestupam ge II 24) v církl. sl. *прѣстѣнаємъ transgredimur*.
približaše (s dat.: bogu briplifaze II 58) v církl. slov. *приближаша appropinquaverunt*.
pride I 27 *venisti*; pridete I 33 (*придѣте venite*); pridef III 56 (*придеши*). Viz priti.
priměte (primete vucfne vuezeliē i vucfni řivuoť I 33) v církl. sl. *примѣте accipite (poscidete)*; primi moiv izpovuēd I 11 *accipe*; priel III 24 v církl. slov. *прималъ*; prigemlioki (prijemljoči II 3, v církl. sl. *примѣлжшюу*, viz pozn. k byvši I 8).
prinizše (prinizfe II 99) od *принисти* 1 os. *приниъжъ admoveo, ἐπιβάλλειν* vrci (zde: vrhše).
priti III 69 *venire*; viz pride.
privě (priuuae II 30) v církl. slov. *привѣе pri-mum*, tedy zde vl. *privěe*.
pulti II 22 dat. (gen.), sg. (nom. *плѣтъ*) *caro*, tělo, jako polt žije posud.

prizvavše (prizzuauše II 110), v církevní slov. *призъвавъше*.
prjo (prio II 87) akk. sg. (nom. *прѣ*) pře, *contentio*.
protiv předl. s dat.: protiū bogu i p. memu creztu I 19 (v církl. slov. *протнѣж а протнѣжъ*).
protivo předl. s dat.: protiūuo bogu III 38, viz protiv.
rabe (rkp. vlivem němč.: boři raba II 109 viz str. 29) vok. rabe I 7; III 46 (boři rabe).
račite (rafite biti III 20) *рачѣте*; račil III 68 *рачѣлъ (рачѣти velle)*.
rad III 47 *lubens, jucundus*, rád.
rastrgachu (raztrgachu II 103) *растрѣгашъ dilacerabant*.
razboj (rafzboi II 2) v církl. slov. *разбой latrocinium, homicidium*; cf.: *homicida* = rasbinik (Oblak, Doneski II str. 56).
rozuměti (razumeti II 29) *intelligere*.
rěčich (refih III 34), v církl. sl. *рѣчѣхъ sermonibus*.
rědka (redka zlouēza I 1) zde asi ve významu *pauca*, několik. Srovn. Supr. 401 ř. 27 *по томъ же градѣцѣ (κηράριον) мала на брѣзѣ сътворѣхъ и тѣ въ рѣдѣхъхъ уасѣ дѣни дѣла...* Migne, Patr. gr. sv. 114 str. 1219: *atque in eo aliquot horis diei opus faciens...* řecký text: *καὶ τοῦτο κατὰ μέρος (καθ' ἡμέραν) ἐργαζόμενος*, potom: »der deisu fōūn uuort derā calaupā qui pauca verba fidei« (Exhortatio ad plebem, Denkm. I vyd. str. 155). Sem též náleží: *отъ рѣдѣхъхъ попокъ парѣ ти си прѣсвѣтѣроис* Mikl. Slovn.
redu (bzzredu II 13 = bez redu) gen. od *радъ ordo*; bez redu: *sine ordine* (opp. по радѣу). Jiní vykládali chybně bez čředu (musilo by býti bez čředy).
rota juramentum: rote I 15 lok.; roti II 23 akk. pl.; rotah III 33 lok. pl. I v církl. slov. přichází často slovo *рота* (viz Mikl. Lex.). V slovinské zpov. formulí z XV stol. čteme již: falsch presegayem (Slav. Bibl. II 171.9). Srovn. též: *giuramento* = *perfega* (Oblak, Doneski II 55).

s, se předl. *cum*, s instr.: z temi I 32; ze zo-pirnicom II 72, ze zlodgem 74; s gen.: ze nebesē I 27.

sce = *sancte*, viz toto.

sami (zami II 29) *ipsi*, sami.

sancte (*sanctae*) atd. viz svety.

se zájmeno zvr. akk. strsl. **сѣ**: ze I 16, 21, 23; II 15, 57, 59, 85, 94, 96; III 1.

se předl. v strsl. **сѣ**: ze II 72, 74; I 27 (viz s).

segrěšil (zegrefil II 1), v církl. slov. **сѣгрѣшилъ**, shřešil.

selom (zelom I 5) *legatis*, v církl. slov. **сѣломъ**, gen. pl. zil III 15 (ufeh bofih zil).

semirt (zemirt II 14), v církl. slov. **сѣмрътъ**, smrt.

sepasenije (zcepaŋgenige II 39) *salus*, spása.

si s předcházejícím **ли** (tedy **ли си**) v církl. slov. v otázkách, ku př. **ѸТО ЛИ СИ ОТЕЦЪ** (Mikl. Lex.), v naší památce libo li si (libo lizi II 82) ve významu: *sive*, neb. Spojka **ли си** náleží bezpochyby též pozdější době, neboť nemůže býti doložena z nejstarších památek, nýbrž jen z pozdějších.

si *hic*, tento, **сѣ**: zi I 12; III 68 (na zi zvuet) akk. sg. stf. r.: ze II 75; lok. sg. m. a stf. r.: zem I 8, 10, 25; fem II 80; akk. sg. ž. r. zio II 87; gen. pl.: zih I 22; zich II 18.

sigrěachu (zigreachu II 50), v církl. slov. **сѣгрѣахъ** *calefaciebant*.

sil viz **selom**.

simysla (zimizla III 49) v církl. slov. **сѣмысла**.

siničstvo bezpochyby: *fornicatio* neb dle první památky vzhledem k stupňování významu: *adulterium* (v zinistue, v siničstvě I 16 a u zničtve, v sničistvě III 34), v církl. slov. **сѣни-уаѣтъ**, **сѣниуати** a slovo naše znělo by **сѣни-уѣство** (mělo by býti vl. °**сѣниуаѣство**). Strany zastoupení polohlásek viz str. 34, strany významu str. 6 a mimo to směs.

slavy (fzlauui II 10), v církl. slov. **славы** gen. *gloriar*.

slovo *verbum*: zlouuez(a) III 62; zloueza I 1.

směs, **směstvo** (m. směšstvo): v uzmazi I 15 (m. v zmasi) a u uzmaztue III 36 (m. uu zmaztue) *πορνεία*; v něm. zpovědních formulích: huar (hôr), hôruuilljo a pod. V Euch. sin. na paralelním místě **блѣды**. Strany směs viz str. 12 a str. 21 (zde hlavně proč a m. ě v slově tom). Staroslov. **сѣмѣсъ**.

Pro výklad směs = *fornicatio* (m. v uzmazi atd.) mluví též, jak slova ve Fris. I jdou po sobě, totiž: ili tatbe ili zavuiyti, ili v uzmazi

ili v zinistue, srovn. s tím v loršské formulí (Müllenh. a Scherer Dekm. str. 238): huoro, uuilleno, farligero (= též *fornicatio*) a v lat. formulí z IX stol., jež se shoduje v mnohých věcech zase s würcurskou, též: *quod furavi, quod fornicavi, quod adulteravi*.

V uzmazi ili v zinistue tvořilo by dle toho jakési stupňování významu. S tím se shoduje i první zpovědní formule v Euch. sin. na str. 68 a ř. 20: **ѸѢ БЛАДѢ И ПРѢЛЮ-БОДѢАННЕ** a v hom. připisované sv. Klementu: bluženija, preljubodějanija.

Ostatně viz slovo siničstvo. Vostokov si nedovedl vysvětliti slova toho, myslel jen na »smak«
vкус, chuť. Kopitar vykládal následovně (Glag. Cloz. XLIII): »uzmazie, n. accipimus pro peregrina voce, facta e phrasi germanica: ůz der mȃze, extra modum τὸ ἔκμετρον... Není pochyby, že přepisovači slovu nerozuměli a jinak si je vykládali. Na úsměch (ve významu něm. spott, viz ku př. Denkm. na str. 247) zde asi nelze pomýšleti. Taktéž na něm. mȃsa jídlo, poněvadž slovo to je ve Fris. III správně přeloženo.

sodit (zodit siuim i mrtuim, s dat. III 57), v církl. slov. **сѣдѣтъ** supinum, soudit.

sodny (zodni I 9, 31), v církl. slov. **сѣдѣны**, soudný (na zodni den), viz **sudinem**.

soprnikom (zopirnicom II 73), v církl. slov. **сѣпѣрникомъ** instr. *adversario* v. str. 49.

sotonina (fotonina II 19) nom. pl. stf. r. (dela fotonina).

spasal (ne zpazal nedela ni zueta vucera ni mega posta I inogo mnogoga I 18), v církl. slov. **сѣпасалъ** (**сѣпасати** *servare*).

spasi (zpazi me v uzem blaŋe III 73), v církl. slov. **сѣпаси** *serva* imper.

spasitel (zpaŋitel II 91), v církl. slov. **сѣпаситель** *saluator*.

spe (zpe I 17; III 32), v církl. slov. **сѣпа** part. praes.

spytnych (zpitnih III 33), v církl. slov. máme **спытънъ** *immeritus* (Mikl. Lex. **оуѣнѣство** **спытъно** Srezn. l. c. 86); zde křivá přísaha (v něm. meinsuerto, v Euch. sin. 72a 15: **лихо клатѣтъ**, 68a 25: **прѣстѣпоклѣтъ**, viz i str. 21).

srdce (zridze III 64), **сръдце**.

starosti (starosti II 3) gen. sg., v cír. slov. **старости** *senectus*, stáří.

starym (starim II 74) instr. sg. m. r., v cír. slov. **старымъ**.

stati (fati II 71, 87) *stare*, státi, stanouti, viz str. 31.

stojal (ztoial III 56) stál, od **стоити**.

stolom (ftolom II 72) instr. od **столъ** *thronus*, viz str. 49.

storiti viz **stvoriti** a str. 31.

stradacho (ftradacho II 98), v cír. slov. **страдаха** *passi sunt*.

stranna (ftranna II 50), v cír. slov. **странна** *hospitem, peregrinum*.

strasti (ftrasti II 12) nom. pl. od **страсть** *dolor*; ftraštiu II 108 instr. sg.

stvoriti *creare*: ztoriti II 107, v cír. sl. **сѣтворити**; zuori (m. ztuori) III 10 aor.; stuorife II 108 3 os. pl. (**сѣтворина**); ztuoril I 12, 23; III 23, 30; ftuoril II 81.

sudiněm (zudinem III 54), v cír. slov. **суднаи** (na zudinem dine: *die extremi iudicii*) viz **sodny**.

sunt (funt II 19) *sunt*, jsou.

svět *mundus*, svět: zuet I 9; zvuet I 12; zuuet III 69; lok. zuete I 8, 25; fzuete II 80 (viz str. 14).

svety *sanctus*, svatý: zuueti III 7, 9; zueti II 89; dat. sg. zuetemu I 4, ž. r. zuetei I 3, 24; dat. pl. zvetim I 24. Strany zuetemu creztu (= svatému Kristu) třeba podotknouti, že máme i v něm. formulích často: uuiho trohtin (ku př. v emmeramské modlitbě v rkp. A) a podobné výrazy. O sce = sancte III 12, 13, 14 viz str. 44.

svoj *suis*, svůj: lok. sg. stř. r. zuem I 59 (po zuem dele); instr. sg. m. r. zuoim II 78 (zuoim glagolom); akk. sg. stř. r. fuoge II 63; akk. pl. muž. r. zuoge II 51 (bod crowvi zuoge); instr. pl. zuoimi II 77.

svori viz **stvorí**.

syn (zin III 6), v cír. slov. **сынъ** akk. sg., vok. zinu III 67.

synci (zinzi II 28, 59, 83, 109), v cír. slov. **сынъкъ** *filiolus*, srovn. chindili miniu filioli mei (M. a Sch. Denkm. I vyd. 1864 str. 155, v 3 vyd. na str. 200, 1 a 15).

t zájm. **тъ**, ten: akk. sg. m. r. (po t den I 12); ton II 91 m. ten (**тънъ**) viz str. 31; to stř. r. II 103; gen. sg. toho III 39, 41; dat. tomu I 16; II 60, 83; nom. pl. stř. r. ta III 7; akk. pl. te II 56 (v cír. slov. **ты**), gen. pl. teh I 23; II 26; instr. temi I 32; II 57; instr. sg. ž. r. to II 107 (v cír. slov. **тоа**)

tacije (tazie II 31) nom. pl. m. r. od **такъжде** (**тацнжде**) *ἰσος, aequalis*.

taje (tage II 42) nom. pl. od **тъжде** *idem*; tige II 41 nom. pl. (**тижде**); akk. sg. stř. r. toie II 106.

tako (taco II 58) tak, *sic*.

takoga (tacoga I 25) v cír. slov. **такого**, *talis*.

tamoje (tamoge II 62), v cír. slov. **таможе** *in eundem locum*.

tatbě (tatbe I 15), v cír. slov. **таѣба** *furtum*, krádež.

tatbinach (tatbinah III 34), v cír. sl. **таѣбина** *furtum*.

tatva (tatua II 22), v cír. slov. **таѣба** (viz **tatbě**).

te II 2 spojka, i v cír. slov.: *et, kai* (Mikl. Lex.) srovn. tere.

tělo *corpus*, tělo: telo III 65; gen. sg. teleze II 6; gen. pl. telez II 40, 90.

tepěchu (tepechu II 98) *verberabant*, impf. od **тети** 1 os. **тепъ** (pro nejstarší památky významné).

tere II 32, 110 spojka, i v cír. slov. **тере** *et* (Mikl. Lex.), viz **te** (a na str. 20).

tije (tige II 41) viz **taje**.

timnicach [timnizah II 52], v cír. slov. **тѣмница** *carcer*, žalář; srovn.: prigionie = tamnizza (Oblak, Doneski II str. 61).

tnachu II 101 impf. od **тати** (1 os. **тънъ**) *scindere, secare*.

toje II 106 viz **taje**.

ton viz **t**.

tože (tofe III 4, 11) spojka: *etiam*, takže.

trěbu (trebu II 20); **трѣба** v pozdější době v cír. slov. za **жрътва** (*sacrificium*, oběť). Viz str. 19 a 49.

tva (tua I 26) *tua*, tvá; akk. sg. tuo I 31 (**твоеа**) a tuuoiu III 51;

instr. du. tuima III 55; instr. pl. tvoimi I 32.

tvorju (tuoriv I 21, 24), v cír. slov. **тѢОРИѦ** *facio*; 1 os. pl. tuorim II 20.

ty (ti I 20, 26, 27) *tu*, *ty*; dat. tebe I 2, 7, 21, 23, 29; III 59.

uběgati (ubegati II 70) *effugere*, v cír. slov. **УБѢГАТИ**.

ugojenije (ugongenige II 23 zkomoleno), v cír. slov. **УГОЖЕНІЕ** hovění (pulti ugongenige) viz str. 17.

ugotovljeno (ugotoulieno I 35; ugotouleno II 64), v cír. slov. **УГОТОВАЛЕНО** *paratum*.

uchrani imper. od **УХРАНИТИ** *servare* (uchrani me ot uzega zla III 72 již s předložkou místo pouhého gen. srovn. ífbauuiti ot zlodeine oblazti III 70).

ukazal (ucazal II 94), v cír. slov. **УКАЗАТИ** *monstrare*, ukázati.

ukloniti se (vcloniti ze II 85), v cír. slov. **УКЛОНИТИ СЯ** *effugere*.

ukryti (e... ucriti II 69), v cír. slov. **УКРЫТИ СЯ** *se abscondere* s gen. (zde lica), který u sloves krýti a tajiti se stával (viz článek prof. Hattaly »O ablativě ve slovančině a litvančině« v Čas. Č. Mus. 1858, str. 525).

uslyšal (uzliffal I 31), v cír. slov. **УСЛЫШАЛЪ**, uslyšel.

usmasi viz v slovn. směs.

usmastvě viz v slovn. směs.

usty (vzti I 33; II 77), v cír. slov. **УСТЫ** *ore*, ústy.

utěšachu (uteffachu II 56), v cír. slov. **УТѢШАХА** *consolabantur*.

uzmazi viz směs.

uzmaztue viz směs.

uže (vše I 27), adv. *jam, etiam* v cír. sl. **УЖЕ**.

v (u, v, ú, ý) předložka s akk.: v moku I 27; u ime bofie II 49, 55; u liza II 31; v uuek I 35; v ueki II 2, 6; v zezarftuo II 63; s lok.: u zpitnih rotah atd. III 33—36; u nepraudnei rote I 24; u líf atd. I 15—17; v poglagolani I 17; u timnizah i u zelezneh vvořich II 52—54; u circuvah II 35, v uzem blaze III 74.

v I 34, snad vy nedopsáno; byl by to dat., jak jej tam očekáváme.

vaše (vuařa II 111) akk. pl. m. r., vlivem němč. vařa v. str. 29 (v cír. slov. **ВША**); uuařih II 113 gen. pl.

večera (vuecera I 18) gen. sg. od **ВЕЧЕРЪ** *vesper*.

věčny *aeternus*, věčný: vuecne I 34 akk. sg. stř. r. (**ВѢЧНОЕ**); vuecni I 34 akk. sg. m. r.

věděti: vuede ili ne vuede I 14 a III 30 jest part. praes. staroslov. **ВѢДЪ** (**ВѢДА**), jak nám formule v Euch. sin. 72a 12—13 ukazuje, kdež stojí: **СВѢДЪ**... **ЛЮБО НЕ СВѢДЪ** (Mikl. to považoval chybně za 1 os. j. č. Vgl. Gramm. III² 174), v něm. formulích: uuiz-zanto oda unuuizzanto; vuez I 20 = **ВЕСИ**, víš.

věk (uuek I 35) věk, *aevum*, akk. sg.

uueka I 35 gen. sg.

vueki II 2, 6 akk. pl.

velika (vuelica I 21) nom. sg. ž. r.;

vuelico II 107 strsl. **ВЕЛИКОЖ** instr. sg. ž. r.

velju (vueliu I 32) akk. sg. ž. r. starosl. **ВЕЛИЙ** *magnus*, velký v. str. 28.

venčich (vuenřih I 23), strsl. **ВЕНЧЫМЪ**, gen. pl. kompar. (strsl. **ВЕНЧНУ**) *majorum*, větších; očekávali bychom zde dle pravopisu v jiných případech: vuenkich, kde k = č, viz str. 32. Nyní veči vedle venkři, na západě: venč, venč atd.

věra *fides*, víra: vueru I 31 akk. sg.

vuerun II 105 instr. sg.

věrnikom (vuernicom I 6) *fidelis*, πιστός, v strsl. **ВѢРНИКЪ** často.

věřuju (vueruiu u bog uzemogoki I 8) *credo*, věřím.

ves, **vis** *omnis*, strsl. **ВЕСА**: vuez I 3 akk. sg. m. r.

vuiz I 27 též akk.

vuizem I 4 dat. pl.

uza III 61 akk. pl. stř. r.

uze III 26 akk. pl. m. r. strsl. **ВЕСА**;

uzega III 72 } gen. sg.

uzego III 42 }

uzem III 74 lok. sg. stř. r.

uzem I 5, 6, 24; III 2, 3, 45 dat. pl.

uzeh I 7; III 16, 19, 28 }

uřeh III 15, 17, 18 } gen. pl.

veselie (vuezelie I 34), veselí, radost, *gaudium*.

věřachu (vueřachu II 102) *suspendebant*, věřeli.

viděti (uvideti II 28), v církl. slov. **вѣдѣти** *videre*.
virchnemu (vuirchnemo II 60, bezpochyby nedopatřením m. -mu) *supremo*, strsl. **връхъ-нижньому**, vrchnímu.

vklepenych (Uclepenih II 54) part., staroslov. **°вѣкленѣти** (koř. **клен**), *vincetus, inclusus*.

volju: vuoliu I 30 akk. sg. **воля**; volu I 14 instr. sg. **волею**, v něm. unnôtag, viz str. 13.

vožich (vfoih II 54), slovinsky vože, církevně-slov. **вѣже** *funiculus* (sem náleží též č. houže, houžka; srovn. též voza Gefängnis, Gefangenschaft, Oblak, Doneski str. 55).

vračen (vuuraken I 13) očekávali bychom urojen; přepisovač snad chybně četl v církl. sl. **оуороженъ** a myslel na **вращенъ** od **вратити**. S naším místem srovn. v staropolské formulí: Ja gresni czlowek kaŝ se... mich wsech grzechow, czom se gich dopuszczil ot mego porodzena az do dzissessego dna... (Nehring, Altpoln. Sprachdenkm. st. 243).

vsakomu (uzakomu II 76) **всѣмъкому** *omni*.

vsedli (vzedli II 62), strsl. **вѣселитъ** *collocabit*, usadí.

vsemogoći (uzemogoki III 5) *omnipotens*, strsl. **всѣмогъ**, akk. sg.; vsemogoćemu (uzemogokemu III 25) dat. sg.

vstati (uztati na sodni den I 9) *surgere*, vstáti, strsl. **вѣстати**.

vveděchu (uuedechu II 52), strsl. **вѣведѣхъ** *introducebant*.

vygnan (uvignan II 9) *expulsus*, vyhnán, strsl. **°выгнавъ**, viz str. 31.

vzel (vzel pokazen grecha I 25), vzal, strsl. **вѣзалъ**.

vzľubiše (uzľubife II 34) *dilexerunt*, starosl. **вѣзлюбѣша**.

vznenaviděše (uznenavideffe II 33) *oderunt*, znenáviděli, strsl. **вѣзненавѣдѣша**.

vzoveš (vzovuef I 32) *vocabis*, strsl. **вѣзовеши**. za předl. s akk.: za vuiz narod I 27.

zaděneš (s dat.: ti mi zadeneš I 26), strsl. **зѣдѣши** či **зѣдѣдѣши** *impones*, naložíš, viz str. 20.

zaglagolo se (zaglagolo ze zlodeiu... III 1) *renuncio*, odříkám se. Srovn. zavěčati se.

zakonnik (zaconnik III 18) gen. pl., v církl. slov. **зѣконоуникъ** *fidelis*.

zavěčati se (od gego zavuekati ze II 95) *renunciare*, zříci se, strsl. připomíná trochu jen: **зѣвѣштати са кому** *doŭrai ōpov* viz str. 18.

zavisti (zavuizti I 15) lok. sg. *invidia*, zavuiztii II 8 instr. sg.

zemlo III 11, v církl. slov. **земля** *terram*, zemi.
zlo malum: zlo II 82; zla I 12; III 73.

zloděj *diabolus, malefactor*: zlodeiu I 28 dat. sg.; zlodeiem I 28 dat. pl.; zlodgem II 74 instr. sg. (slovin. v. str. 31).

zlodějne (zlodeine III 71) adj. od zloděj: *malefactoris*.

že I 8, 9; II 41 atd. *ðè, vero*.

žejna (fegna II 45), strsl. **жѣжня**.

želězněch (zelezneh II 53) *ferreus*, železný; felezni II 102 instr. pl.

žestoko (zefztoco II 97) *duriter*, starosl. též **жестокъ**.

žiti (ŋiti II 3, 7) *vivere*.

život (ŋivuot I 9, 31, 34; III 66) *vita*, život.

živym (ŋiuuim III 57) *vivis*, živým, dat. pl. m. r.

OPRAVY A DODATKY.

Str. 4, ř. 4 čti a tonu m. o tonu.

Str. 16, ř. 7 čti еѣ m. ем.

Str. 18, ř. 5 a 7 čti **заклєне** m. **заклєне**.

Str. 20, ř. 42. Přihlížejíce k vývodům na str. 31 můžeme ovšem připustiti, že i tere se mohlo dostati do II pam. teprv posledním přepisovačem.

Str. 21, ř. 8 a 12 násl. Parafrase pochází bezpochyby od posledního přepisovače (pasti nemluví proti tomu). Zasluguje povšimnutí, že se na str. 20—21 uvedené přídávky a vysvětlivky vyskytují jen v II a III památce, kteréž právě od téhož písaře pocházejí. V tomto smyslu třeba shora uvedená místa opravit. Jinak zachoval poslední přepisovač ovšem mnoho původních výrazů, někdy třeba i zkomolených.

Str. 21, ř. 38—41. Tento čtyřřádkový odstavec má následovati teprv na str. 22 po ř. 9.

Str. 22, ř. 10—49 viz též doleji str. 50—51.

Str. 22, ř. 29. Není však ani potřebí pomýšleti na takové území, v němž se stýkaly českoslov. živly se slovinskými, neboť v prvotním překladě nebylo asi žádných sledů slovinského jazyka.

Str. 23, ř. 20—22. Beze změn však nepřepisoval, viz str. 31, ř. 23; str. 35, ř. 24. Mimo to i opravu k str. 20 a k str. 21, ř. 8 a 12.

Str. 26, ř. 24. Co do lexikální stránky obráží se nám v II Fris. památce v některých výrazech lépe prvotní text. Tak se zde ještě zachovaly sledy českoslov. jazyka, čehož již neshledáváme v Klementově homilii, která se nám zachovala ovšem v pozdějších prepisech.

Str. 26, ř. 42 — str. 28, ř. 3. Syntaktická část, již jsem vůbec já sám nezamýšlel přidati, hodila by se lépe na str. 35 po ř. 31.

Důležitější zvláštnosti hláskoslovné uvedeny jsou v části o grafice a pravopisu a byly částečně též již v předcházejícím vytčeny.

Str. 29, ř. 4. Třeba zde podotknouti, že máme i v Euch. sin. na příslušných místech jen **нѣждѣмъ любо не нѣждѣмъ а волежъ ли неволежъ**, avšak žádné **ноуѣдѣмъ** a pod. (Viz na str. 13 dole.)

Str. 29, ř. 15. *o* vedle *u* ku př. i ve slově trohtin vedle truhtin v Emmeramské modl. str. 16 pozn. 4.

Str. 29, ř. 16 vuirchnemo by se mohlo vysvětliti i dle str. 30, ř. 4—5.

Str. 29, ř. 45. I v Emmeramské modlitbě na str. 15—16 otištěné máme podobné příklady: slaffa, upila (avšak v rkp. A: upile) atd.

Str. 30, ř. 1. Vliv německé grafiky jeví se ovšem i v I Fris. pam., jak doleji uvidíme.

Str. 30, ř. 6. preife by mohlo odpovídati ovšem i církevně-slov. tvaru **°прѣждѣше**. Jagić vykládá: **прѣжди же** (Archiv XVII str. 52 jako i tazie = **тази же**). **прѣжди** odpovídalo by nyní nejššímu též shora uvedenému preji.

Str. 30, ř. 29—48 a str. 31, ř. 8—9. Nyní se mi zdá pravdě podobnější, že původce či přepisovač druhé památky tuto psal dle slechu a že mu byla tedy někým předříkávána ovšem dle hlaholského textu. Nedopatření strany cruz mohl zavinit i ten, kdo předříkával hlaholský text nejsa snad příliš zběhlý v hlaholštině. Text prostě latinkou psaný nebyl zde zajisté přepsán, jinak bychom si nemohli vysvětliti, jak mohla táž osoba v druhé památce podlehnouti tak značně vlivu němčiny a psáti *b* za *p*, balouvanige atd. vuafa m. vuafe a pod., což se v třetí nikde neopětuje. Předloha třetí památky byla bezpochyby již též latinkou psaná. Hleděl-li původce druhé památky několikrát psáti německou spřežku *ui* tam, kde v církevní slovanštině bylo *y*, svědčí to též pro to, že byl hlaholský text někým předříkáván, kdo ještě částečně též tento rozdíl činil (srovn. str. 31, ř. 13 a násled.).

Str. 32, ř. 36. Strany *c* viz též Jagić Archiv XVII str. 80.

Str. 34, ř. 38. Jako ki bogu III 21 vykládám si i na pomoki v předcházejícím řádku (III 20), tedy = na pomoč. Od posledního přepisovače to však nepochází, ten to našel již v předloze latinkou psané, která však též povstala dříve na základě nějakého hlaholského textu.

Str. 36, ř. 11. Zdá se, že bylo původně napsáno zodnu. Nebylo-li by puntíku na *i*, mohli bychom předpokládat, že pisatel druhé a třetí památky, které byly později psány, slabiku *ni* nadepsal.

Str. 38, ř. 26 a jinde doleji. Různý vznik druhé a třetí památky vysvětluje nám též jich částečně různý pravopis, ač pocházejí od téže osoby.

Str. 39, ř. 26. *ch* za *č* je zde zajímavé; jak známo, vyskytuje se *ch* za *č* též v starých maďarských památkách, v čemž nyní mnozí vidí vliv severovlašské (benátské) grafiky (jakož i v jiných zvlátnostech). Nemám však ještě dokladů, že by již tak záhy v severovlašském pravopisu za *č* neb *č* se psalo *ch*; doklady máme teprv, pokud mi známo, z pozdější doby. Vliv tento vlašské grafiky byl by možný jinak v našich památkách, které byly psány na jihu. Zajímavé je, že jen ve třetí je toto *ch*, která byla již i v předloze latinkou psána, tak že Němec, původce dvou posledních Fris. památek, zde prostě přepisoval. Tato latinkou již psaná předloha pocházela ovšem od někoho jiného, jenž by byl mohl podlehnouti částečně vlivu vlašské grafiky.

Str. 41, ř. 47. choife Ih II 23 čte Jagić dle jiných jakoby předpokládalo *хождѣме* (Archiv XVII str. 52), avšak smysl této věty nemluví pro takový výklad.

Str. 42, ř. 11. Dvojhláska *iu* přešla kolem r. 1000 v *ü*, což se psalo *iu* a *u*. Přehláska *u* v *ü* v 10/11 stol. se jevíci psala se též *iu*, *u* (*ui*), tak že tyto hlásky splynuly dohromady (srovn. Braune § 49).

Str. 43. *cf* za *č* třeba dle str. 39 ř. 20 škrtnouti.

Str. 46, ř. 33 čti Beicht m. Bericht.

52, * 1 REDKĀ m. RE△KA.

53, * 13 ibih. Týž ř. v transskr. čti kršćen.

53, * 19 protiubogu . iprotiu.

53, * 20 v transskr. čti krstu.

53, * 23 I . vuenfih.

54, * 32 Ztemi.

54, * 34 * Efev.

55, * 7—8 (v transskripci) čti: Ponježe.

55, * 14 čti Ipagibra.

56, * 36 Imod.

56, * 51 bodcrovvi.

56, * 55 luime.

56, * 73 v transskr. čti soprnikom.

REJSTRÍK JMEN A VĚCÍ.

Abraham str. 5, 46, 47.

Aretin str. 1, 65.

Baudouin de Courtenay str. 28.

Bernhart, J. B. str. 1, 5, 46.

Bohemismy viz českoslovácké sledy.

Boso str. 3.

Braune str. 38—41, 42, 43.

Bruno str. 3 pozn.

Církevně-slovanské sledy:

v 1 památce str. 11

• 2 11

3 16—18.

V jednom případě prvně uznány Schleicherem str. 7, ve větším rozsahu Sreznevským str. 6; co do pravopisu 34—35.

Církevně-slovanské texty obsahující zpovědní formule z němčiny přeložené str. 25—26.

Českoslovácké sledy str. 3, 18—20, 31, 49, 51.

Dělení slov str. 44.

Ditmar str. 3.

DI str. 19, 20, 31.

Dobrovský str. 1—4, 5, 48, 52 pozn. k ř. 3, 66—67.

Docen str. 43, 65.

Druhá památka na začátku zkomolena str. 26; důležitost její při otázce o vzniku Fris. památek str. 28.

Dualismus mezi staršími a mladšími církevně-slov. výrazy ve Fris. pam. str. 28—29, 49.

Emmeramská modlitba str. 14—16.

Euchologium sinaiticum, text v něm shodující se s třetí památkou str. 12—13.

Frisinky str. 1 pozn. 1.

Frisinské památky, objeveny str. 1, souvislost mezi I a II str. 11—12, různosti str. 13—14; jich vznik str. 28 ř. 3—35 ř. 31; hlaholské jich předlohy dostaly se k Slovincům asi skrze chrvatské hlaholity str. 32 ř. 28—34; mluví proti Miklosichově theorii str. 49.

Grafika a pravopis str. 35—44; přehledná tabulka na str. 43.

Grimm, J. str. 1, 5, 45.

Hattala, M. str. 7, 8—9, 26, 27.

Humboldt str. 2.

Chrvatštiny vliv str. 32 ř. 28 — str. 34.

Interpunkce str. 44.

Jagič, V. str. 2, 9, 10—11, 25, 31, 33, 34, 42, 50.

Janežič, A. str. 5.

Jarosiewicz str. 25.

k za é str. 7, 32.

Klementova homilie a její poměr k druhé památce str. 23—26, 62—65.

Kodex frisinský, jeho popis str. 46.

Koeppen str. 3, 4, 5.

Kopitar str. 1—5, 41, 45, 47, 51.

Kopp, Ulr. str. 45.

Krek, J. str. 19—20.

Laubmann, J. v. str. 47.

Miklosich str. 5, 8, 9, 10, o homilii Klemen-
tově 23, 26, 32, 33, 42, 43, 44, 49, 55 pozn.
k ř. 23.

Mühlbacher, E. str. 47—48.

Němčiny vliv str. 21—22.

Nosovsky a jich střídnice str. 33 a 42.

Oblak, V. str. 29, 31 (dvakrát), 34 (dvakrát),
35, 42, 44.

Opera misericordiae str. 16.

Pertz str. 5, 44.

Polohlásek střídnice str. 34—35.

Pravopis viz grafika a pravopis.

Přízvuk str. 35—38.

Prvotní překlady církevně-slovanské, z nichž
povstaly Fris. pam. str. 22 a str. 50—51.

Původ Fris. památek viz vznik.

Schleicher str. 7, 9.

Schmeller, A. str. 45—47, 65 pozn. 2.

Sket str. 5.

Skratky str. 43—44.

Slovinský jazyk po lexikální stránce ve Fris.
pam. str. 20.

Souvislost I pam. s III str. 12, viz též: spo-
lečné výrazy.

Společné výrazy v pam. str. 11—12.

Srbsko-chrvatké sledy ve Fris. památkách
str. 32—34.

Sreznevskij str. 6—8.

Stáří památek str. 44—48, kdy vznikl prvotní
slovanský text str. 50.

Syntaktické zvláštnosti str. 26—27.

Šafařík str. 6, 7, 10.

Škrabec str. 28, 32, 42.

Undolskij str. 5, 25.

Verner str. 3. pozn.

Vliv církevní slovanštiny na Fris. pam. viz
církevně-slov. sledy; na Slovanstvo str. 48.

Vodnik str. 2, 3.

Vojtěch (Adalbert) str. 3.

Vostokov str. 2, 4, 5, 6, 7, 25, 44.

Vy- (vygnan) str. 31.

Vznik Fris. památek str. 28 ř. 3 — str. 35 ř. 31;
prvotního překladu ve Fris. památkách za-
chovaného viz prvotní překlady.

Y v slovinštině asi záhy zaniklo str. 31.

Zois str. 2.

ГЛАГОЛИТЕ ПОНАЧ РЕДКА ЗЛОУЕЖА

Bose gołpodi miloſtīvi. ot Le boſe. tebe ilpovuede.
 vūeh moi greh. I Lue temu crehtu. I Lue teti mari. I Lue
 temu michaelu. luuilem criſttem boſiem. I Lue temu pe-
 tri. lu hem zelom boſiem. lu hem muſenicom boſiem.
 lu hem vuernicom boſiem. I u Lem. de vuam praudnim. lu he
 praudnim. hebe boſimbe. cho kū bti. ilpovueden. u heh moih.
 greh. I vueru lu. da mi ie na hem. Luete. beuſi. iti ſe. na on
 huet. pa ki ſe u h tati. na hod ⁿⁱ den. I metti mi eſi vuot
 po hem. I me ti mi ie. ot pu h tie moih grechou. Boſe
 miloſtīvi. pri mi mo i v. ilpovued. moih grechou. Eſe
 ie hem I tuoril. I la. pot den pongeſe bih na hi. I vu et.
 vuuraken. ibih criſken. Eſe pomngu. ili ne pomngu. I li
 vuolu. ili ne vuolu. I li vuede. ili ne vuede. I li uue praul
 nei rote. ili ulſi. I li tarbe. ili ha vu h tati. ili v u lina hi.
 I li v h i niſtue. ili eſe mi h eto mi u cho telo. emuſe mibi. ne do h
 talo. cho teti. I li v po gla golani. ili h pe. ili ne h pe. I li eſe
 ie Lem. ne I pa h al. ne i e la. ni Lue ta vu e e ta. ni me ga
 po h ta. I. ino ga mno go ga. eſe pro tiu bo gu. i pro tiu me
 mu crehtu. Ti edin boſe. vu el. ca co mi i e ga po tre
 ba vu el i ca. Boſe gołpodi miloſtīvi. tebe Le mil
 tuoriv. od hi h poſte nih greh. I. odi nech mno Leh.
 I. vu en ſi h. i min ſi h. Eſe ie Lem I tuoril. teti Le he be
 mil tuoriv. I h ue teti mari. I. v Lem h ve ti m

Eccē bi dēd nās nēze
grefil tēvuckigemube
firi starofiri neprigom
lióki nikoligese per
fali neimugi nislēna
telēcemoki nuúvug
kigemubefiri bone
seZavuiZtiubui ne
priiāZninu uvignan
odszlauuibosigē potom
nanařodZlovueZki
firaZti lperZali boi
do neimoki lbiZre
duZemirt lpagibra
triia pomenem Ze
dai Zino uuebosi na
resemZe botomu ol

Atanem Zich mirZcih
del Efesunt dela foto
nina Efetrebu tuorum
bratra oclevuetam Efe
tatua EfesrazZboi Efeputi
ugongenige Efesoti Choi
se lb nepaZem nuge pre
Atapam Efene nauuiZt
niZce tēh del mirZene
pred bosima oZima mo
fete potomu ZinZi uoi
dēti. Zami řaZumeti
esebese priiuaZ Zlou
ueZi yliZa taziēaco
se imuigeZim tere ne
priiāZnina uZ nēnauvi
desse Abosiu uZliuibise

dabotomu nune ycircu	uvedechu ytim
vah ich clanam ze lmod	niZah iuZeLeZneh
lum ze im lzefti ich	vvosich Udepenih
pigem lobeti nasse im	boZcekachu luime
neZem oZcepasgenige	bosie te utessahu
teleZ nasich idus nasich	temi temtiZe ddi
Tigesemosem imui este	bogu briplisaZe taci
bum ecce tage dela	ZinZi inam ze mod
nasnem delati iaseo	lmi tomuge vuirch
ni delase onibo las	nemo oZu Gorzpodida
na natrovuechu sag	dani tamoge vZei
na naboriachu boZa	li vZezarftuo fuoge
obuiachu naga ode	fseieft ugorouleno iz
achu malo mogoncka	com doconi izvvo
uime bosie boZzekacho	lenico ^{com} bosiem lgeZm
myZna Zigreahu stan	bratria boZuuani ib
na bodcravvi Zuoge	bgem fgoſenemosem

nikiseliža muer
ti nicacose' ubega
ti nugefati pred
Aolom bosigem ze
zopirnicom nasim
ze'zlodgem starim
igefze pred bosi
ma ofima v'zaco
mu zuoimi v'zi
izuoim glagolom
izbovuedati fsege
nasemzuete chisto
fuoril libobodi do
broliboli'zi zlo
daetomudini zini
mu'zite ide nea
moze vcloniti nu

ge pred bosima ofima
fati izio prio imeti
iusgezim bovvedal
nas gozbod zuetieru
isegeft bali teleznassih
izpasitel dusnassih ton
bo'zledine balouvani
ge po'zledge po'zfarv
iucalalge imseze nam
do'zstoi odgego zavue
kati igemuzeoteti
preise nassi zef'zoto
ftraplacho neboie.ze
pechu medami ipri
ni'zse ogni pefachv
metfi tnachu ipolezv
vuesachv iselezmi clunfi

ge raz ttagachu atobac
mui ninge nasu prau
dnu vuerun ipraudno
izbovuediu toiemosim
korm esoni to vuc
lico fraftiu ftuorise
dapotomu linzi bosi
raba prilzuause tete
im grechi vuasa poste
te um izpovvedni bo
dere grechov uuasih

Iazze haglagolo Zlodciu. luzemiego delom. luzem iego lepocam Tose uuc ruu ubog uze mo goki. lu iega zin lu Zuueti duh. Data tri imena. edin bog gozpod Zuueti. ise Zuori nebo. ly emlo. Tose izco ie ga milofci. Isce mariae. Isce. mic habela. Isce. pe tra. luseh bosih Zl. luseh bosih mose nic. luseh t Za	connuc. luseh Zu&ih deuuish luzeh t moki. Da mirasite napomoki bti. kibogu moih gre chou Dabim cisto iz pouued Ztuoril. lod puztic orboga priel. Bogu uhe mogokemu. izpouuede uhe moie greche. Isce marie. yzeh nepraudnih del nepraudnega pomislena. E se ieshem uuede Ztuo .ril. ili neuuede. nudmi ili lubmi Zpe ili bde. Vshptnih rotah. Vlishnib resih. vtarbinah. Vshnisfve.
--	---

y lacomzruc. Vlichogden.
 Vlichopm yuzmayruc.
 luu hemlichodiani. Efe
 iesem ztuoril ptiuuu
 bogu. octogo dine
 ponese xpen bih. dase
 dodini z negodine. Togo
 u zego i hpouueden bodo.
 Bogu. Isce mari. I sco
 lauren hu gozpod
 luzem huetim. I tebe
 bosi rabe. Caiu he
 moih grechou. I radle
 choeu caiati. elicose
 himizla imam eche
 mebose postedisi. Daimi
 bosi gozpod. tuuouu

miloz. dabim nez
 rament. inestiden
 nahudinem dine
 predtuuma osima
 ztoial. igdase pri
 des hodit. Siuuum.
 Imrtuum. comusdo
 pozuem dele. Tebe
 bosi milofci vui
 poruso uza moia
 zlouueh. Imoia
 dela. Imoie pomis
 lenie Imoie hridhe.
 Imoie telo. Imoi
 suuot. Imoiu dufu.
 Criste bosi hinu.
 ise icli rati. nali

Quæ p̄m̄i. gres
m̄ke isbauit. et
glorificat. oblati.
ychanime otulga
pla. l̄pazime
vuchem blase.
A M E N

Amen

SERMO IN NATI-
TATE SCÆ MA-
RIÆ VIRGINIS
ET SCÏ CORBINI
ANI CONFESSORIS

Tertius gaudiorū machinis p̄cedit dies adoptatus huius festiuitas. cui quæq. singularitas tripertite solemnitatis sufficere, p̄se-
rite colenda tardis gressib; nr̄ae inbecillitatis. Sed qđ diuina
dispositio. humanaq. institutio, p̄ nr̄a utilitate dectis utilis;
tulit inunū. immutare quia non audem. ex nr̄a parte quicqđ
honoris ut reuerentiae addere possimus. totis visib; operā dem.

Primo adde festiuitas scæ marie dī genitricis qua effulsit mundo
nobile germen eius natiuitatis. Quæ sūmus parentibus euan-
gelista testante nominatum asserit adolē. ubi abraham. et ē